

CALTEX-SAKEN OG NORSK OLJEPOLITIKK PÅ SVALBARD FRA 1960 TIL 1973

**Masteroppgave i historie
Ved institutt for arkeologi, konservering og historie**

Universitetet i Oslo, vår 2008

Av Kristoffer Bjørklund

Forsidebilde: Jarle G. Bjørklund, 2007.

Forord

Først og fremst ønsker jeg å takke min veileder professor Knut Einar Eriksen for uvurderlig tålmodighet og støtte underveis. Dernest vil jeg få takke professor Rolf Tamnes. Han har også vært imøtekommende og behjelpelig. Oppmuntring fra sistnevnte var forøvrig medvirkende til at jeg i det hele tatt begynte på master i historie. Stor takk rettes også til de ansatte ved Riksarkivet og Stortingets arkiv. Ved Utenriksdepartementets arkiv bør særlig Inga Badi-Massoud nevnes. Hennes imøtekommenhet lettet arkivarbeidet mitt i stor grad. Jeg vil også uttrykke takknemlighet overfor Institutt for forsvarsstudier (IFS), som har bidratt med hard valuta på veien.

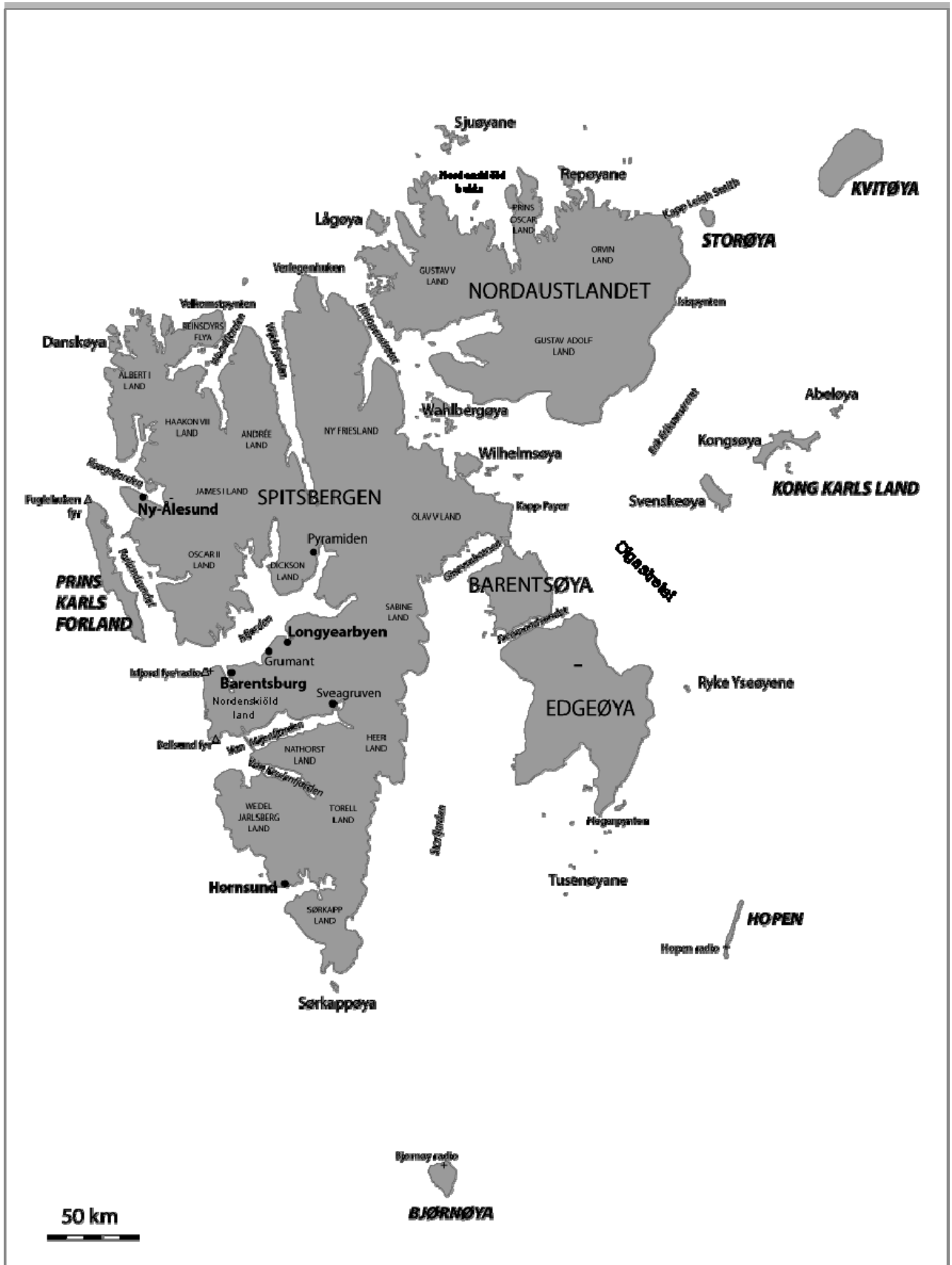
Valg av tema var en forholdsvis grei prosess. Jeg var interessert i norsk utenrikspolitikk, deriblant norsk politikk i polarområdene. Da jeg begynte på masterstudiet tok jeg kontakt med Knut Einar Eriksen og presenterte mitt interessefelt. Han foreslo at jeg skulle skrive om Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard. Siden det gjaldt Svalbard var det et tema som kunne omfatte både utenriks- og næringspolitiske dimensjoner og som det muligens skulte seg en del stridigheter bak. Det viste seg å være en riktig antagelse.

Det har vært krevende å skrive denne oppgaven. Norsk oljepolitikk på Svalbard var sterkt knyttet opp mot folkeretten og ulike tolkninger av denne. Med andre ord krevde det at jeg satt meg inn i et forholdsvis ukjent fagområde. I den forbindelse vil jeg utstrekke en takk til cand. jur. Henrik Schmidt-Horix for bistand med rettsvitenskapelig materiale. Det bør også understrekes at på tross av utfordringene har det vært et privilegium å få skrive denne oppgaven.

Til slutt vil jeg rette en spesiell takk til Kirsti Brodtkorb – som har trosset sin natur og vist meg stor tålmodighet på veien. Uten hennes støtte og oppmuntring hadde det ikke vært mulig å skrive denne oppgaven. Forøvrig vil jeg understreke at eventuelle feil og mangler er undertegnede ansvar alene.

Kristoffer Bjørklund
Blindern, april 2008

Kart over Svalbard

Innholdsfortegnelse

Forord.....	iii
Kart over Svalbard	iv
Innholdsfortegnelse	v
1. Innledning.....	1
Problemstillinger	2
Teori	3
Norske trusseloppfatninger og svalbardsystemet under Den kalde krigen	7
Metode og kilder	8
2. Bakgrunn	11
Svalbardtraktaten.....	11
Bergverksordningen	15
Svalbardloven.....	16
Svalbard og Den kalde krigen	16
Sovjetisk svalbardpolitikk	16
Amerikansk svalbardpolitikk	17
Norsk svalbardpolitikk	18
Svalbard i Atlanterhavspakten og SACLANT	21
Flyplass-saken	23
Næringsvirksomhet på Svalbard	25
Kald krig og norsk suverenitet: maktpolitiske realiteter	28
3. Oljeleting på Svalbard.....	30
Caltex – primus motor.....	31
Geologiske indikasjoner	33
Bakgrunnen for Industridepartementets avgjørelser	39
Departementet etter krigen: utvikling av en institusjonell maktfaktor.....	40
Saksbehandling utenom det vanlige	41
Caltex i Industridepartementet	43
Caltex-saken i regjeringen.....	47
Oljeleting og flyplass-saken: Norsk Polar Navigasjon	49
Utmål og olje: utvikling mot terra communis	51
4. Vanskelige eiendomsforhold.....	53
Jens Evensen i Utenriksdepartementet: Ny svalbardpolitikk.....	53
Deltakerretten	55
Utenriksdepartementets involvering – reaksjon på utmål	58
Professor Andenæs’ bestridelse av deltakerretten.....	59
Oversettelsesfeilen	62
En juridisk utfordring for det norske svalbardregime	64
Sovjetisk mistenksomhet.....	66
Lindstrøm og Holler mot Evensen og Lange	68
Lindstrøms ultimatum	71
Prøvestuff og geologiske indikasjoner på nytt: Arktikugol søker utmål.....	75
Sovjetiske protester	76
Forhandlinger med Caltex	77
Royalty-avtalen	80
Arktikugols utmål.....	83

Norsk Polar Navigasjon	85
NPNs utmål på nytt	87
1961-1967: Eiendomsforholdene i et nytt lys	89
5. Suverenitetsutøvelse og miljøbeskyttelse.....	92
Miljøvern på Svalbard.....	92
Optimistisk petroleumsindustri	94
Statens stilling	95
Reelle miljøutfordringer.....	96
Det første verneområdet: Kong Karls land	98
Statens juridiske stilling	99
Miljøseier?.....	101
Miljøvernforskriftene	102
Miljøvernforskrifter og kulldrift.....	105
Misnøye i Moskva.....	106
Miljøinspeksjoner.....	108
Vekst av verneområder.....	109
Sovjetiske reaksjoner.....	113
Oppsummering	116
6. Konklusjon	119
Videre forskning.....	128
Arkiv- og litteraturoversikt.....	131
Riksarkivet	131
Stortingsarkivet	131
Utenriksdepartementets arkiv.....	131
National Archives and Records Administration.....	132
Forfatterens privatarkiv	132
Litteraturliste	132
Avisartikler.....	133
Artikler	134

1. Innledning

” ... jeg må innrømme at det var én sak hvor jeg hadde vanskelig for å ordlegge meg i vanlige parlamentariske former. Det var Caltex-saken.”¹ Slik beskrev stortingsmann John Lyng (H) sin opplevelse av begivenhetene. Flere sider ved sakens behandling og resultat var også høyst bemerkelsesverdige. Caltex-saken handlet om norsk oljepolitikk og internasjonal oljeleting på Svalbard. Det handlet imidlertid ikke først og fremst om penger. Oljeletingen eksponerte ømfintlige sider ved Norges suverenitet over øygruppen. Og hvis det ble oppdaget olje, kunne Svalbard for alvor bli dratt inn i konkurransen mellom stormaktene. Dermed fikk oljeletingen også en betydningsfull utenrikspolitisk dimensjon.

Denne oppgaven handler om norsk oljepolitikk på Svalbard mellom 1960 og 1973. Det amerikanske oljeselskapet Caltex² var sentralt i det bildet. I løpet av 1960-årene viste det sterk interesse for Svalbard. Selskapet var ikke det eneste med engasjement på øygruppen, men det var først ute. Norsk oljepolitikk på Svalbard ble derfor i første omgang til som resultat av de utfordringer Caltex’ interesse for øygruppen skapte. Andre oljeselskaper ble i hovedsak behandlet på samme måte som Caltex. Oppgavens tittel er derfor ment å vise til at Caltex var særlig viktig for utformingen av oljepolitikk på Svalbard, men andre oljeselskaper var også aktive på øygruppen.³

Norsk oljehistorie forbindes gjerne med norske havnåm og velferdsøkning. Som det vil fremgå av denne oppgaven, skapte imidlertid oljeleting på Svalbard spesielle utfordringer. Det var særlig to forhold som gjorde det vanskelig. For det første har Svalbard en unik folkerettslig status sammenlignet med resten av Norge. Norsk suverenitet over øygruppen er nedfelt i Svalbardtraktaten av 1920. Ut fra alle vilkårene i traktaten har det imidlertid blitt hevdet at Norges regime på Svalbard ikke utgjør mer enn en ” ... plikt til å administrere området i det internasjonale samfunns felles interesse”.⁴ Caltex-saken truet med å være et skritt i den retning.

---

¹ J.Lyng, 1973: *Vaktskifte. Erindringer 1953-1965*, Oslo, s. 251

² California Asiatic Oil Company & Texaco Overseas Petroleum Company

³ Utrykk som ”oljeinteresser” og ”petroleumsinteresser” er ment å vise til både olje og gass. En mer presis formulering ville vært ”hydrokarboner i flytende form og/eller gassform”. Narrative hensyn taler derimot for at uttrykkene ”olje” og ”petroleum” brukes om hverandre.

⁴ J.Andenæs, 1986: *Statsforfatningen i Norge*, 6. utg., Oslo, s. 84. Det bør nevnes at denne fremstillingen er endret av Arne Fliflet i 10. utg. av *Statsforfatningen i Norge* (2006). Iflg. Fliflet er suvereniteten over Svalbard ” ... i prinsippet den samme som suvereniteten over [resten av Norge]. De begrensninger som gjelder er først og fremst knyttet til krav om likebehandling ... ” (s. 108).

For det andre var nordområdene strategisk følsomme områder under Den kalde krigen. Den korteste veien for langdistanserbombefly og missiler mellom Sovjetunionen og USA gikk over Nordkalotten. Svalbard var gunstig plassert for maritime operasjoner som kunne true Sovjetunionens flåtebase på Kola. Det var også mange russere bosatt på øygruppen i forbindelse med gruvevirksomhet. Konsekvensen av den strategiske følsomheten var at Moskva var sterkt mistroisk overfor det meste av norsk aktivitet, men særlig overfor amerikanske interesser på Svalbard. Om Caltex fant olje på øygruppen, kunne det ytterligere tilspisse forholdet mellom Norges og naboens i øst.⁵

Oppgaven er delt inn i seks kapitler. I dette kapitlet introduseres oppgavens tema og problemstillinger. Det vil også bli gjort rede for relevant teori og forskningsstatus. I kapittel 2 blir det gitt en sammenfattet presentasjon av Svalbards historie fra begynnelsen av 1900-tallet og frem til 1960-tallet, med fokus på øygruppens folkerettslige rammeverk og sikkerhetspolitiske utfordringer for Norges svalbardregime. Kapittel 3 og 4 tar for seg oljeinteressen på Svalbard og hvordan myndighetene forholdt seg til denne. Hvorfor oljeinteressen var en utfordring for norsk suverenitet på øygruppen og hvordan myndighetene reagerte på utviklingen, vil ha en særlig fremtredende plass i fremstillingen. I kapittel 5 blir forholdet mellom oljepolitikk, miljøpolitikk og norsk suverenitetsutøvelse analysert. I det siste kapitlet blir det foretatt en oppsummering av funnene og trukket linjer mellom de foregående kapitlene.

Problemstillinger

Som nevnt var Svalbardtraktaten og Den kalde krigen faktorer som preget Norges svalbardregime. Ifølge stortingsmann Torstein Selvik (DNA) gjaldt det ” ... praktisk talt alle svalbardsaker at de har en utenrikspolitisk side, og i mange tilfelle er den utenrikspolitiske side den dominerende”.⁶ Caltex-saken var ikke noe unntak. Denne oppgavens hovedproblemstilling er å forklare hvordan oljeinteressene truet med å undergrave norsk suverenitet over øygruppen og hvordan norske mottiltak reverserte utviklingen. Resultatet ble at norsk myndighetsutøvelse på Svalbard ble vesentlig styrket i perioden 1960-1973. Innenfor denne overordnede rammen skal det tas opp fire delproblemstillinger.

---

⁵ K.E.Eriksen & H.Pharo, 1995: *Norsk utenrikspolitikks historie. Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, bind V, Oslo, s. 371-374

⁶ SA, Møte for lukkede dører, 25. februar 1965, s. 3

Norsk oljepolitikk på Svalbard startet i Industridepartementet med spørsmål om hvordan Caltex' moderne oljeleting kunne passe inn i et gammelt regelverk, designet for kulldrift. Resultatet ble oppsiktsvekkende liberalt. Med bakgrunn i tilsynelatende lite forarbeid fikk Caltex enerett til bergverksdrift på områder over to millioner mål. Første delproblemstilling er å forklare hvordan Caltex greide å oppnå slike gode betingelser på Svalbard, og hvilke motiver som lå bak.

Det hersket særegne forhold i Industridepartementet på begynnelsen av 1960-tallet. Samtidig var departementet en viktig faginstans for Svalbardsaker. Den andre delproblemstilling er å undersøke om det fantes komplikasjoner og uenighet innad i forvaltningsapparatet som vanskeliggjorde myndighetens behandling av Caltex, og hvilke konsekvenser det fikk for senere administrasjon av Svalbard.

Mulighetene for oljefunn på Svalbard ble alvorlig begrenset i 1973. Da ble omtrent halve øygruppen fredet. Samtidig var det fortsatt uløste problemer knyttet til oljevirkosheten. Den tredje delproblemstilling er å undersøke om myndighetene benyttet hensynet til miljøvern som et påskudd for å styrke norsk suverenitetsutøvelse på øygruppen.

De ovennevnte problemstillinger berører ulike aspekter ved norsk svalbardpolitikk – olje-, utenriks-, forvaltnings-, og miljøpolitikk. Det var aldri vanntette skott mellom disse feltene i svalbardpolitikken. Den fjerde delproblemstilling er å vise forholdet mellom de forskjellige dimensjonene.

Teori

I norsk forskning om Den kalde krigen er det blitt introdusert flere ulike fortolkningsperspektiver. Jeg har funnet det fruktbart å trekke veksler på artikkelen "Ettpartistat, småstat og særinteresser. Tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk", av historikeren Rolf Tamnes. Her presenterer han tre idealtyper i analysen av norske utenrikspolitiske beslutningsprosesser under Den kalde krigen: innenrikspolitiske forhold, internasjonale rammeverk og institusjonelle faktorer.⁷ Spørsmålet er om noen av disse tilnærmingene kan kaste lys på forholdene bak oljepolitikken på Svalbard.

---

⁷ R. Tamnes: "Ettpartistat, småstat, og særinteresser. Tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk", i *Nytt Norsk Tidsskrift*, 3/1986, s. 42

Den første, "Seip-skolen", tar utgangspunkt i historikeren Jens Arup Seips arbeid. Seip-skolens tese for perioden 1945-65 er at den utenrikspolitiske beslutningsprosessen ble ført til topps og avsluttet innen Arbeiderpartiets partiapparat. Regjeringen var blitt en eksekutivmakt for Arbeiderpartiet, mens Stortinget var degradert til å formalisere beslutninger som allerede de facto var vedtatt. Mye tyder på at Seips tese fanger opp sentrale trekk, men at gyldigheten avtok i løpet av 1950-tallet, da det oppstod en sikkerhetspolitisk strid innen partiet. Avspenningspolitikk og atomvåpen ble stridstemaer. Selv om persongalleriet til dels skiftet, levde Arbeiderpartiet med disse konfliktene til inn på 1960-tallet.⁸ I tillegg mistet partiet sitt rene flertall i 1961. Det virker derfor rimelig å konkludere med at Seips tese er lite dekkende for denne oppgavens aktuelle tidsrom: 1960-1973.

Historieforskning med et teoretisk utgangspunkt i internasjonale rammebetingelser er blitt omtalt som "Skodvin-skolen", oppkalt etter professor i historie, Magne Skodvin. Teoretisk bygger dette perspektivet på forestillingen om at makt, med vekt på militær styrke og industri-økonomisk potensial, gir rammen for å forstå et lands utenrikspolitiske beslutninger. Men selv om dette elementet er viktig i Skodvin-skolen, er det også blitt lagt vekt på å fange inn mangfoldet av aktører i beslutningsprosesser.⁹

I et slikt perspektiv var Norge en ubetydelig internasjonal størrelse, hvis utenrikspolitikk ble kjennetegnet av begrenset handlefrihet innenfor internasjonale rammer. Som småstat hadde Norge beskjedne muligheter til å påvirke dette rammeverket. Teoretisk ligger derfor hovedforskjellen mellom Skodvin- og Seip-perspektivet i den ulike vektleggingen av den ytre rammen.¹⁰

Skodvin-skolens empiriske utgangspunkt var erfaringer fra Den andre verdenskrig: Norsk avmakt som strategisk utsatt småstat. Veien til handlefrihet, slik Londonregjeringen så det, gikk via nært samarbeid og lojalitet overfor vestmaktene. Etter krigen ble landet igjen minnet om sin relative avmakt. Bipolariseringen begrenset Norges handlingsrom. Sovjetunionen var et trusselmoment som Norge søkte å håndtere gjennom en kombinasjon av avskrekking og beroligelse, men som man ikke hadde mulighet til å avskrekke alene. USA representerte den fremste garantien mot denne trusselen. For Norges del førte det til at mye av den

---

⁸ R.Tamnes, 1986, s. 43-44, 48

⁹ R.Tamnes, 1986, s. 49

¹⁰ R.Tamnes, 1986, s. 49

sikkerhetspolitiske debatten i etterkrigstiden ble preget av hvor sterkt myndighetene skulle støtte opp om NATO og USA, og hvor langt Norge skulle gå i å berolige Sovjetunionen.¹¹

Hernes-skolen, den siste av de tre tilnærmingene til norsk sikkerhetspolitikk, hviler på sosiologen Stein Rokkans teori fra 1964 om den korporative pluralisme. Rokkans utgangspunkt var de borgelige partiene på Stortinget, som satt i opposisjon i 30 år frem til 1965, bortsett fra et kort mellomspill sommeren 1963. Hvordan var det mulig for opposisjonspartiene å øve innflytelse? For Rokkan var forklaringen enkel: De fremmet sine interesser gjennom andre innflytelseskanaler, særlig interesseorganisasjoner og korporative sammenslutninger. Rokkan konkluderte med at regjeringen sjelden eller aldri kunne tvinge gjennom løsninger utelukkende basert på Arbeiderpartiets velgeroppslutning, i det minste i innenrikspolitiske spørsmål.¹²

Som en forlengelse av Rokkans teori tar Hernes-skolen utgangspunkt i at Norges utenrikspolitikk også ble påvirket av nasjonale krefter utenfor Arbeiderpartiets og regjeringens kontroll. Den utenrikspolitiske beslutningsprosessen ble mer fragmentert som en følge av institusjonell vekst og økt sektorkompetanse. Departementene ble sterkere knyttet til interesseorganisasjoner. Komiteene på Stortinget ble også ført sammen med særinteressene. Politikere og embetsmenn identifiserte seg sterkere med segmentets interesse og handlet mer i samforståelse med disse aktørene enn tidligere.¹³

Rent empirisk har denne tilnærmingen mye for seg. Tradisjonelt var Utenriksdepartementet sentrum for utenrikspolitikken, men tidlig i etterkrigstiden begynte andre fagdepartementer å utfordre denne grenseoppgangen. Et tidlig eksempel på utfordring av Utenriksdepartementets domene kom allerede i 1945 med Jens Christian Huges inntreden i Forsvarsdepartementet. Hauge hadde en sentral rolle i utformingen av norsk sikkerhetspolitikk. Vel så viktig når det gjelder Hernes-skolen, er det at forsvarssektoren fikk økt faglig kompetanse. Med økende militærindustriell satsing ble særlig Raufoss Ammunisjonsfabrikker og Kongsberg Våpenfabrikk aktører i beslutningsprosessen. Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) med Finn Lied i spissen spilte også en sentral rolle i denne utviklingen. Kombinasjonen av faglig

---

¹¹ R.Tamnes, 1986, s. 50

¹² S.Rokkan, 1987: *Stat, nasjon, klasse. Essays i politisk sosiologi*, Oslo, s. 95-99

¹³ R.Tamnes, 1986, s. 54

kompetanse, institusjonelle koblinger fra FFI til industri og byråkrati og Lieds politiske tilhørighet i Arbeiderpartiet skaffet FFI betydelig politisk innflytelse.¹⁴

Spørsmålet i denne sammenheng er hvilke konsekvenser tendensen til oppløsning av den nasjonale statsmakt fikk for koordinering på tvers av segmentene. Det er faglig enighet om at den politiske ledelse i stor grad maktet å forme de storpolitiske spørsmålene. Tamnes peker i den forbindelse på at ” ... Regjeringen som kollegium har spilt en viktig rolle i sentrale sikkerhetspolitiske spørsmål”. Det samme kan sies om Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomité, som ” ... sammensatt av den parlamentariske elite, på en helt annen måte forfektet overnasjonale og samordnende perspektiver ... ” enn de andre komiteene.¹⁵

I forhold til denne oppgaven virker det imidlertid rimelig å anta at Hernes-skolen kan gi innsikt i Caltex-sakens bakgrunn, før saken ble tatt opp av den politiske ledelse. En sterk minister med en omfattende faglig sektor i ryggen kan, i tråd med Hernes-skolens synspunkter, åpne for et departement som så seg i posisjon til å utfordre andre departementer på overlappende saksområder. Caltex-sakens behandling på regjeringsnivå og i den utvidede utenrikskomité er også viktig, fordi begge institusjonene trekkes frem som en mulig koordinator og brems på fagdepartementenes og segmentenes interesser.

Samtidig åpner denne tilnærmingen for et metodologisk problem: Uformelle strukturer er interessante, men vanskeligere å avdekke. Kildematerialet i Caltex-saken stiller situasjonen i et annet lys. Årsaken er Kings Bay-ulykken¹⁶ og den påfølgende granskningen av Industridepartementet. Det ble skrevet tre rapporter om arbeidsforholdene i departementet. Der ble også embetsverkets forbindelser med industrisegmentet omtalt. Det er derfor grunnlag for å undersøke om Hernes-skolens postulat kan kaste lys på Caltex-saken.

Ved å sammenholde de tre ovennevnte perspektivene virker det rimelig å anta at Skodvin-skolen er mest dekkende for spørsmål angående Svalbard. Det er to grunner til denne antagelsen. For det første skaper Svalbardtraktaten i seg selv et internasjonalt rammeverk for øygruppen. For det andre var nordområdene et strategisk følsomt område under Den kalde

---

¹⁴ R.Tamnes, 1986, s. 56

¹⁵ R.Tamnes, 1986, s. 54, 58-60. Forskjellige beslutningsprosess-perspektiver behandles også i G.T.Allison: ”Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis”, i *American Political Science Review*, 3/1969.

¹⁶ 5. november, 1962 inntraff en eksplosjon i en av Kings Bays gruver på Svalbard. 21 arbeidere mistet livet.

krigen. Øygruppen var altså både rettslig og realpolitisk forankret i internasjonale rammeverk og stormaktspolitikk på en måte som begrenset Norges handlingsrom.

Norske trusseloppfatninger og svalbardsystemet under Den kalde krigen

Skodvin-skolens postulat om den internasjonale sfære som rammeverk er i stor grad akseptert av historikere og samfunnsvitere med interesse for Svalbard. For eksempel har Tor Bjørn Arlov og Arild Moe hevdet at utenriks- og sikkerhetspolitiske rammebetingelser alltid har vært avgjørende for norske myndigheters håndtering av Svalbard. Norsk forsiktighet har vært motivert av Sovjetunionens nærvær og bekymring for en øst-vestkonflikt på øygruppen som kunne true Norges suverenitetshevdelse.¹⁷

I forlengelsen av dette er det blitt dannet mer spesifikke teser om norsk svalbardpolitikk. Rolf Tamnes skriver at norsk svalbardpolitikk har vært karakterisert av lavprofil helt siden overtagelsen i 1920. Årsaken til denne forsiktigheten skal ha vært at norske myndigheter ikke var spesielt interessert i Svalbard før Den andre verdenskrig, og at de etter krigen var bekymret for aktiviteter som kunne trekke øygruppen inn i stormaktspolitikken.¹⁸

Tamnes peker på et samspill mellom tre typer trusler som norske myndigheter har stått overfor i sin behandling av svalbardspørsmål. *Primærtrusselen* var Sovjetunionen. Samtidig eksisterte det to ulike *sekundærtrusler* som kunne utløse den primære: vestlige lands engasjement – eksempelvis Caltex (*den ytre sekundærtrusselen*) og norske foretak som ønsket å bygge opp næringsvirksomhet på øygruppen – eksempelvis Norsk Polar Navigasjon A/S (*den indre sekundærtrusselen*). Frykten for Moskva var større fordi de militære forutsetningene for å demme opp mot russerne var utilstrekkelige. Samtidig var Norges påvirkningsmuligheter større overfor vestlige og nasjonale initiativer. Norske myndigheter var derfor på vakt overfor hjemlige og vestlige tiltak som kunne bli oppfattet som en provokasjon i Kreml.¹⁹

Tamnes har også hevdet at hvilke land som har hatt interesse av Svalbard, har hatt avgjørende betydning for øygruppens ” ... innpassing i det internasjonale system”. For denne oppgavens aktuelle tidsrom er det viktig å være klar over at Sovjetunionen var den eneste stormakten

---

¹⁷ T.B.Arlov, 1996: *Svalbards historie*, Oslo, s. 422-26; A.Moe, 1983: *Utenrikspolitiske rammebetingelser og norsk Svalbard-politikk*, hovedoppgave i statsvitenskap, UiO, s. 136-38, 141-49

¹⁸ R.Tamnes, 1992: ”Svalbard og den politiske avmakt. Striden om flyplass, olje og telemetri-stasjon, 1955-1970”, i *Forsvarsstudier*, 1/1992, s. 5

¹⁹ R.Tamnes, 1992, s. 5-11

med tyngre engasjement for øygruppen. Den andre interesserte part var Norge. Norge og Sovjetunionen utgjorde dermed det som er blitt kalt "[s]ystemets indre sirkel ...". Den kalde krigen bidro derimot til at det ble dannet en overlappende sirkel bestående av Norge og vestmaktene. Det vestlige engasjementet hadde riktignok beskjeden tyngde, vestmaktene var ikke i den indre sirkelen, men det var nok til at Kreml reagerte med mistro.²⁰

Historikeren Geir Lundestad har kategorisert Europas plass i Moskvas utenrikspolitikk i årene etter Den andre verdenskrig. De forskjellige nasjonene er delt inn i ulike sfærer – fra den indre til den ytre – basert på geografisk nærhet til Sovjetunionen og Kremles analyse av vedkommende nasjons betydning for sovjetisk sikkerhet.²¹ Norge lå i den ytre sfære, noe som skulle tilsi at Moskva ikke så synderlig grunn til å befatte seg med landet. I Arktis finnes det derimot en eldre russisk avskjermingstradisjon, som ikke primært er forbundet med militære behov og politisk konsolidering. Denne politikken er knyttet til landnåm i Arktis, båret frem av nasjonalisme, ishavsimperialisme, vitenskapsmenn, fangstfolk og eventyrere. Herfra stammer den forestilling at Russland fra gammelt av har ønsket å ekskludere andre makter fra Nordkalotten. Denne innfallsvinkelen har også et speilvendt perspektiv: Etter at Svalbard ble norsk, har det eksistert en russisk frykt for at Norge skal ekskludere russiske interesser fra øygruppen. I forlengelse av dette synet skal eksklusjonsønsket og frykten ha økt ved at den arktiske regionen fikk større strategisk betydning.²²

Metode og kilder

Det finnes mye litteratur om Den kalde krigen og Norge. Forskningen de siste ti årene har i stor grad bygd videre på grunnlaget som *Norsk utenrikspolitikk historie* (1997) skapte. Forfatterne fikk nærmest ubegrenset tilgang til statlige arkiver. Det har ført til publisering av omfattende historieforskning om Norges rolle under Den kalde krigen. Mye av litteraturen handler også om Svalbards unike rettslige status og ulike sikkerhetspolitiske problemer som oppstod omkring øygruppen under Den kalde krigen.²³

---

²⁰ R.Tamnes, 1991: "Svalbard og stormaktene. Fra ingenmannsland til Kald Krig, 1870-1953", i *Forsvarsstudier*, 7/1991, s. 9. Den kronologiske avgrensningen for Tamnes' "Svalbard-system" er 1870 til 1953. Basert på annen sekundærlitteratur, f.eks *Norsk utenrikspolitikk historie* bind V, av K.E.Eriksen og H.Pharo (1995), og bind VI, av R.Tamnes (1997), er det rimelig å hevde at Norge og Sovjetunionen var de eneste landene med tyngre engasjement for Svalbard frem til 1973.

²¹ G.Lundestad, 2000: *Øst-Vest-Nord-Sør*, Oslo, s. 35

²² R.Tamnes, 1987, s. 33

²³ H.Pharo, 2004: "Norway during the Cold War: A Historiographical Survey of the Recent Literature", i (Red.) Olesen, T. B., 2004: *The Cold War – and the Nordic Countries*, Odense, s. 134-135

Det er imidlertid ikke publisert noe som handler om Caltex-saken spesielt. Nærmest er Rolf Tamnes' artikkel, "Svalbard og den politiske avmakt. Striden om flyplass, olje og telemetri-stasjon, 1955-1970", fra 1992. Hovedfagsstudent Arnt Robert Haugan berørte også oljeleting på Svalbard i sin hovedoppgave "Et vernekupp", fra 1997. Der tok han for seg forbindelsen mellom petroleumsinteresser og miljøvern på øygruppen.²⁴

Tamnes' artikkel fra 1992 har bakgrunn i regjeringskonferanser fra 1960-tallet. Haugans hovedoppgave har sine kilder fra Industri-, Kommunal-, Justis-, og Miljøverndepartementet. For å få svar på mine problemstillinger har jeg også benyttet meg av dette materialet. Det er nå oppbevart på Riksarkivet. Der fant jeg også verdifulle opplysninger i John Lyngs privatarkiv.

Stortingets arkiv var også interessant. Årsaken er som nevnt at det ble opprettet et granskningsutvalg i kjølvannet av Kings Bay-ulykken. Utvalget fremla tre innstillinger for Stortinget, hvorav to spesielt om forholdet mellom Caltex og Industridepartementet. Instillingene ble drøftet tre ganger i plenum for lukkede dører. Jeg har også benyttet meg av materiale fra den utvidede utenriks- og konstitudjonskomité, industri- og vassdragskomiteen, *Stortingstidende* og flere stortingsproposisjoner og stortingsmeldinger.

Utenriksdepartementet har foreløpig bare levert materiale til Riksarkivet opp til 1959. Følgelig søkte jeg om tilgang til departementets materiale om Caltex-saken. I første omgang fikk jeg avslag, men etter klage på avgjørelsen fikk jeg betinget innsyn²⁵ i de dokumenter som handler om Caltex-saken spesielt. Etter muntlig forespørsel fikk jeg også se dokumenter angående andre oljeinteressenter på Svalbard. Materialet har vært svært interessant, men samtidig åpnet det seg et metodologisk problem. Utvelgelsen av dokumentene er foretatt av andre, uten at jeg vet om noe relevant materiale er blitt utelatt. I den sammenheng kan det nevnes at noe av arkivmaterialet fikk jeg etter muntlig forespørsel. Det omfattende materiale jeg har gjennomgått fra en rekke arkiver skulle likevel sørge for at informasjonen er rimelig fyldestgjørende.

---

²⁴ Fra rettsvitenskapelig hold er det utgitt noe materiale om de juridiske aspekter ved oljevirkomheten. Særlig bør prof. J. Andenæs' artikkel "Suverenitet og eiendomsrett på Svalbard" i *Institutt for offentlig retts skriftserie* (1/1984) nevnes. Der gjenga Andenæs' en betenkning han skrev for Caltex i 1962, og utdypet en del av sine synspunkter. Artikkelen er imidlertid mer en kilde til hans rettsforståelse enn historiefaglig sekundærlitteratur.

²⁵ "Betinget innsyn" innebærer blant annet at det ikke er tillatt å referere til dokumentenes journalnummer, sitere fra arkivmaterialet eller referere til personer i aktiv tjeneste.

Utenriksdepartementets arbeid med miljøvern på Svalbard er avgradert. Den del av oppgaven som handler om miljøvern på øygruppen, er av to grunner i hovedsak basert på dette materialet. For det første fordi oppgavens delproblemstilling om miljøvern er knyttet til norsk suverenitetsutøvelse på Svalbard. Med ansvar for fortolkningen av Svalbardtraktaten sto Utenriksdepartementet sentralt i den forbindelse. For det andre fordi Utenriksdepartementets arkiv ikke var tilgjengelig for Haugan da han skrev sin hovedoppgave i 1997.

En rekke avisartikler fra samtiden har gitt meg inntrykk av at problemene rundt oljeleting på Svalbard skapte betydelige personlige og institusjonelle stridigheter. Samtidig har jeg hatt nytte av intervjuer. Jeg har intervjuet tre personer som har hatt befatning med saken: daværende sekretærer i Utenriksdepartementet, henholdsvis Leif Terje Løddesøl og Carl August Fleischer i rettsavdelingen og Willum Steen i 4. politiske kontor.²⁶

Alle intervjuene var nyttige, både som supplement til arkivmaterialet og som døråpner for nye problemstillinger. I den sammenheng er det viktig å understreke at muntlige kilder representerer metodologiske utfordringer. Erindring er en aktiv prosess. Det konstrueres bilder av egen fortid som ” ... vi kan leve med sjøl og presentere overfor andre”.²⁷ Denne oppgaven er imidlertid i det vesentlige bygd på skriftelig arkivmateriale. Intervjuene er brukt som supplement, og har korrelert med de skriftlige kildene. Det kan derimot settes spørsmålsteget ved informantenes representativitet. Alle arbeidet i Utenriksdepartementet og hadde i det vesentlige samme syn på norsk oljepolitikk på Svalbard. Industridepartementets ledende embetsmenn fra samtiden har gått bort. Til gjengjeld skrev både daværende byråsjef Harry Lindstrøm og departementsråd Karl Skjerdal bøker om saken.

Fordi Caltex var et amerikansk selskap og USA var Norges sikkerhetspolitiske anker under Den kalde krigen, har jeg undersøkt arkivet til State Departement²⁸ i National Archives and Records Administration (NARA). Som det vil gå frem av oppgaven, var Svalbard imidlertid ikke et prioritert anliggende for amerikanske myndigheter. Det avspeiler seg også i NARAs arkivmateriale. Det var få dokumenter om oljeleting på Svalbard.

---

²⁶ Prof. C.A.Fleischer ble ansatt i UD i november 1960. Han arbeidet fulltid ved departementets rettsavdeling fram til januar 1962. Da begynte han som universitetslektor samtidig som han fortsatte å jobbe for Utenriksdepartementet. Han har siden vært ansatt ved UiO og UD hele sin karriere.

²⁷ K. Kjeldstadli, 1999: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo, s. 196

²⁸ USAs utenriksdepartement.

2. Bakgrunn

John Lyng sa en gang at når telefonen ringte om natten i hans tid som utenriksminister, tenkte han på Svalbard. Dette illustrerer at øygruppen ofte ble oppfattet som et utenrikspolitisk problemområde. Sovjetunionens engasjement på øygruppen medførte at utenriksledelsen opptrådte med varsomhet for ikke å utfordre Kreml. Fagdepartementene reagerte iblant mot denne forsiktigheten. Det gjorde også Trygve Bratteli, som flere ganger advarte mot å gjøre for mye utenrikspolitikk ut av alle Svalbardspørsmål.²⁹

Problemene rundt Svalbard var sammensatte. Områdets utsatte stilling i det militærstrategiske kappløpet kombinert med Svalbardtraktatens folkerettslige status, innebar i praksis at Norge ikke hadde ” ... fri disposisjonsrett over området”, som Gerhardsen uttrykte det. De sovjetiske gruvesamfunnene levde sitt eget liv utenfor norsk kontroll, og Kreml ønsket å gjøre Svalbard til et bilateralt anliggende. En norsk forsømmelse må også trekkes fram. Statsminister Johan Ludwig Mowinckel uttalte i 1925, da øygruppen ble en del av kongeriket, at Norge måtte søke å ” ... komme utenom de mange innskrenkende bestemmelser”. Det skulle gjøres ved ” ... i alt vaart arbeid aa gjøre Svalbard norsk”. Dette programmet ble ikke fulgt opp. Utenriksminister Dagfinn Vårvik pekte i 1973 på en ” ... vidtgående passivitet overfor utenlandske interesser på Svalbard – og da først og fremst sovjetiske – som har vært den uunngåelige konsekvens av den sparelinje som er blitt fulgt”.³⁰

Svalbardtraktaten

Oljeinteressen på Svalbard kom til å kaste lys over flere ømfintlige forhold ved norsk suverenitet over øygruppen. Det er derfor nødvendig å kjenne til de sidene ved Svalbardtraktaten som fikk betydning for sakens utvikling.

Før 1920 var Svalbard i folkerettslig forstand et *terra nullius*, det vil si et ingenmannsland. For næringsvirksomhet på øygruppen betød det at Svalbard i praksis var et *terra communis*, det vil si felles land åpent for alle. Og norske foretak var ikke alene om å drive næringsvirksomhet på øygruppen. I årene før Den første verdenskrig var det derfor vanskelig for norske myndigheter å hevde at Svalbard burde tilhøre Norge.³¹

---

²⁹ R.Tamnes, 1997: *Norsk utenrikspolitikk historie. Oljealder 1965-1995*, bind VI, Oslo, s. 257

³⁰ R.Tamnes, 1997, s. 257

³¹ R.Berg: ”Spitsbergen-saken 1905-1925”, i *Historisk Tidsskrift*, 4/1993, s. 473-474

På samme tid førte den tiltagende kulldriften på øygruppen til at behovet for en reguleringsmyndighet ble aktualisert. Konflikter mellom blant annet fangstinteresser og gruveselskap og arbeidsgivere og arbeidstakere viste at en opprettholdelse av *terra nullius*-prinsippet kunne føre til kaotiske tilstander. I Norge vokste det samtidig frem et stadig sterkere press for at øygruppen burde bli norsk. De internasjonale rammebetingelsene for norske fremstøt var imidlertid mørke. Sverige og Russland gikk sterkt imot endring av øygruppens folkerettslige status. I 1909 ble et norsk forslag om norsk administrasjon av Svalbard avvist i Stockholm og St. Petersburg. Utenriksmyndighetene i Berlin, London og Paris støttet det svenske og russiske standpunktet.³²

De utenrikspolitiske rammebetingelsene kom derimot til å endre seg radikalt som følge av Den første verdenskrig og Den russiske revolusjon. I desember 1918, rett før fredskonferansen i Frankrike, skrev Harstad-avisen *Haalogaland*:

Ruslands interesser paa Svalbard er borte. ... Tysklands maa vel ogsaa ansees som bortdfaldt. Norge har den alt overveiende del av interessene paa Svalbard. ... Norge har under verdenskrigen lidt tap som ingen anden nøytral nation. Det har været nævnt at vi skulle faa erstatning. Vi venter os ikke stort ... Men en erstatning kunde vi faa: Vi kunde faa anerkjent igjen vor gamle overhøihet over det gamle norske land: Svalbard ...³³

I mars 1919 ble Norges representant til fredskonferansen i Paris, Fredrik Wedel Jarlsberg, instruert av regjeringen om å arbeide for at Svalbard og Bjørnøya ble norsk område. I april samme år meddelte han konferansen at Norge ønsket full suverenitet over øygruppen, dog med enkelte rettigheter for utenlandske borgere. Fra svensk hold ble det fremmet forslag om norsk administrasjon av øygruppen på vegne av det internasjonale samfunn.³⁴

Som følge av de tap krigen hadde påført Norge, fikk det norske ønsket imidlertid en moralsk dimensjon. 49 % av handelsflåten gikk tapt og omkring 2000 sjømenn mistet livet. Norges bidrag til Ententens seier hadde kostet dyrt.³⁵ Samtidig var det viktig at USA var positivt innstilt til de norske kravene. Det svenske forslaget ble forkastet, og i februar 1920 var arbeidet med en folkerettslig bindende traktat ferdig.³⁶

---

³² R.Berg, 1993, s. 473

³³ *Haalogaland*, 4.12.1918, i R.Berg, 1993, s. 479

³⁴ R.E.Fife: "Folkerettslige spørsmål i tilknytning til Svalbard og de omkringliggende havområder", i *Studiehefte – studietur nord*, 1/2006, s. 18-19

³⁵ R.Berg, 1995: *Norsk utenrikspolitikks historie bind II, Norge på egen hånd*, Oslo, s. 255-256

³⁶ R.Berg, 1993, s. 480

Dermed anerkjente signatarmaktene ” ... under de vilkår som er fastsatt i nærværende traktat Norges fulle og uinnskrenkede høihetsrett ...” over Svalbard.³⁷ Dette er artikkel 1 i traktaten og kan sies av være dens generelle bestemmelse. De øvrige artikler er spesialbestemmelser i forhold til denne. For næringsvirksomhet på øygruppen er spesialbestemmelsenes kvintessens et diskrimineringsforbud: Norge kan ikke diskriminere foretak på bakgrunn av nasjonal tilhørighet. Den type virksomhet som er tillatt for norske selskap og norske borgere, må også tillates for utenlandske selskap og utenlandske borgere.³⁸

Spesielt relatert til bergverksdrift og Norges økonomiske rettigheter på Svalbard er artikkel 8, der det står:

For de områder som er nevnt i artikkel 1 forplikter Norge sig til å istandbringe en bergverksordning som særlig med hensyn til skatter, gebyrer eller avgifter av en hver art ... skal utelukke alle forrettigheter, monopoler eller begunstigelser til fordel for staten eller for undersåtter av nogen av de høie kontraherende parter, Norge innbefattet, ... De skatter, gebyrer og avgifter som opkreves skal utelukkende komme de nevnte områder til gode og kan bare pålegges i den utstrekning som deres øiemed tilsier.³⁹

Artikkel 8 fastslår med andre ord at det er Norges plikt å utforme en bergverksordning, altså et regelverk for bergverksdrift. Denne bergverksordningen skal igjen sørge for likestilling mellom nordmenn og borgere av andre signatarland i forhold til skatter og avgifter. Norske myndigheter kan ikke kreve inn mer skatt enn det som trengs for å drive øysamfunnet. Norges potensielle inntekter på Svalbard er altså beskåret. Norsk suverenitetsutøvelse er videre begrenset ved traktatens artikkel 9, som bestemmer at øygruppen skal være fri for flåtebaser og befestninger, og aldri benyttes i krigsøyemed – altså offensive tiltak ment for å føre krig.⁴⁰

Slike begrensninger av suvernitetsutøvelse kan sammenlignes med eiendomsrettens servitutter. En servitutt er en bestemmelse som innskrenker eiers rett til fritt å bestemme over sin eiendom. Det betyr altså en innskrenkning av eiendomsretten, men ikke avståelse fra den. Begrunnelsen for å innføre servitutter i Svalbardtraktaten var at også andre stater enn Norge hadde interesser på Svalbard. Uten omfattende servitutter ville disse interessene risikert å bli utestengt fra videre økonomisk utnyttelse av øygruppen.⁴¹

---

³⁷ Svalbardtraktaten av 9. februar 1920, artikkel 1

³⁸ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen, s. 1-3

³⁹ Svalbardtraktaten av 9. februar 1920, artikkel 8

⁴⁰ R.Berg, 1993, s. 473-74

⁴¹ R.Berg, 1993, s. 474-76

For Norge som et lite land danner Svalbardtraktaten et forholdsvis statisk rammeverk for norsk suverenitet. Under de fleste omstendigheter har Norge måttet sørge for at signatarmaktenes rettslige likestilling har blitt respektert. Derfor får omtrent all svalbardpolitikk en utenrikspolitisk dimensjon. Norges posisjon som småstat har eksponert traktatens internasjonale komponent. Det har ofte resultert i at ” ... den norske råderett over Svalbard er langt mere begrenset enn råderetten over kongeriket forøvrig”.⁴²

I Norge har det vært enighet om at landets rettsstilling på Svalbard ikke har vært optimal. Det grunnleggende problem har vært om det er norsk suverenitet eller unntakene fra den som er gjeldende utenom traktatens eksplisitte spesialbestemmelser. Folkerettslig er spørsmålet klart. At spesialbestemmelsene ikke kan tolkes utvidende, har støtte både i traktatens forarbeid og internasjonal sedvanerett.⁴³

Folkeretten utfolder seg imidlertid ikke i et maktpolitisk vakuum. Særlig i forholdet mellom Norge og Sovjetunionen har det ikke vært enighet om suverenitetens primat på øygruppen. I de første etterkrigsårene ble traktaten derfor gjennomgått i Utenriksdepartementet. Det ble understreket at den hadde betydelige svakheter. Sjefen for Forsvarsstaben, generalløytnant Ole Berg, sekunderte. Han fremholdt i mars 1948 at: ” ... det er utilfredsstillende at Norges suverenitet på Svalbard er sterkt innskrenket ved alle de særbestemmelser som Svalbardtraktaten inneholder”.⁴⁴

Samtidig var det klart at det ikke var mulig å få til en endring av traktaten i norsk favør på noe vesentlig punkt. Signatarmaktene vocket hverandre og kunne nedlegge veto mot endringsforslag. Det var derfor ikke hensiktsmessig med et norsk initiativ. Men skulle traktaten komme under debatt etter invitasjon fra noen av de andre signatarmaktene, ville det ikke mangle på norske ønskemål, fremholdt Utenriksdepartementet.⁴⁵

De maktpolitiske forholdene bak Svalbardtraktaten etter Den første verdenskrig og Norges ønske om å endre den nesten 30 år etter er interessante, særlig relatert til Skodvin-skolen. Det må rimeligvis kunne hevdes at Russlands fall fra sin tidligere stormaktsposisjon representerte

---

⁴² J.Lyng, 1973, s. 252

⁴³ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 60, Svalbardpol. generelt, 1A152512, ”Forholdet mellom Svalbardtraktaten og Norges kontinentalsokkel”, av C.A.Fleischer, 27.10.1970

⁴⁴ FD, H-260, Vedlegg til forsvarsminister Jens Christian Hauge til UD, 20.3.1948, i R.Tamnes’ privatarkiv

⁴⁵ UD, ”P.M. Svalbard-traktaten av 9. februar 1920 – Bør traktaten revideres?” 2. politiske kontor, 10. juni 1947

en endring i det internasjonale rammeverket som muliggjorde aktiv norsk svalbardpolitikk og suverenitet over øygruppen. Da norske myndigheter kom frem til at det var ønskelig å endre traktaten, var den russiske stormakt imidlertid tilbake – i form av Sovjetunionen. Dermed virket det umulig å få til noen endring i norsk favør. I begge tilfeller var utenrikspolitiske rammebetingelser avgjørende.

Bergverksordningen

Av industri- og næringsvirksomhet er det bergverksdrift – i all hovedsak kulldrift – som har virket mest forlokkende på både norske og utenlandske aktører på Svalbard. I henhold til traktatens artikkel 8 er det som nevnt Norges plikt å utforme en bergverksordning for slik virksomhet. Det ble gjort i 1925 ved kongelig resolusjon. Bergverksordningen er ikke en traktat. Likevel har det siden 1960-tallet vært uenighet om dens rettslige stilling. Om Bergverksordningen utgjør en folkerettslig forpliktelse, eller om det kun er en folkerettslig forpliktelse etter traktaten å utforme en bergverksordning, har vært stridens kjerne. Om det råder det fremdeles ikke enighet, men myndighetenes fortolking av den var sentral for petroleumsinteressenes utfoldelsesvilkår på Svalbard. Det er derfor viktig å kjenne til det som ble aktuelle punkter i ordningen.⁴⁶

Bergverksordningen fastslår i § 2 at det skal være like rettigheter for alle signatarmaktens undersåtter til å utnytte kull, jordolje og andre mineraler som utvinnes gjennom bergverksdrift. Den som vil søke etter slike forekomster på annen manns grunn eller på statens grunn, må ha søkeseddel fra Bergmesteren. Myndighetene har ikke anledning til å nekte slike søk. Oppdager noen ved lovlig søkning en forekomst som inneholder et mineral eller en bergart som er nevnt i § 2, får vedkommende forrett til funnet hvis det på lovlig måte avmerkes et funnpunkt som anmeldes til Bergmesteren. Anmeldelsen må inneholde opplysninger om funnets art og en prøve av funnet. Er anmeldelsen ikke forskriftsmessig, så kan manglen(e) rettes opp innen en frist som Bergmesteren fastsetter.⁴⁷

Er anmeldelsen gyldig, kan finneren kreve utmål over funnpunktet. Utmålsforretningen holdes av Bergmesteren etter at berammelsen har vært kunngjort offentlig. Hvis alle betingelsene er til stede, gis der flateutmål på inntil 1.000 hektar. Bergmesterens avgjørelser under en utmålsforretning kan angripes ved vanlig søksmål innen seks måneder. Når

---

⁴⁶ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, "Notat vedr. Svalbard", av J. Evensen

⁴⁷ SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.11.1964, s. 1

utmålsforretningen er blitt endelig, har utmålshaveren rett til å utvinne alle de i § 2 nevnte mineraler og bergarter innenfor utmålet. Retten tapes hvis utmålshaveren fra 1. oktober året etter at utmålet ble endelig, og fire år frem i tid, ikke setter i gang visse minimumsarbeider på området, men det kan gis dispensasjon fra denne arbeidsplikten. Både kravet om innlevering av funnprøve og arbeidsplikt er begrunnet med at det skal unngås at store områder reserveres i lang tid uten at det er reelt grunnlag for det.⁴⁸

For oljeleting ble Bergverksordningens § 19 særlig sentral. Den fastslår at: ”Eier av grunn på hvilken utmål er gitt, har rett til å delta i driften for inntil en fjerdedel.” Det vil si at hvis et selskap finner en forekomst, for eksempel av olje, på grunn som tilhører en annen part, så kan denne part kreve å få delta i driften med 25 %.⁴⁹

Svalbardloven

Svalbardloven er en intern norsk lov. Juridisk er den forskjellig fra Svalbardtraktaten ved at det er en lov og ikke en traktat. Norge kan i kraft av sin suverenitet over Svalbard gjøre all lovgivning gjeldende for Svalbard, men lovgivningen må ikke stride mot traktatens bestemmelser. Av relevans for norsk oljepolitikk var Svalbardlovens § 22, som fastslår at: ”All grunn, som ikke blir tilkjent nogen til eiendom etter Svalbardtraktaten, er statsgrunn og er som sådan undergitt statens eiendomsrett.” Staten har altså erklært seg som den eier av all grunn på Svalbard som ikke var i privat eie før traktatinngåelsen.⁵⁰

Svalbard og Den kalde krigen

I tillegg til de juridiske komplikasjonene som fulgte av traktaten, ble norsk svalbardpolitikk også utfordret av de maktpolitiske forholdene under Den kalde krigen. Svalbard ble berørt av Den kalde krigen på to ulike måter: For det første i forbindelse med supermaktens ambisjoner i Arktis og kappløpet dem imellom; for det andre som en følge av Norges økende tilknytning til vestmaktene.⁵¹

Sovjetisk svalbardpolitikk

Sovjetisk utenrikspolitikk var preget av et betydelig ambisjonsnivå etter Den andre verdenskrig. Kreml søkte aktivt å utelukke andre makter fra samveldets nærrområder. Det kom

---

⁴⁸ Kongelig resolusjon av 8.7.1925, Bergverksordning for Svalbard

⁴⁹ Kongelig resolusjon av 8.7.1925, Bergverksordning for Svalbard

⁵⁰ Svalbardloven av 22.6.1928

⁵¹ R.Tammes: ”Svalbard og stormaktene. Fra Ingenmannsland til Kald Krig, 1870-1953”, i *Forsvarsstudier*, 7/1991, s. 6, 62

også til uttrykk i nord. Sovjetunionen hadde alt i 1926 kodifisert sektorprinsippet.⁵² Etter krigen ble denne linjen utdypet: øst for sektorlinjen sa Moskva nei til all utenlandsk innblanding.⁵³

Utelukkelsespolitikken i Arktis fikk også en voksende militær dimensjon, som gjenspeilte at nordområdene var i ferd med å bli en arena i kappløpet mellom vest og øst. Kola-regionen fikk stor betydning for varsling og forsvar. Ved slutten av 1950-tallet var Nordflåten blitt Kremles største maritime styrke. I løpet av 1960-årene kom den til å utgjøre kjerneelementet i oppbyggingen av en ubåtbasert strategisk styrke og havgående flåte.⁵⁴ Svalbards strategiske potensial økte altså ved inngangen til 1960-tallet. Øygruppen lå så nær sovjetisk fastland at eventuelle vestlige baser der kunne true Sovjetunionen og landets mulighet til å nå åpent hav.⁵⁵ Den tiltagende strategiske sensitiviteten, kombinert med historisk betingede interesser, skapte fra 1950-tallet av et tydelig mønster i sovjetisk svalbardpolitikk: Moskva så det som viktig å forhindre at vestmaktene fikk et sterkere fotfeste på øygruppen, og ønsket norsk aksept for en forestilling om sovjetisk særstilling på Svalbard.⁵⁶

Amerikansk svalbardpolitikk

Den amerikanske sikkerhetspolitiske analysen av Svalbard var i all hovedsak speilvendt fra den sovjetiske. USA tilla Svalbard mindre vekt enn det Sovjetunionen gjorde fordi øygruppen lå lengre unna amerikanske områder enn hva den gjorde i forhold til sovjetisk territorium. Hovedlinjen i amerikansk svalbardpolitikk var å forhindre at sovjeterne fikk sterkere fotfeste på Svalbard og dermed kunne benytte øygruppen som et offensivt springbrett. Dette innebar, som Det nasjonale sikkerhetsråd formulerte høsten 1949: "United States security interests in the Spitzbergen archipelago lie in supporting Norway in maintaining her sovereignty over these islands and preventing their military use by a hostile power." Det betød imidlertid ikke at USA ville erklære krig for Svalbards sak. Øygruppens posisjon som en sårbar utpost ble illustrert ved at myndighetene i Washington i februar-mars 1949, luftet tanker om mulige

---

⁵² Russerne trakk en linje fra den daværende finsk-sovjetiske grense, langs meridianen, og opp til Nordpolen. Dette sektordekretet ga uttrykk for at alle øyer som befant seg øst for linjen (og vest for en tilsvarende sektorlinje på Sovjetunionens østside mot Alaska) var å anse for sovjetiske.

⁵³ R.Tamnes, 1991, s. 6, 62

⁵⁴ R.Tamnes, 1991: *The United States and the Cold War in the High North*, Oslo, s. 55, 106, 202

⁵⁵ R.Tamnes: "Svalbard og stormaktene. Fra Ingenmannsland til Kald Krig, 1870-1953", i *Forsvarsstudier*, 7/1991, s. 63-65

⁵⁶ O.G.Skagestad, 1975: *Norsk Polarpolitikk*, Oslo, s. 67-68

reaksjonsformer overfor et sovjetisk fremstøt mot øygruppen. En rekke muligheter ble nevnt, men myndighetene skygget unna tanken om åpent å erklære krig.⁵⁷

Frem til 1970-tallet forble USAs utgangspunkt i forhold til Svalbard det samme. Økt opprustning generelt og spesielt den videre utbyggingen av Kola-basene bidro imidlertid til at Svalbards potensial for tidlig-varsling og metrologiske formål ble sterkere. I den sammenheng mente amerikanerne at behovet for lokal overvåking av sovjeterne på Svalbard var økt. I mars 1971 foreslo derfor den amerikanske ambassadøren i Oslo, Philip Crowe, overfor Norges justisminister, Egil Endresen, å opprette et norsk postkontor i Barentsburg. Det ville være ” ... invaluable as a means of keeping tabs on what the Russians are doing there”.⁵⁸

Et mål for amerikansk og sovjetisk interesse for Svalbard var øygruppens beliggenhet og tilgjengelighet. Hovedtendensen var at beliggenhetens potensial, det vil si øygruppens mulige strategiske verdi, ble ansett som beskjedent og at graden av tilgjengelighet har vært begrenset. I praktisk politikk har det resultert i at både USA og Sovjetunionen i stor grad var tilfreds med å hindre at den andre parten skaffet seg et militært fotfeste på øygruppen. Begge land anla derfor et ”denial-perspektiv” for sin svalbardpolitikk. Kreml var imidlertid hacket mer interessert i Svalbard enn hva Washington var på grunn av øygruppens nærhet til Kola og den historiske tilknytningen som Russland hadde til Nordkalotten.⁵⁹

Norsk svalbardpolitikk

I Norge var interessen for øygruppen liten i sentraladministrasjonen. I den grad Norge hadde en svalbardpolitikk – og den var ikke iøynefallende før midten av 1960-tallet – var dens hovedidé å sikre norsk suverenitet og bevare lavspenningen. At stormaktene aldri utviklet en mer pågående interesse for øygruppen, muliggjorde realiseringen av disse overordnede målene. Det norske handlingsrommet på Svalbard ble derimot innsnevret fordi myndighetene fryktet at øygruppens potensial skulle utløse et sterkere engasjement fra stormaktene. For å motvirke denne muligheten ble norsk svalbardpolitikk i større grad preget av beroligelse overfor Sovjet og avskjerming overfor vestmaktene enn vanlig i norsk sikkerhetspolitikk. Det resulterte blant annet i at et sentralt aksiom i norsk etterkrigspolitikk ikke ble gjort gjeldende for Svalbard,

---

⁵⁷ R.Tamnes, 1991, s. 67

⁵⁸ National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, USA, Record Groups 59, Records of the Department of State, Box 2513, POL 32-6 NOR. Ref. fra samtale mellom Crowe og Endresen.

⁵⁹ R.Tamnes, 1987: ”Svalbard mellom Øst og Vest. Kald krig og lavspenning i nord 1947-1953”, i *Forsvarsstudier*, 4/1987, s. 31

nemlig at alliert bistand måtte forberedes i fred for å være effektiv i krig.⁶⁰ Kombinasjonen av Norges lavspenningspolitikk og politikernes manglende interesse for øygruppen resulterte i det Rolf Tamnes har kalt en ”non-policy”, det vil si en tilstand hvor norske myndigheter ikke tok selvstendige initiativ på Svalbard, men reagerte på trykk utenfra. Denne norske ”non-policy” fortsatte uutfordret til 1960-tallet.⁶¹

Hvorfor hadde norsk svalbardpolitikk et så forsiktig preg? Ved slutten av Den andre verdenskrig var det i praksis bare Norge og Sovjetunionen som interesserte seg for Svalbard. Det skapte et asymmetrisk maktpolitisk mønster i Norges disfavør, og det innebar et potensielt press i retning av norsk tilpasning overfor Moskva. Russerne hadde også en stor koloni på Svalbard tilknyttet kullvirksomheten. Øygruppen ble dermed mer fysisk tilgjengelig for sovjetiske interesser. I samtaler med danske og svenske kollegaer den 18. mars 1948 spissformulerte statsminister Einar Gerhardsen forholdet slik: ”Russerene har store Arbejdsstyrker deroppe, og vi er os bevidst, at der jo ikke er langt fra Arbejdstøjet til Uniformen.”⁶²

I tillegg hadde de norsk-sovjetiske relasjonene angående Svalbard fått en vanskelig start på slutten av Den andre verdenskrig. Det skapte dyp bekymring på norsk side da den sovjetiske utenriksminister, Vjatsjeslav Molotov, på et nattlig møte med utenriksminister Trygve Lie i 1944, tok til orde for at Svalbard ble underlagt felles norsk-sovjetisk administrasjon og at Bjørnøya ble avstått til Sovjet. Molotov vektla en tradisjonell russisk forestilling om en særstatus på Svalbard og mente at traktaten ikke ivaretok disse interessene. Sovjetiske næringsinteresser ble trukket frem, men det var øygruppens sjøstrategiske potensial som stod i fokus: Sovjetunionen var stengt inne, bare i nord fantes det en åpning.⁶³

USAs og Storbritannias tilbakeholdne reaksjon tilspisset Norges situasjon ytterligere; i 1944 hadde Svalbard liten strategisk verdi for vestmaktene. Dette disengasjementet bidro til å innsnevre Norges handlingsrom ved at det aksentuerte det asymmetriske maktforholdet mellom Norge og Sovjetunionen. Den norske regjeringen følte seg presset og åpnet for en avtale om et militært samstyre på øygruppen. Men som tegn på at andre sikkerhetspolitiske

---

⁶⁰ R.Tamnes, 1987, s. 35-36

⁶¹ R.Tamnes, 1991, s. 68

⁶² Gjengitt i R.Tamnes, 1987, s. 18-20, 24. Som det fremgår av sitatet er det skrevet på dansk. R.Tamnes har hentet det fra Hans Hedtofts privatarkiv. Hedtoft var dansk statsminister fra 1947 til 1950.

⁶³ O.Riste: ”Svalbard-krisen 1944-45”, i *FHFS-Notat* (Forsvarshistorisk forskningssenter) 5/1981, s. 1-3

spørsmål nok veide tyngre for ledelsen i Kreml enn Svalbards fremtidige skjebne, fulgte ikke Moskva de norske signalene videre.⁶⁴

Først på høsten 1946 kom Molotov tilbake til saken, men da hadde omstendighetene endret seg. Den kalde krigen hadde begynt å prege forholdet mellom vest og øst. Norske myndigheter, anført av stortingsflertallet, ble stadig mer skremt av tanken på et militært samvirke som kunne føre Norge inn på sovjetisk side ved en mulig krig. Handlefriheten var også større: De sovjetiske styrkene var ute av Finnmark, regjeringen var hjemme igjen og vestmaktene viste økende interesse for sine småstatsallierte fra krigen. Dermed våget Norge å si nei til et militært samvirke med Sovjetunionen på Svalbard. For å imøtekomme mulig sovjetisk kritikk av det norske avslaget, ble blant annet den norske garnisonen som hadde stått på Svalbard siden krigen, trukket tilbake i juli 1947. At norske avslag på sovjetiske krav ble fulgt opp av andre beroligende tiltak, kom til å bli en typisk del av norsk svalbardpolitikk.⁶⁵

På norsk side bidro Svalbardkrisen til at utenriksledelsen ble skremt tilbake fra å føre en mer aktiv politikk i arktiske strøk. Begivenhetene demonstrerte den maktpolitiske ulikheten mellom Norge og Sovjetunionen og førte norsk svalbardpolitikk inn i et utpreget forsiktig leie i de følgende to årtiene. Traktatens artikkel 9 om begrensninger av militært nærvær fikk bortimot en sakral karakter. Tidlig under Koreakrigen oppsummerte en av Utenriksdepartementets ledende embetsmenn, ambassadør Rolv Andvord, situasjonen:

Slik som det er, er vi nærmest ved et mirakel på en stillferdig måte kommet ut av en ytterst pinlig og vanskelig situasjon med hensyn til denne øygruppen, og det tør være meget sterke grunner til å tro at et hvilket som helst utspill fra norsk side med henblikk på militære tiltak på Svalbard, vil bli benyttet av Sovjetunionen til å gjenoppta denne uhyre delikate sak, som lett kan føre oss inn i uoverskuelige vanskeligheter.⁶⁶

Norske myndigheter landet dermed tidlig på at landets interesser på Svalbard var best tjent med en streben etter forutsetningen som lå til grunn for traktatinngåelsen i 1920: lav stormaktsinteresse. Derfor ble det viktig å ikke tiltrekke seg Moskvas oppmerksomhet. Fra slutten av 1940-årene og frem til begynnelsen av 1960-årene fokuserte myndighetene derfor

---

⁶⁴ S.G.Holtmark: "Høyt spill. Svalbardspørsmålet 1944-47", i *Forsvarsstudier*, 1/2004, s. 83-85

⁶⁵ K.E.Eriksen: "Svalbardspørsmålet fra krig til kald krig", i T.Bergh & H.Pharo, 1989: *Historiker og veileder: Festskrift til Jakob Sverdrup*, Oslo, s. 149-51

⁶⁶ Gjengitt i K.E.Eriksen & H.Pharo, 1995, s. 371-72

skarpt på traktatens begrensninger.⁶⁷ Sammenfattet kan det hevdes at myndighetene valgte å legge ” ... sterke begrensninger på sin suverenitetsutøvelse over øygruppen”.⁶⁸

Svalbard i Atlanterhavspakten og SACLANT⁶⁹

Som nevnt manglet norsk svalbardpolitikk initiativ. Til felles med situasjonen i forkant av traktatinngåelsen i 1920 førte imidlertid bevegelser på den internasjonale arena til at norsk suverenitet over øygruppen ble styrket allerede fra slutten av 1940-årene. Da Norge knyttet seg tettere til vestmaktene, meldte spørsmålet seg om Svalbard skulle innlemmes i en blokkpolitikk mot russerne. For norske myndigheter var det viktig at deltagelse i Atlanterhavspakten dekket hele riket – for å unngå at en del av Norge ble definert som annenrangs. Dermed ble Atlanterhavspaktens garanti utstrakt til også å gjelde Svalbard.⁷⁰

Utbruddet av Koreakrigen i 1950 og den påfølgende omorganiseringen av Atlanterhavspakten, som blant annet førte til etableringen av Atlanterhavskommandoen og SACLANT, fikk også følger for Svalbard. For myndighetene var det igjen et prinsippspørsmål: Omorganiseringen måtte også omfatte Svalbard, som ellers ville bli definert som annenrangs norsk territorium vis a vis fastlandet. I 1951 ble øygruppen inkludert i SACLANTs ansvarsområde. I likhet med innmeldelsen i Atlanterhavspakten innebar denne beslutningen også en form for konsolidering av den norske suvereniteten.⁷¹

Høsten 1951 protesterte Moskva. Det ble hevdet at Svalbards inkludering i SACLANTs ansvarsområde innebar en ” ... tillatelse for paktens væpnede styrker under amerikansk kommando til å treffe militære tiltak i området rundt disse øyer”. Sovjeterne var på vakt mot allierte baser på Svalbard, og innlemmelsen i Atlanterhavskommandoen stred ifølge Kreml mot Svalbardtraktaten. Det ble understreket, på samme måte som i 1944, at Svalbard og Bjørnøyas hadde strategisk og økonomisk betydning for Sovjet. Den norske regjeringen på sin side avviste påstanden om at innlemmelse i Atlanterhavskommandoen stred mot traktaten; den hjemlet retten til selvforsvar. I oktober samme år slo utenriksminister Halvard Lange fast at det ” ... aldri hadde vært på tale å anlegge baser på Svalbard”.⁷²

---

⁶⁷ K.E.Eriksen, 1989, s. 149, 155

⁶⁸ K.E.Eriksen & H.Pharo, 1995, s. 65, 371

⁶⁹ Supreme Allied Commander Atlantic

⁷⁰ R.Tamnes, 1987, s. 18-19, 21-24

⁷¹ K.E.Eriksen, 1989, s. 151-52

⁷² R.Tamnes, 1987, s. 29

Langes forsikring ble stilltiende godtatt av russerne. Den vestlige oppdemningspolitikken fikk dermed også et uttrykk i nord. Men selv om Atlanterhavspaktens garanti og SACLANTs organisering ble gjort gjeldende for Svalbard, var det ikke først og fremst på det militære plan det gagnet Norge. Øygruppens status i krig ville tross alt ha lite å si for forsvaret av fastlandet. For norske myndigheter var det som nevnt viktig å unngå at Svalbards sikkerhetspolitiske posisjon skulle være forskjellig fra resten av riket. Det viktigste var at Kreml aksepterte at Norge hadde myndighet til avgjøre øygruppens sikkerhetspolitiske tilknytning. Andre traktatparter kunne ikke undergrave norsk alliansepolitikk ved å hevde at den ikke kunne gjøres gjeldende for Svalbard.

Etter Svalbardkrisens slutt i 1947 og fram til de første årene av 1950-tallet var ikke norsk svalbardpolitikk preget av mye dramatik. Perioden er likevel interessant som illustrasjon på Skodvin-skolens relevans for norsk svalbardpolitikk: Internasjonale begivenheter – utenfor norsk kontroll – presset frem problemstillinger på Svalbard. At Kremles svalbardpolitikk ble grunnleggende omlagt i løpet av denne perioden, var også viktig. Mens Sovjetunionen krevde traktatendringer og felles forsvarsanlegg i 1944, endte landet opp med å påberope seg traktatens restriksjoner mot militær virksomhet som grunnlag for protesten mot øygruppens innlemmelse i SACLANT.⁷³

I den sammenheng må det påpekes at Moskva anla et speilvendt fortolkningsperspektiv på traktaten enn hva norske myndigheter gjorde. Ved å låne et begrepspar fra professor Carl August Fleischer kan det sies at russerne la opp til en ”maksimal fortolkning”: Utover traktatens eksplisitte spesialbestemmelser skulle begrensningene på suverenitetsutøvelsen anvendes.⁷⁴ Dette kom til å bli en typisk sovjetisk innvending mot omtrent alle norske initiativ på øygruppen. I tillegg til å være en refleks fra kampen mellom øst og vest kan dette perspektivet sannsynligvis også tilskrives en russisk frykt for utestengelse fra Svalbard.

Og ved slutten av 1950-tallet var den maktpolitiske balanse fortsatt i Sovjets favør. Norges målsetting for Svalbard ble dermed liggende fast, med basis i ønske om å unngå stormaktsrivalisering. Norsk og vestlig tilbakeholdenhet skulle medvirke til at sovjeterne begrenset sine krav og ambisjoner i nord; norsk og annen vestlig aktivisme kunne utfordre

---

⁷³ S.G.Holtmark, 2004, s. 161-164; R.Tamnes, 1987, s. 79-84

⁷⁴ C.A.Fleischer, 2006: *Korrupsjonskultur, kameraderi og tillitssvikt i Norge*, Oslo, s. 452

Moskva. Det var med andre ord viktig for norsk svalbardpolitikk at myndighetene hadde kontroll over *sekundærtruslene*.⁷⁵

Flyplass-saken

På Svalbard var det særlig et forhold som skapte hodebry for Norge: Flyplass-saken.

Spørsmålet om det skulle bygges flyplass på Svalbard fikk ikke noen løsning før i 1974.

Likevel utførte fly fra Luftforsvaret sivile transportoppdrag til Svalbard allerede på 1950-tallet. Flyene landet på en brøytet isrullebane i Adventdalen. Virksomheten førte ikke til noen merkbar sovjetisk irritasjon. Men da det ble snakk om å anlegge en stor og permanent flyplass på øygruppen, ble tonen fra Kreml en helt annen. Flyplass-saken utviklet seg til å bli en hard nøtt for regjeringen, og oljeletingen på øygruppen kom senere til å forsterke myndighetenes problemer med flyplassplanene.⁷⁶

Flyplass-saken startet sommeren 1956 da brødrene Pedersen dro til Svalbard for å undersøke om det var mulig å bygge flyplasser der. De hadde gode faglige forutsetninger for en slik undersøkelse: Einar Sverre Pedersen var sjefsnavigatør i SAS⁷⁷ med erfaring fra utvikling av polarruter. Gunnar Sverre Pedersen var oberstløytnant og sivilingeniør med flyplassbygging som spesialfelt. Som mange nordmenn før var de bergtatt av Arktis. Helge Ingstad skrev om en av dem at han hadde ” ... en lengsel etter polarstrøkenes hvite vidder og nakne fjell ... ”.⁷⁸

Brødrene konkluderte med at potensialet på Svalbard var stort. Einar Sverre Pedersen forestilte seg øygruppen som ” ... jordens luftgeografiske midtpunkt”, og Svalbard ville kunne ” ... bli et imponerende lufttrafikksenter”.⁷⁹ Derimot var verken staten eller SAS interessert i å finansiere noe slikt prosjekt. Brødrene måtte derfor skaffe de nødvendige midlene selv. Med flere norske interessenter i ryggen stiftet de selskapet Norsk Polar Navigasjon A/S (NPN) i oktober 1958. Anleggsarbeidet skulle etter planen begynne allerede i juni 1959.⁸⁰

I utgangspunktet var ikke myndighetene avvisende til Pedersen-brødrenes planer.

Utenriksminister Lange hevdet i november 1958 at en flyplass blant annet kunne føre til en styrking av næringsvirksomhet på øygruppen og at ” ... man må kunne si at norske interesser

---

⁷⁵ R.Tamnes, 1991, s. 70

⁷⁶ R.Tamnes, 1992, s. 12

⁷⁷ Scandinavian Airlines System

⁷⁸ E.S.Pedersen, 1969: *Polarbasillen. Tredve år rundt Arktis*, Oslo, s. 2

⁷⁹ E.S.Pedersen, ”Svalbard i flyvningens tidsalder”, i *Polarboken 1961-62*, Oslo, s. 1

⁸⁰ R.Tamnes, 1992, s. 15-16

vil være vel tjent med en sivil flyplass på Svalbard”.⁸¹ Samtidig trodde ikke regjeringen at prosjektet lot seg realisere i nærmeste fremtid. Handelsminister Arne Skaug, som i Langes fravær foredro saken på regjeringskonferanse 31. desember 1958, uttalte at det finansielle grunnlaget neppe var i orden, og at planen ” ... i det hele synes noe løs”.⁸²

Ledelsen i Kreml så det derimot annerledes. Allerede i november 1958 påpekte russerne at den planlagte flyplassens dimensjoner åpnet for store og tunge fly. Planene kunne derfor ikke betraktes som noe annet enn et ledd i utbygging av flyplasser i NATO-regi og var således i strid med Svalbardtraktaten. Selv om Utenriksdepartementets folkerettskonsulent, professor Frede Castberg, opplyste at bygging av flyplass ikke utgjorde noe traktatbrudd, ønsket ikke utenriksledelsen å utfordre Sovjetunionen med Pedersen-brødrenes planer. Litt senere, i januar 1959, ble myndighetene i tillegg klar over at gjennomføringen av flyplassplanen var kommet lengre enn antatt. At brødrene stod i kontakt med oberst Joseph Fletcher fra U.S. Air Force og fikk økonomisk støtte fra Arctic Institute of North America, gjorde ikke saken bedre. Regjeringen bestemte seg for at Pedersen-brødrene måtte stoppes.⁸³

Hvorfor var det så farlig med en flyplass på Svalbard? For det første mente regjeringen at nordområdene hadde fått en sentral plass i det strategiske kappløpet mellom øst og vest. Dermed var det et problem at flyplassen kunne ha militært potensial. Det kunne skape sovjetisk mistillit og øke spenningen rundt Svalbard. For det andre, i lys av det asymmetriske maktforholdet mellom Norge og Sovjetunionen, var det sannsynlig at en eventuell flyplass ville falle i sovjetiske hender ved en krigssituasjon. Og med henvisning til likebehandlingsprinsippet i traktaten kunne Kreml kreve å få bygge sin egen flyplass på øygruppen. Følgelig var både Forsvarsdepartementet og den fagmilitære ledelse skeptiske til planene.⁸⁴

Det var derfor først og fremst maktpolitiske hensyn – frykten for at *sekundærtrusselen* skulle utløse reaksjoner fra *primærtrusselen* – som førte til at myndighetene valgte å stoppe flyplassplanene. I november 1959 fastholdt imidlertid utenriksledelsen overfor Moskva at Norge hadde rett til å bygge en sivil flyplass i offentlig regi. Samtidig ble det understreket at staten på det daværende tidspunkt ikke hadde planer eller ønske om noe slikt foretak.

---

⁸¹ SA, *Stortingstidende*, 5.11.1958, s. 2858-59

⁸² RA, SMK, Regjeringskonferansen, 31.12.1958

⁸³ R.Tamnes, 1992, s. 17-19, 24-25

⁸⁴ R.Tamnes, 1992, s. 20

Myndighetene fikk etter hvert også gjort det klart for Pedersen-brødrene at noen flyplass på Svalbard ikke kom på tale. I begynnelsen av 1960 landet brødrene dermed på den konklusjon at flyplassplanen ikke kunne realiseres på kort sikt. Dermed valgte NPN å dreie sin aktivitet på øygruppen mot annen ervervsmessig virksomhet: oljeleting.⁸⁵

Næringsvirksomhet på Svalbard

Den norske "non-policy" på Svalbard var som nevnt i stor grad et resultat av ønsket om å holde Svalbard utenfor stormaktpolitikken. Innenfor denne rammen var det samtidig tilløp til en politikk hvor man forsøkte å bremse den sovjetiske innflytelsen, blant annet ved å sikre en viss norsk og vestlig næringsvirksomhet på øygruppen. Det hang sammen med behovet for å underbygge norsk suverenitet. Til grunn lå en uro for at Sovjetunionen kunne få en for iøynefallende posisjon lokalt på Svalbard og at dette kunne få sikkerhetspolitiske følger.⁸⁶

Etter Den andre verdenskrig var det bare Sovjetunionen og Norge som var interessert i å opprettholde næringsvirksomhet på Svalbard. Den bestod i all hovedsak av kulldrift. Norge var kommet forholdsvis godt i gang med kullproduksjon allerede i 1948. Sovjeterne startet opp igjen i Barentsburg, Grumantbyen og Pyramiden. Tidlig på 1950-tallet var det cirka 2000 russere på Svalbard.⁸⁷

Den norske gruvevirksomheten var representert ved to selskaper: Det private Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S og statselskapet Kings Bay Kull Comp. A/S. Den norske stat hadde også stor innflytelse over Store Norske. Industridepartementet hadde ved en avtale med Store Norske fra 1933 sikret seg rett til å oppnevne to styremedlemmer.⁸⁸

Problemet med den norske kulldriften var at den ikke gav økonomisk avkastning. I det vesentlige hadde det sammenheng med den generelle teknologiske utviklingen i verden. Særlig utfasingen av dampdrevne lokomotiv påvirket kulletterspørselen. I 1957 importerte Vest-Europa 108 millioner tonn kull. I 1959 hadde importen sunket til 72 millioner tonn. Hard konkurranse fra andre land og økende tilgang på olje og gass bidro også til at kullprisen sank jevnt mot inngangen av 1960-tallet.⁸⁹

---

⁸⁵ R.Tamnes, 1992, s. 34-35, 38

⁸⁶ R.Tamnes, 1991, s. 79

⁸⁷ R.Tamnes, 1991, s. 68

⁸⁸ SA, Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.1963, s. 123

⁸⁹ A.Hoel, 1967: "Svalbards historie 1956-1965", i *Svalbard*, bind III, Oslo, s. 1247

Vel så viktig var det at ingen forventet noen generell bedring i den nærmeste fremtid. Det lå store usolgte lagre i de kullproduserende landene. Som resultat av disse forhold var det opp til staten å dekke underskuddene til Store Norske og Kings Bay. I september 1959 konkluderte Industridepartementet med at den internasjonale situasjonen for norsk kull var mørk, selv om man kunne forvente en økning i forbruket av svalbardkull i den norske industrien.⁹⁰

I og med at to bedrifter i en lengre periode var avhengige av store beløp i statsstøtte, kan det synes merkelig at norsk kulldrift i det hele tatt fikk fortsette. Det kan forklares med at næringsvirksomheten på Svalbard først og fremst var ledd i norsk suverenitetsutøvelse. Kulldriften gjorde det mulig å opprettholde næringsvirksomhet og bosetning på Svalbard. Hadde norsk gruvedrift på Svalbard blitt lagt ned, ville russerne stått igjen som de eneste med næringsinteresser på øygruppen. Det kunne styrke deres krav på særstilling.⁹¹

Den norske holdningen kom klart til uttrykk i forbindelse med nedleggelsen av Kings Bays gruvevirksomhet i Ny-Ålesund i 1963. Spørsmålet om nedleggelse ble forelagt for Utenriksdepartementet, som 25. juli 1963 uttalte:

Ut fra ønsket om å befeste Svalbards karakter som norsk land er det Utenriksdepartementets oppfatning generelt sett at statsmyndighetene må legge vesentlig vekt på at den norske virksomheten på Svalbard i det minste blir opprettholdt på det nivå den nå er. Særlig på bakgrunn av den sterkt stigende utenlandske interesse og virksomhet på øygruppen i de senere år, bør myndighetene også søke å legge forholdene best mulig til rette for utvidelse av den norske virksomhet på Svalbard. I den utstrekning det av ulike grunner måtte fremstille seg som nødvendig å gå til nedleggelse av eksisterende virksomhet på Svalbard, bør denne virksomhet søkes erstattet med annen virksomhet.⁹²

I Ny-Ålesund virket situasjonen håpløs med tanke på videre drift. Det ville være så store kostnader forbundet med opprydding etter Kings Bay-ulykken og utbedring av arbeidernes sikkerhet at gruvevirksomheten her ble avviklet. I tilslutning til de synspunkter Utenriksdepartementet gjorde gjeldende, understreket riktignok Industridepartementet at muligheten til å gjenoppta driften på et senere tidspunkt ikke måtte avskrives. I tillegg ble Ny-Ålesund trukket frem som et mulig ledd i turisttrafikken og som forskningsentrum i forbindelse med den planlagte ESRO-stasjonen.⁹³

---

⁹⁰ A.Hoel, 1967, s. 1242-1245, 1249, 1255

⁹¹ R.Tamnes, 1991, s. 79

⁹² SA, Stortingproposisjon nr. 146 (1962-63), s. 30-31

⁹³ A.Hoel, 1967, s. 1279-1280. I 1963 ønsket European Space Research Organization (ESRO) å etablere en stasjon på Svalbard for mottak av telemetringssignaler fra organisasjonens satellitter. Sovjetunionen fryktet at stasjonen var et skjult etterretningsforetak. Etter avtale mellom Norge og Sovjetunionen endte saken med at russerne skulle få besøke stasjonen. Den kom i drift i 1967 og ble nedlagt i 1974.

Men bildet av staten som garantist for norske foretak på Svalbard bør nyanseres. Ikke alle initiativ ble ønsket velkommen. Årsaken til at Kings Bay og Store Norske ble særbehandlet hang i stor grad sammen med at gruveselskapene muliggjorde markering av norsk tilstedeværelse, samtidig som myndighetenes innflytelse over selskapene garanterte mot krumspring som kunne provosere Moskva. Forhenværende sekretær i Utenriksdepartementet, Leif Terje Løddesøl, oppsummerte myndighetenes forhold til norsk næringsvirksomhet slik: ”Man ønsket positiv norsk aktivitet som understreket at Svalbard var en del av Norge.”⁹⁴ Gruveselskapene passet inn i det bildet.

Hva så med den sovjetiske gruvevirksomheten? Den sovjetiske produksjonen var noe større, men det er god grunn til å tvile på lønnsomheten. Bakgrunnen for denne antagelsen er at de sovjetiske bosetningene på Svalbard utgjorde cirka 2000 mennesker på 1950-tallet, mens Kings Bay til sammenligning kun hadde 224 overvintrende personer i tilknytning til sin virksomhet vinteren 1960/1961. Tatt i betraktning at kulldrift var den eneste produksjonsnæringen der, kostet trolig de sovjetiske bosetningene på Svalbard langt mer enn de tjente inn.⁹⁵

Tilsvarende oppfatninger gjorde seg også gjeldende i samtiden. Ifølge USAs ambassadør fortalte Bergmesteren ham under en samtale i august 1970 at den sovjetiske kulldriften måtte være et tapsprosjekt:

... it was quite obvious ... that the Russian coal operations are not a profitable enterprise from an economic standpoint. The Soviet mines on Svalbard produce about 400,000 tons per year – the same as the Norwegian mines – but they use twice as many men to produce it and the output per miner is about three tons per day as against seven for the Norwegians. Furthermore, the quality of the Russian coal is the poorest presently mined in Svalbard and production would not be considered economically feasible in any Western economy.

Hvorfor ble da driften opprettholdt? Ifølge ambassadøren var det liten tvil om årsaken:

There is no question that the Soviet Union runs its mines primarily, if not solely, as an excuse to keep a political pressure in a strategically important island and it is also logical to assume that it maintains a good many more men at Barentsburg than are justified by the coal it manages to extract. It is also logical to assume that the miners have some military training and in the case of an emergency would be able to use it.⁹⁶

---

⁹⁴ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

⁹⁵ A.Hoel, 1967, s. 1246, 1499

⁹⁶ National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, USA, Record Groups 59, Records of the Department of State, POL NOR-USSR 1/1.70, Svalbard, C:195-197. Airgram fra amb. Crowe til State Dep.

At mye av motivet bak opprettholdelsen av norsk næringsvirksomhet på Svalbard skyldtes et behov for å markere suverenitet gjennom tilstedeværelse, er det ingen tvil om. Det virker rimelig å anta at også Sovjetunionen hadde politiske motiver. Situasjonen på Svalbard var dermed slik at de to nasjonene som var mest interessert i øygruppen, ikke fikk noe økonomisk igjen for sitt engasjement, men valgte å opprettholde driften for å markere sine rettigheter og interesser i området.

Kald krig og norsk suverenitet: maktpolitiske realiteter

Utviklingen av det norske regimet på Svalbard frem til 1960-tallet er et blandet bilde. På den ene siden er det klart at norsk suverenitet ble noe styrket etter innlemmelsen i vestblokken og den påfølgende integreringen i Atlanterhavspaktens operasjonsstrukturer. Sovjetunionens krav fra 1944 om traktatendringer og felles forsvar av øygruppen ble heller ikke tatt opp på nytt. Russerne godtok stilltiende at Svalbard ble sikkerhetspolitisk forankret i vest.

På den andre siden var Sovjetunionen negativt innstilt til de fleste norske disposisjoner. Traktaten sikret fri adgang til øygruppen, og norske og vestlige tiltak var skjulte militariseringsforsøk, hevdet Moskva. Samtidig oppfattet norske myndigheter Svalbard som særdeles sårbart overfor maktpolitiske fremstøt fra sovjetisk hold. Under et allerede spent forhold mellom øst og vest var det ikke verdt å utfordre russerne over en øygruppe som hadde minimalt å si – både økonomisk og militært – for fastlandet. Myndighetene aksepterte i stor grad maktpolitikken primat. For å unngå å irritere Moskva var norsk svalbardpolitikk i høy grad en ”non-policy”. Ved inngangen av 1960-tallet var norsk suverenitetsutøvelse derfor minimal sammenlignet med hva traktaten ga rom for.

Svalbard forble en økonomisk allmenning og gråsoner i stormaktspolitikken. I administrasjonen ble det akseptert at Sovjetunionen hadde en særstilling som følge av sine gruvesamfunn, historiske tilknytning, geografiske nærhet og militære maktmidler. Den norske lavprofilpolitikken gikk i takt med vestmaktens ønsker, hvis engasjement for Svalbard aldri ble preget av stor interesse.⁹⁷ Øygruppens strategiske verdi ble tross alt aldri mer enn potensiell. Det var også av betydning at Norge ikke ønsket noe sterkere vestlig engasjement.⁹⁸

---

⁹⁷ K.E.Eriksen & H.Pharo, 1995, s. 64-65

⁹⁸ R.Tannes, 1991, s. 62

Samtidig var det en viktig forutsetning for lavspenningsprofilen at Svalbards strategiske og næringsmessige betydning for stormaktene tross alt var beskjeden. Det var en forutsetning som skulle komme under press.

3. Oljeleting på Svalbard

Svalbard har i en årrekke tiltrukket seg folk på jakt etter rikdom under jordskorpen. Særlig fra slutten av 1800-tallet og frem til mellomkrigstiden var optimismen stor. I 1906 beskrev den australske skjerperen Ernest Mansfield Svalbard som ”[i]ntet mindre enn en øy av ren marmor”.⁹⁹ I 1917 gikk det rykter om gull på øygruppen, og i 1919 ble den første boringen etter olje gjennomført. Resultatene var magre. I løpet av 1920-tallet var det klart at kull var det eneste drivverdige mineralet på Svalbard.¹⁰⁰ I løpet av 1960-tallet blomstret imidlertid interessen for olje på øygruppen. Pågangen var så stor at industriminister Kjell Holler i oktober 1961 mente det foregikk ” ... et kappløp mellom amerikanske og russiske selskaper om oljeleting på Svalbard”.¹⁰¹

For myndighetene var eventuelle oljefunn på Svalbard motsetningsfylt. På den ene siden virket det lovende. De norske kullselskapene slet med dårlig økonomi. Petroleumsvirksomhet kunne bli et alternativ.¹⁰² På den andre siden representerte letevirksomheten en utfordring for norsk myndighetsutøvelse. Oljeselskapene disponerte så store ressurser at Sysselmannen ikke hadde mulighet til å føre kontroll med virksomheten.¹⁰³ I tillegg avdekket oljeleting en ømfintlig side ved norsk suverenitet over øygruppen. Situasjonen virket så mørk at flere i Utenriksdepartementet håpet oljeselskapene ” ... ikke ville gjøre drivverdige petroleumsfunn på Svalbard”.¹⁰⁴

Denne delen av oppgaven skal forklare hvordan ”oljeboomen” startet på Svalbard. Som vi skal se, ble det alt i begynnelsen tatt beslutninger som var avgjørende for det kappløpet som fulgte, og for at oljeselskapene greide å etablere seg utenfor statens kontroll. Hvorfor Industridepartementet behandlet oljeselskapene slik det gjorde, og hvordan oljeleting kom til å true norsk suverenitetsutøvelse på øygruppen, er kapittelets hovedansvarlige.

---

⁹⁹ “En øy av ren marmor”, i *Aftenposten*, 2.5.2007

¹⁰⁰ A.Hoel, 1967, s. 1030, 1332

¹⁰¹ RA, SMK, Regjeringskonferanse, 26. oktober 1961

¹⁰² UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 011122. Brev fra UD til MD

¹⁰³ T.B.Arlov & A.H.Hoel: ”Kulldrift i kald krig”, i H.D.Jølle (Red.), 2004: *Norsk Polarhistorie bind III*, Oslo, s. 406

¹⁰⁴ Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

Caltex – primus motor

Etter forespørsel fra Utenriksdepartementet kunne Norsk Polarinstitutt 18. mars 1960 opplyse at instituttet var oppmerksomt på flere utenlandske firmaer som hadde vist interesse for oljeleting på Svalbard. Det mest aktive av disse var det amerikanske selskapet Caltex, som via sitt leteselskap Amoseas¹⁰⁵ hadde fått tak i en rekke flyfotos av Svalbard, og var i gang med å utruste en geologisk ekspedisjon til øygruppen den kommende sommeren. I Norge hadde selskapet dannet et eget datterselskap, Norsk Caltex Oil A/S, som ble ledet av direktør Arild Lindbom. Caltex hadde også sendt en jurist, Mike Porzio, til Norge i midten av mars for å undersøke bergverksrettslige spørsmål.¹⁰⁶

I tillegg til Caltex planla Norske Shell A/S en geologisk ekspedisjon til Svalbard sommeren 1960. Canadian Husky Oil Limited hadde kontaktet den norske ambassaden i Ottawa og Norsk Polarinstitutt om betingelsene for konsesjon og geologiske forhold. Firmaet Hoard & Spradlin fra Oklahoma hadde sendt en henvendelse til både fylkesmann Trygve Lie og den norske ambassaden i Washington om betingelsene for undersøkelser og drift på Svalbard. En tysk vitenskapsmann, professor Julius Büdel, planla også et besøk til Svalbard samme sommer for å foreta en topografisk kartlegging. Om han hadde oljeinteresser i ryggen, var ikke Polarinstituttet klar over, men siden han leide en båt for cirka 4000 kroner i døgnet, kunne det tyde på at det ikke var rent vitenskapelige interesser bak ekspedisjonen hans.¹⁰⁷ Norske aktører, representert ved selskapet Norsk Polar Navigasjon, var også med fra første stund. I forhold til de utenlandske interessene var det imidlertid som miniatyr å regne, og det var de utenlandske aktørene som i hovedsak skapte utfordringer for det norske svalbardregimet.¹⁰⁸

Hvorfor denne interessen for Svalbard? For det første var det et resultat av teknologisk utvikling. Oljefunn på 1950-tallet i Canada, Alaska og på Yamalhalvøya i Sibir viste at det var mulig å operere langt nord. Dermed vokste interessen for Arktis blant internasjonale oljeselskaper.¹⁰⁹ En av Caltex' geologer, Dougals Klemme, forklarte at selskapet hadde studert kartmateriale og flyfotoer fra flere arktiske områder. Svalbard var ikke alene om å

---

¹⁰⁵ American Overseas Petroleum Limited

¹⁰⁶ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

¹⁰⁷ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

¹⁰⁸ R.Tamnes, 1992, s. 47-48

¹⁰⁹ E.S.Pedersen, 1969, s. 230

peke seg ut som et potensielt område for oljefunn, men fordi ” ... the tax regime applicable in Spitsbergen is generally favorable”, forsvarte det nærmere undersøkelser.¹¹⁰

På den bakgrunn utrustet Caltex en ekspedisjon til Svalbard på sommeren 1960. Selskapets undersøkelser avdekket flere områder som virket lovende, men ved noen av disse heftet det også et problem: De var allerede utmålsbelagt eller eid av Store Norske. I tilfelle olje ble funnet på Store Norskes eiendom, ville selskapet ha rett til å delta med 25 % i virksomheten. Hvis olje ble funnet på Store Norskes utmål, ville selskapet ha enerett på utvinning, men den retten kunne det avstå fra å bruke. Derfor søkte Caltex å oppnå en avtale med Store Norske som sikret Caltex rettigheter til disse feltene mot at Store Norske blant annet skulle få 12,5 % av en nærmere bestemt produktverdi. Store Norskes direktør, Atle Bjørkum, var positiv til avtalen.¹¹¹

En slik avtale angikk derimot flere enn bare Store Norske og Caltex. Store Norske hadde nemlig ved en tinglyst erklæring fra 1933 forpliktet seg til å ikke selge, leie bort eller pantsette selskapets eiendommer eller bergrettigheter uten Industridepartementets samtykke. I oktober 1960 henvendte selskapet seg derfor til departementet, hvor saken ble behandlet av byråsjef Harry Garman Lindstrøm. Byråsjef Lindstrøm stilte seg positiv til saken, men før han fattet et endelig standpunkt, tok han kontakt med Utenriksdepartementet. I et brev av 25. oktober påpekte Lindstrøm blant annet at Caltex hadde anmeldt 190 funnpunkter til Bergmesteren, hvorav noen av disse lå på Store Norskes områder. Videre anførte han at en avtale mellom Store Norske og Caltex kunne være til fordel for myndighetene fordi Industridepartementet gjennom sin innflytelse i Store Norske ville bli informert om arbeid utført av Caltex. Utenriksdepartementet hadde ingen innsigelser til en avtale.¹¹²

Utenriksdepartementet var dermed klar over at det på høsten 1960 forelå en betydelig interesse for oljeleting på Svalbard og at Caltex opererte i stor stil. Departementet hadde derimot ikke noe kjennskap til at Bergverksordningens anvendelse ved oljefunn skulle komme til å by på fortolkningsproblemer.¹¹³

---

¹¹⁰ ”Search in the Arctic”, i *Oil – Life Stream of Progress*, nr. 2, 1968

¹¹¹ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

¹¹² UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

¹¹³ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, s. 49

Geologiske indikasjoner

Som nevnt i kapittel 2 var Bergverksordningen designet for regulering av kulldriftsforhold. Hvordan skulle den anvendes i forbindelse med oljeutvinning? Spørsmålet ble tatt opp første gang i desember 1960 av konsulent Thorgrim Haga ved Industridepartementets bergverkskontor. Caltex hadde da levert inn 201 oljeanmeldelser til bergmesteren på Svalbard, Harald Welde. Selskapet hadde lokalisert antiklinaler med en slik lagdeling at de muligens kunne være oljeførende. Funnpunktene var avmerket på riktig måte, men oljeselskapet hadde ikke levert inn prøvestuff, slik Bergverksordningen foreskrev.¹¹⁴

Krav om innlevering av prøvestuff innebar at en fysisk prøve av jordolje, eller jord/berg med spor av olje, måtte leveres inn. I motsetning til ved kulldrift kunne det ikke fremlegges prøver av olje utenom ved boringer. Caltex mente at det ville koste mellom en og en og en halv million dollar per hull, og det kunne bli nødvendig å bore mange hull. Prøvestuff kunne derfor ikke med rimelighet skaffes innen 10-månedersfristen i Bergverksordningen. Caltex ønsket derfor å få utmål før prøvestuff var skaffet. Selskapet så for seg en ordning der det ble satt en innleveringsfrist samtidig som utmål ble gitt. Hvis ikke denne fristen ble opprettholdt, skulle utmålet falle bort. Welde var i tvil om hvordan dette burde løses. Han valgte derfor å konsultere Industridepartementet.¹¹⁵

Konsulent Haga tok opp spørsmålet om hvorvidt innlevering av prøvestuff var et ubetinget krav for å få utmål. Med henvisning til Bergverksordningens ordlyd kom han frem til at det var tilfelle. Det var en ordning begrunnet med at det skulle unngås at store områder ble reservert i flere år uten grunnlag for det. Haga mente problemet kunne løses ved at det ble gitt en utsettelse med innlevering av prøvestuff på inntil fem år. Utmål kunne tildeles når det innen fristen ble dokumentert virkelige funn. I motsatt fall var det ikke grunnlag for noen anmeldelse. Haga mente det var viktig at den ordningen som eventuelt ville bli truffet, hadde sikker hjemmel i Bergverksordningen, ettersom det ” ... knytter seg store interesser til oljeletingen på Svalbard, ikke minst av utenrikspolitisk art”. I lys av Sovjetunionens rolle på øygruppen var det viktig at en beslutning om å slippe til amerikanske interesser ikke var lovstridig.¹¹⁶

---

¹¹⁴ SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.08.1964, s. 1

¹¹⁵ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 1, s. 5

¹¹⁶ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 1, s. 5

Fra Industridepartementets side ble det imidlertid ikke gjort noe videre med saken. Hagas notat ble liggende helt til departementet i januar 1961 ble oppmerksom på at Bergmesteren hadde kunngjort utmålsforretning for 201 anmeldelser fra Caltex, men uten at prøvestuff var innlevert. Først da ble saken tatt opp til nærmere vurdering. Byråsjef Lindstrøm, ekspedisjonssjef Egil Hammel og departementsråd Karl Olai Skjerdal sa seg enig i Hagas konklusjoner. I et telegram av 27. januar 1961 fra Industridepartementet til Bergmesteren ble følgende presisert:

I anledning av oljeletingen på Svalbard har det vært reist spørsmål om bergverksordningen er slik å forstå at bestemmelsen ... om innlevering av prøvestuff må være oppfylt før det kan gis utmål ... Departementet har vurdert spørsmålet og mener at det må besvares bekreftende. Ligger forholdene slik an at det med rimelighet ikke kan forlanges at stoff innleveres samtidig med anmeldelsen har bergmesteren ... adgang til å gi den utsettelse som anses nødvendig for å kunne oppfylle dette krav. Departementet går ut fra at bergmesteren legger denne fortolkning til grunn ved behandlingen av de innkomne anmeldelser på olje.¹¹⁷

Etter en henvendelse fra Bergmesteren gjentok Industridepartementet i et telegram av 14. februar samme år at det ikke var anledning til å gi utmål med den forutsetning at prøvestuff skulle innleveres innen bestemte frister. Derimot kunne det ved anmeldelse gis utsettelse med innlevering, og ved innlevering av prøvestuff kunne utmål gis. Telegrammet var ført i pennen av Haga og godkjent av Lindstrøm og Skjerdal. Bergmesteren fulgte Industridepartementets fortolkning, og i Norsk Lysningsblad av 28. februar 1961 ble utmålsforretningene kalt tilbake.¹¹⁸ Etter at Bergmesteren hadde tilbakekalt utmålsforretningene, valgte Caltex å ta saken direkte opp med Industridepartementet.¹¹⁹

Selskapets representanter hadde først et møte med byråsjef Lindstrøm, og 27. mars 1961 ble det holdt et møte mellom blant andre statsråd Kjell Holler og amerikanske og norske representanter for Caltex. Under møtet hevdet oljeselskapets representanter at krav om fremleggelse av prøvestuff var ukjent i moderne oljelovgivning. Dersom kravet ble opprettholdt, ville selskapet bli tvunget til å innstille sin virksomhet på Svalbard av økonomiske grunner. En konservativ fortolkning ville kreve at Caltex leverte inn prøver fra hvert av de 201 funnpunktene. Ettersom en prøve som nevnt bare kunne skaffes ved boring av hull til en pris av en til en og en halv million dollar, ville det til sammen komme opp i 250-300 millioner dollar. Caltex' synspunkt var at selskapet ikke ville satse et så stort beløp uten å

---

¹¹⁷ Telegram fra ID til bergmesteren, i SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.08.1964, s. 2

¹¹⁸ SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.08.1964, s. 2

¹¹⁹ RA, PA-0672 John Lyng, serie Fc – Stortingspapirer, nr. 16 "Caltex-saken" 1964-1965

få noen sikkerhet for sin rett. Samtidig gjorde selskapet oppmerksom på at det hastet med å få Industridepartementets avklaring av hensyn til det arbeid som var planlagt for sommeren.¹²⁰

Møtene med Caltex' representanter førte til en grunnleggende forandring i Lindstrøms syn på hvordan Bergverksordningen skulle håndheves i forbindelse med oljeleting. I notater av 24. og 30. mars 1961 gikk han inn for at utmål ble gitt selv om det innebar en tilsidesettelse av Bergverksordningens bestemmelser om innlevering av funnprøver. Ifølge Lindstrøm hadde man ikke tenkt på olje fra kilder langt under jordoverflaten da Bergverksordningen ble utformet. I så fall ville den vært formulert klarere. Fordi han mente at Bergverksordningen ikke kunne endres av Norge alene, var det umulig å rette opp i dette. Lindstrøm hevdet at Bergverksordningen måtte tolkes slik at den ikke kom i strid med lovens ånd. Etter hans oppfatning var det lovgivernes hensikt å utnytte naturressursene på Svalbard og sikre at borgere fra signatarlandene hadde like rettigheter, og i dette tilfellet støttet han opp under en utpreget liberal tolkning av reglene.¹²¹

Han strakk seg langt i å skape en fortolkning av det konkrete regelverket som åpnet for innvilgelse av utmål, slik Caltex ønsket. I Bergverksordningens § 9 heter det: "Oppdager noen ved lovlig søkning en naturlig forekomst som inneholder eller kan antas å inneholde et mineral ... erverver han rett til funnet ..." Blant vilkårene for en rettsgyldig anmeldelse av funn står det i samme paragraf, pkt. 2 d: "Opplysning om fundets art med henvisning til en samtidig innlevert prøve på det funne." Lindstrøm påpekte at ordene "antas å inneholde" stod oppført ved siden av ordet "inneholder". Videre argumenterte han med at hvis ordene "antas å inneholde" hadde noen betydning, så kunne ikke kravet i pkt. 2 d. oppfattes bokstavelig. Derav kunne en tolkning som godtok geologiske indikasjoner istedenfor prøvestuff forsvares. Kravet om prøve var tatt med for å få bevis på at noe faktisk var funnet, og et slikt bevis mente han at Caltex hadde fremlagt:

Det bevis [Caltex] har fremlagt i form av geologisk undersøkelsesmateriell er mer omfattende og mer overbevisende enn mange av de prøver som leveres inn. På grunnlag av de kunnskaper [Caltex'] geologer har samlet seg i mange land gjennom mange år mener [Caltex] at man skulle kunne finne olje på Svalbard.¹²²

---

¹²⁰ SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.08.1964, s. 2. Datoen for Lindstrøms første møte med Caltex er ukjent. Av et brev som selskapet sendte Industridepartementet 24. mars 1961 fremgår det imidlertid at selskapet allerede hadde hatt et møte med Lindstrøm på det tidspunkt.

¹²¹ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 2, s. 3

¹²² SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 4, s. 6

For Lindstrøm var det ingen tvil. Han anbefalte tilbakekallelsen omgjort og utmålsforretningen holdt. At saken skulle fremlegges for Justisdepartementet og Utenriksdepartementet, anså han som unødvendig. Ifølge Lindstrøm hadde ikke Justisdepartementets ansatte ” ... oversikt over lovstoffet vedrørende Svalbard ... Dessuten bør man legge det syn til grunn at det er Industridepartementet som tolker bestemmelsene om Svalbard”.¹²³ Lindstrøm var også av den oppfatning at det holdt å orientere Utenriksdepartementet, som allerede hadde godkjent avtalen mellom Store Norske og Caltex, etter at saken var i orden. Dersom Holler ønsket det, kunne han imidlertid ” ... i et kort notat redegjøre saken for Regjeringen.”¹²⁴

Ikke alle embetsmennene i Industridepartementet delte Lindstrøms oppfatning. Ekspedisjonssjef Hammel fastholdt den konklusjon som konsulent Haga hadde kommet frem til i sitt notat av 2. desember 1960. Haga hadde som nevnt konkludert med at det kunne gis dispensasjon på inntil fem år for innlevering av prøvestuff. I denne perioden ville Caltex ha en forrett på utmål overfor andre interessenter. Men for at utmålsforretningen skulle bli endelig, måtte funnprøver leveres innen utgangen av femårsperioden. Hammel mente at ettersom Industridepartementet ikke hadde noen erfaring med oljeleting, var det vanskelig å verifisere Caltex’ påstander. Norsk Polarinstitut burde derfor bes om bistand. Om det viste seg nødvendig å lempe på reglene fordi det var vanskelig å skaffe prøver og vanskelig å få Bergverksordningen endret, burde Norsk Polarinstitut uansett konsulteres angående hvilke krav som burde stilles. Hvis innvilgelse av utmål ble til et skjønsspørsmål, kunne resultatet: ” ... lett bli at man får belagt store områder på mer eller mindre svakt grunnlag”, altså stikk i strid med tanken bak Bergverksordningen.¹²⁵

Hammel bemerket videre at hvis utmålene fikk maksimal størrelse, ville de til sammen utgjøre 2000 km², det vil si 1/30 av hele Svalbard. At det dreide seg om såpass store områder, var for Hammel et argument for at Caltex’ bevisgrunnlag var for tynt. Utmål i den størrelsesorden kunne bety at selskapet fikk forsyne seg med det som var av oljeforekomster på Svalbard. Han var også av den oppfatning at russerne ville følge saken nøye, og ” ... vi kan ikke se bort fra at vi kan bli beskyldt for å favorisere amerikanerne”. Nettopp på grunn av

---

¹²³ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 4, s. 6

¹²⁴ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 4, s. 6

¹²⁵ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 5, s. 1

sakens utenrikspolitiske side frarådet han at Industridepartementet omgikk bestemmelsen om innlevering av prøvestuff uten at Utenriksdepartementet fikk se på saken.¹²⁶

Departementsråd Skjerdal kom derimot frem til at Caltex' utmålsøknad måtte innvilges. Skjerdal hevdet at Caltex kunne kreve at utmålsforretningen ble innfridd fordi bergmester Welde allerede hadde godkjent funnene, og at departementet ikke hadde adgang til å overprøve Bergmesterens avgjørelse. Hvis en tredje part mente at vilkårene for utmål ikke forelå, måtte vedkommende reise søksmål for domstolene. 7. april 1961 tok han saken opp med statsråd Kjell Holler. I lys av denne problemstillingen ble saken underhånden lagt frem for departementsråd Rolv Ryssdal i Justisdepartementet den 15. april, visstnok foranlediget av statsråd Holler.¹²⁷

17. april kom svaret fra Ryssdal, ført i pennen av sjefen for Justisdepartementets lovavdeling, ekspedisjonssjef Carl Stabel. Stabel var ikke enig i Skjerdals begrunnelse for å gi Caltex utmål. Det ble påpekt at en offentlig tjenestemann ikke kunne stifte rett for private i strid med lovbestemte vilkår. I likhet med Haga og Hammel bemerket Stabel at regelen om funnprøve var begrunnet med at utmark ikke skulle belegges for flere år uten grunnlag. Stabel påpekte også at innlevering av prøvestuff var ” ... et ufravikelig vilkår for gyldig anmeldelse og dermed for retten til utmål og enerett til fundet”.¹²⁸

Stabel hevdet imidlertid at oljeboring på Svalbard ikke var aktuelt da Bergverksordningen ble utformet. Følgelig skulle det være rom for å lempe på reglene i tolkning og praksis. ”Men å gå så langt som byråsjef Lindstrøm vil gjøre – nemlig å anse regelen som uskrevet når det gjelder oljeanmeldelser – må fremstille seg som meget betenkelig i betraktning av regelens motiver ... og dens egenskap som ledd i en internasjonal overenskomst.”¹²⁹ Forutsetningen for en tillemping måtte i så fall være at dispensasjonsgrunnlagets bevisstyrke ikke var svakere enn innlevert prøvestuff. Caltex hevdet at de geologiske indikasjonene skapte grunnlag for en antakelse om at det kunne være olje tilstede. Til det skrev Stabel at han for sin del trodde ” ... det gjennom prøvestuff vanligvis etableres en atskillig sterkere sannsynlighet for forekomstens eksistens. Å gi utmål på grunnlag av en ’antakelse’ om at det ’kan’ være olje på

---

¹²⁶ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, Bilag 5, s. 2

¹²⁷ SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.11.1964, s. 2

¹²⁸ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, Bilag 7, 1.10.1965, s. 1

¹²⁹ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, Bilag 7, 1.10.1965, s. 2. Understreking av ”uskrevet” i originalen.

funnstedet, synes å være i dårlig overensstemmelse med motivene for regelen om prøvestuff”.¹³⁰

I tillegg til disse juridiske betraktningene påpekte Stabel at det burde tas hensyn til hvordan de andre signatarmaktene ville tolke bestemmelsen om innlevering av prøvestuff og deres reaksjon hvis de anså traktaten for brutt. Et så åpenbart avvik fra Bergverksordningens ordlyd som Lindstrøm la opp til, kunne oppfattes som favorisering. Til slutt tilrådet Stabel at utenriksledelsen ble trukket inn i saken hvis den ikke allerede var involvert. Det ble henvist til at den norske ambassaden i Moskva og Utenriksdepartementet var sterkt opptatt av annen amerikansk inspirert aktivitet på Svalbard på den tiden, nemlig flyplass-saken.¹³¹

Dermed hadde konsulent Haga, ekspedisjonssjef Hammel i Industridepartementet og Stabel i Justisdepartementet gjort oppmerksom på at bestemmelsen om innlevering av prøvestuff var ufravikelig; en regel begrunnet i at det skulle unngås at store områder ble belagt uten visshet om at det var grunnlag for det. I tillegg påpekte Haga at det var utenrikspolitiske interesser tilknyttet oljeleting på Svalbard, og både Hammel og Stabel tilrådet at Utenriksdepartementet ble involvert. Haga og Hammel ønsket også at Norsk Polarinstitut ble konsultert om den faglige tyngden i Caltex' geologiske indikasjoner på olje.

Statsråd Holler tok derimot ikke hensyn til noe av dette. Han valgte å løse saken på egen hånd, uten å konferere med Utenriksdepartementet eller Norsk Polarinstitut. Rett etter at han hadde mottatt lovavdelingens uttalelse, ble det etter Hollers bestemmelse sendt et telegram til Bergmesteren om at Industridepartementet frafalt sine tidligere innvendinger mot å holde utmålsforretning på de områdene som Caltex hadde anmeldt. Bergmester Welde uttalte senere at ” ... telegrammet var å oppfatte som en ordre og jeg hadde ikke annet å gjøre enn å foreta utmålene”.¹³² 15. juni 1961 fikk Caltex i alt 201 utmål på Svalbard. 12. juni 1962 fikk selskapet ytterligere 35 utmål. Samtlige utmål ble gitt på geologiske indikasjoner.¹³³

Første del av norsk oljepolitikk på Svalbard kom dermed ut av støpeskjeen. De geografiske implikasjonene var omfattende: I en strategisk sensitiv region hadde Caltex fått enerett til utvinning av olje og mineraler på områder hvis sammenlagte areal tilsvarte Vestfold fylke.

---

¹³⁰ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, Bilag 7, 01.10.1965, s. 2

¹³¹ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, Bilag 7, 01.10.1965, s. 3

¹³² ”Bergmester Welde var imot å foreta Caltex-konsernets utmål på Svalbard”, i *Verdens Gang*, 26.08.1965

¹³³ PA-0672, John Lyng, serie Fc – Stortingspapirer, nr. 16 ”Caltex-saken” 1964-1965

Fra et norsk suverenitetsperspektiv var saken like pikant. De mulighetene Industridepartementet hadde til å kontrollere Caltex' tilgang til øygruppen ble ikke brukt. Uten noen form for motytelser eller forpliktelser oppnådde Caltex å bli tatt hensyn til på Svalbard på en måte som gikk langt utover begrensningene på norsk suverenitetsutøvelse i Svalbardtraktaten. Norsk reguleringsrett ble med andre ord ikke gjort gjeldende overfor oljevirkksomhet på Svalbard.

Bakgrunnen for Industridepartementets avgjørelser

”Ein meir drepende kritikk av eit departement og av sjefen for dette enn det som ein finn i samband med denne saka, skal ein vel leita lenge etter, og det må vi vere glade for.” Slik innledet stortingsmann Kjell Bondevik (KrF) sin kommentar til Caltex-saken da den i 1965 kom opp til behandling i Stortinget. Blant de folkevalgte var det bred enighet om at saksbehandlingen i Industridepartementet var forkastelig.¹³⁴

Forholdene i Industridepartementet var i stor grad avgjørende for den behandlingen som Caltex-saken fikk, og i kjølvannet av Kings Bay-ulykken kom disse omstendighetene frem i lyset. Den 4. juli 1963 trakk Kjell Holler seg som industriminister. I oktober samme år ble det åpnet etterforskning av byråsjef Harry Lindstrøm, som etter søknad ble gitt avskjed fra sin stilling.¹³⁵ I tillegg ble departementsråd Karl Skjerdal og ekspedisjonssjef Egil Hammel meddelt tjenestefrihet med lønn fra sine stillinger. På bakgrunn av de opplysninger regjeringen mottok om forholdet rundt Lindstrøm, ble det i midten av november opprettet et granskningsutvalg til å gjennomgå og vurdere administrasjonsordningen i Industridepartementet. Utvalget ble ledet av byrettsjustitiarius Carl Johan Seckmann Fleischer.¹³⁶

I tre forskjellige rapporter kom granskningsutvalget med skarp kritikk av Industridepartementet. Særlig kom byråsjef Lindstrøm og departementsråd Skjerdal i fokus. I tillegg til enkeltpersonenes rolle var det imidlertid en annen faktor av betydning: Industridepartementet hadde siden krigen seilt opp til å bli en faglig selvsikker institusjon med ansvar for viktige politiske mål. Som vi skal se, var denne institusjonelle selvsikkerheten medvirkende til at andre faginstanser ikke ble konsultert. I første omgang ble norsk

---

¹³⁴ SA, Møte for lukkede dører, 18.6.1965, s. 49

¹³⁵ 21. oktober, fire dager etter at Lindstrøm trakk seg som byråsjef, ble han arrestert, mistenkt for økonomiske misligheter

¹³⁶ SA, St. meld. nr. 36. (1964 – 65), s. 1. Carl Johan Seckman Fleischer var faren til prof. Carl August Fleischer

oljepolitikk på Svalbard i stor grad til som følge av Industridepartementets sympati med Caltex' disposisjoner, og en forestilling om at bergverksdrift på Svalbard var Industridepartementets eksklusive ansvarsområde. Mønsteret er ikke ulikt Hernes-skolens betoning av at en sterk tilknytning mellom fagdepartementer og sektorinteresser kan påvirke beslutningsprosesser med utenrikspolitiske aspekter.

Departementet etter krigen: utvikling av en institusjonell maktfaktor

Oppbygging av industri var et sentralt politisk mål etter Den andre verdenskrig. I den sammenheng ble Industridepartementet opprettet i 1947. Frem til 1960-tallet fikk det stadig flere arbeidsoppgaver, blant annet ansvaret for de fleste Svalbardsaker.¹³⁷ For å sette departementet i stand til å utføre dets pålagte oppgaver, ble det opprettet en rekke nye avdelinger og kontorer. I 1946 ble Industridirektoratet opprettet innen departementet. Da det i 1958 ble omorganisert til Industriavdelingen, var det syv kontorer som sorterte under denne avdelingen. Departementet fikk et eget kontor for generelle og økonomiske saker i 1955. Dets oppgave var å bistå ved forberedelsen av saker av generell industri-politisk og økonomisk natur. Departementets administrasjon ble også styrket med en statssekretærstilling fra 1947 til 1958, og i 1956 ble det opprettet en departementsrådsstilling.¹³⁸

I forlengelsen av departementets vekst dannet det seg et prinsipielt problem. Det oppstod spørsmål om inhabilitet som følge av at departementets ansatte ofte opptrådte som representanter i statselskapenes styreverv og utførte arbeidsoppgaver for institusjoner underlagt departementet. Inhabilitetsproblemet oppstod da de samme representantene hadde departementale arbeidsoppgaver knyttet til de aktuelle selskapene og institusjonene. Byråsjef Lindstrøm var for eksempel sekretær for Avviklingsstyret for Kongsberg Sølvverk. Samtidig behandlet han sølvverkssakene i departementet. Lindstrøm satt også som sekretær for Koksutvalget og som saksbehandler for utvalgets saker i departementet.¹³⁹

Misbruk av slike forhold var i forgrunnen under den strafferettslige etterforskningen av byråsjef Lindstrøm, som til sammen hadde 17 styreverv. Under rettssaken mot ham i november 1965, fortalte han at "[m]itt arbeide som byråsjef var bare en brøkdel av alt det andre".¹⁴⁰ Lindstrøm var ikke den eneste av departementets embetsmenn med faglig

---

¹³⁷ Et unntak: Sysselmannstillingen ble i 1953 ført tilbake til JD etter først å ha vært underlagt ID.

¹³⁸ SA, Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.63, s. 11

¹³⁹ SA, Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.63, s. 138-9, 48

¹⁴⁰ H.Markussen, 2000: *Prosessene mot Lindstrøm. Et politisk justismord*, Oslo, s. 158

tilknytning utenfor departementet.¹⁴¹ Det var et sentralt trekk ved Industridepartementet og pekte mot en utvikling hvor flere av departementets embetsmenn var sterkt knyttet til industrisegmentets interesser.¹⁴²

Samtidig som departementet styrket sitt industrifaglige maktgrunnlag og flere av dets embetsmenn knyttet seg tett til industriinteresser, skjedde det en utvikling i Stortingets saksbehandling som undergravde det utenrikspolitiske aspektet ved svalbardpolitikken. Stortingsmann Torstein Selvik (DNA) oppsummerte denne utviklingen slik:

Det var opprinnelig slik at alle svalbardsaker ble behandlet av utenrikskomiteen i erkjennelse av at det dreide seg om livsviktige nasjonale spørsmål, hvor det gjaldt å ivareta norske interesser i forhold til andre makter. Da jeg kom inn her i Stortinget for 15-16 år siden, holdt de eldre medlemmer av denne forsamling, og spesielt de som var engasjert i utenrikspolitikk, meget sterkt på at det burde være en regel, en ubrytelig regel, som måtte håndheves konsekvent, at alt vedrørende Svalbard, skulle håndteres av utenrikskomiteen. Men det rådende syn er etter hvert blitt at disse saker skal gå til de respektive fagkomiteer. Jeg har beklaget denne utvikling. Jeg har gjentatte ganger forsøkt å koble disse saker over på utenrikskomiteen igjen, gjøre den til hovedkomite i svalbardspørsmål. Men det er ikke noe å gjøre ved det når flertallet er av en annen oppfatning.¹⁴³

Den ovennevnte utviklingen var viktig, spesielt i tilknytning til Hernes-skolens postulat om den fragmenterte statsmakt. Veksten i Industridepartementets stab og planleggingskapasitet bidro til å bygge opp industrietablisementet som en institusjonell maktfaktor. Dette skapte et grunnlag for tautrekking om grenseoppgangen mellom Industridepartementet og de andre fagdepartementene med ansvaret for svalbardsaker. Samtidig ble de folkevalgtes mulighet til å bremse industrisegmentets innflytelse over Svalbard mindre ved at spørsmål vedrørende øygruppen ble behandlet av fagkomiteer, ikke av utenrikskomiteen.¹⁴⁴

Saksbehandling utenom det vanlige

I tillegg er det mye som taler for at Lindstrøms posisjon i Industridepartementet var av betydning for gjennomslagskraften hensynet til Caltex fikk for oljepolitikk på Svalbard. En uortodoks saksbehandlingsprosedyre og egenrådighet gav ham stor innflytelse på departementets behandling av blant annet svalbardsaker. Det kom også under granskningsutvalgets lupe. Ordinær departemental saksbehandling var ifølge utvalget regnet for å være solid og betryggende. Denne prosedyren gikk ut på at sakene innenfor det aktuelle kontor ble behandlet både av en saksbehandler og av byråsjefen. Hensikten var å sikre en

---

¹⁴¹ Departementsråd Skjerdal var f.eks. styremedlem i Kings Bay.

¹⁴² SA, Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.63, s. 138-9, 48.

¹⁴³ T. Selvik, i SA, Møte for lukkede dører i Stortinget, 25. februar 1965, s. 3.

¹⁴⁴ R.Tamnes, 1986, s. 56.

solid gjennomgang før en avgjørelse ble tatt. Videre var det vanlig at sakene gikk videre til ny vurdering og endelig avgjørelse på høyere plan.¹⁴⁵

Den foreskrevne saksbehandlingsprosedyre ble i all hovedsak fulgt i ordinære saker i Industridepartementet. Dette var derimot ikke tilfelle ved mer kompliserte og omfattende saker. Det hang sammen med at Lindstrøm gjorde seg bemerket som effektiv i sitt arbeid. Under rettssaken mot ham fortalte Lindstrøm at hans arbeidskapasitet og utdanning gjorde ham selvsikker. Han var utdannet både jurist og bergverksingeniør,¹⁴⁶ og han nøt stor tillit fra sine overordnede, spesielt departementsråd Skjerdal. Statsråd Holler satte også stor pris på Lindstrøm og hans effektivitet. Det var et gjensidig forhold. Om Holler sa Lindstrøm: ”Jeg har ikke møtt én sjef, og jeg har møtt en god del sjefer gjennom tiden, som arbeidet så effektivt som Holler ... Vi hadde stort sett de samme meninger om hvordan sakene skulle behandles, og snakket det samme sprog.”¹⁴⁷

Med bakgrunn i tilliten til ham og hans effektivitet fikk Lindstrøm en særdeles fri stilling i departementet. Han kunne arbeide utenfor den vanlige departementale saksbehandlingsprosedyren. De store sakene gikk direkte til Lindstrøm uten å ha vært innom en annen saksbehandler først. Skjerdal stolte på hans vurderinger, og som et effektivitetshensyn var det ofte bare Holler som etterså hans arbeid. Som statsråd hadde han ikke tid eller anledning til å gå gjennom alt Lindstrøms arbeid i detalj.¹⁴⁸

Det gjaldt også svalbardsaker. I utgangspunktet skulle konsulent Haga være første saksbehandlingsinstans. Haga var ifølge Lindstrøm ” ... meget systematisk og grundig”. For Lindstrøm var imidlertid effektivitet den største dyd. Haga kunne ” ... vært mer produktiv, i den forstand at han kunne få gjort en god del mer arbeide”. Konsekvensen av dette var at Lindstrøm behandlet de fleste svalbardsakene alene. Det så han ikke noe galt i, tvert imot. Etter hans mening ” ... burde alle svalbardsaker samles i et kontor under en bestemt person. Jeg er av den mening at [bergverkskontoret] burde ha alle disse saker.”¹⁴⁹

---

¹⁴⁵ SA, Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.63, s. 138

¹⁴⁶ I tillegg til sin formelle utdanning som bergverksingeniør og jurist behersket Lindstrøm fransk, tysk, engelsk, italiensk og russisk. På den tid da han ble arrestert var han i ferd med å lære seg kinesisk.

¹⁴⁷ H.Markussen, 2000, s. 156-157

¹⁴⁸ SA, Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.63, s. 49; Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

¹⁴⁹ H.Lindstrøm, (ukjent utgivelsesdato): *Notatsamling med kommentarer*, (samlingen er uten sidetall), i forfatterens privatarkiv. I forbindelse med sin egen gjennoptakelsessak og søksmål mot granskningsutvalget og

Lindstrøms monopol på behandlingen av mer omfattende saker gikk så langt at bergverkskontorets saksbehandlere til slutt følte seg utenfor. I mars 1963 etterlyste derfor en av Lindstrøms overordnede, ekspedisjonssjef Hammel, en aktivisering av kontorets saksbehandlere. Lindstrøm var ikke enig. Han anså sin egen kompetanse som uovertruffen. Til Hammels forespørsel svarte han at han hadde ” ... intet behov for og ber heller ikke om og vil heller ikke ha noen hjelp for å administrere bergverkskontoret”. Lindstrøm så det slik at bergverkskontoret var et av de best administrerte kontorene i regjeringsbygget. Om hans egen arbeidsinnsats rådet det ingen tvil: ” ... [J]eg utfører like mye arbeide som et dusin sekretærer og konsulenter + noen byråsjefer og man kan også ta med et par ekspedisjonssjefer”.¹⁵⁰

Granskningsutvalget konkluderte på bakgrunn av de ovennevnte forhold at Industridepartementet manglet de mulighetene for kontroll som ordinær saksbehandlingsprosedyre skulle innebære. Det var ikke selve systemet for departemental saksbehandling som sviktet, men mangelen på ettersyn, spesielt av byråsjef Lindstrøms arbeid. Dette kom til å få konsekvenser for oljepolitikken.¹⁵¹

Caltex i Industridepartementet

Som vist var Industridepartementets institusjonelle utvikling og Lindstrøms frie stilling forhold som virket inn på behandlingen av flere av departementets ansvarsområder, deriblant Svalbard. Caltex-saken var ikke noe unntak. Særlig i Utenriksdepartementet var det flere som stilte seg undrende til Industridepartementets disposisjoner i saken. Sekretær Leif Terje Løddesøl i rettsavdelingen oppsummerte samarbeidet med Industridepartementet slik: ”Vi følte under tiden at de arbeidet mot oss og vi lurte på hvorfor.”¹⁵²

Et av de første spørsmålene som kom opp i forbindelse med behandlingen av Caltex i Industridepartementet, var hvorfor Lindstrøm ivret sånn etter å liberalisere kriteriene for utmål, uten å konsultere andre faginstanser. På bakgrunn av granskningsutvalgets forskjellige rapporter og flere bøker som Lindstrøm skrev selv, virker det rimelig å konkludere med at han ble drevet av praktiske og prinsipielle hensyn.

---

diverse aviser utarbeidet Lindstrøm en samling av forskjellige notater som utgjorde en vesentlig del av kritikken mot ham. Det eneste offentlig tilgjengelige eksemplaret gikk tapt fra studentbiblioteket Sophus Bugge i 1987.

¹⁵⁰ SA, Innstilling om administrasjonsordningen i Industridepartementet, 15.11.63, s. 49, 138

¹⁵¹ SA, Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.63, s. 138

¹⁵² Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11. mars, 2007, i forfatterens privatarkiv

Av praktiske hensyn veide det tungt at Bergverksordningen var av gammel dato i forhold til den teknologiske utviklingen innen oljeleting. Derfor mente Lindstrøm at ordningen ikke tok hensyn til de teknologiske realitetene moderne oljeleting medførte. Caltex hevdet som nevnt at det ville koste mellom en og en og en halv million dollar å bore et hull. Det kunne altså bli snakk om flere hundre millioner dollar i kostnader bare for å skaffe prøvestuff. Som følge av disse kostnadene var, ifølge selskapets representanter, innlevering av prøvestuff et ukjent konsept i internasjonal oljeleting.¹⁵³

Lindstrøm var på det rene med at geologiske indikasjoner ikke var bevis for olje. På bakgrunn av sin profesjonelle erfaring var han imidlertid også klar over at en innlevert funnprøve på for eksempel kull heller ikke beviste at det var en drivverdig kullforekomst under jorden. Gjeldende praksis tok med andre ord ikke hensyn til drivverdighet. Følgelig mente Lindstrøm at en tillemping av reglene ikke trengte å gjøre det heller.¹⁵⁴

Lindstrøms prinsipielle syn var preget av at han mente at Norge ved sin høyhetsrett over Svalbard skulle ” ... forvalte denne gruppe øyer til fordel for Kongeriket og til glede for fremmede staters borgere, som nå skulle få sikkerhet for eiendom og velervervede rettigheter”. Traktaten og Bergverksordningen innebar en plikt for Norge til å legge forholdene til rette for næringsdrift på Svalbard.¹⁵⁵ I ettertid fortalte Caltex’ direktør i Norge, Arild Lindbom, at han hadde inntrykk av at Lindstrøm var interessert i å få utvirket noe på Svalbard. Oljevirkosomhet passet inn i dette bildet.¹⁵⁶

Videre hadde Lindstrøm et inntrykk av at Caltex hadde ærlige hensikter på Svalbard. Det var nemlig mulig å få utmål på bakgrunn av mineralprøver og allikevel lete etter olje. I henhold til Bergverksordningens § 14 får utmålshaver ” ... enerett til å utvinne ... mineraler og bergarter ved bergverksdrift innenfor utmålet ... ”, deriblant olje. I praksis ville det si at hvis utmål ble tildelt på bakgrunn av for eksempel innlevert kullprøve, ville vedkommende selskap få enerett til oljedrift, hvis det skulle vise seg å være oljeforekomster på utmålet.¹⁵⁷

---

¹⁵³ H.Lindstrøm, 1965: *Svalbard og norske nåtidspolitikerens behandling av norske interesser i Svalbardområdet. En samtidshistorie om nasjonal galskap*, Oslo, s. 15, 38-39

¹⁵⁴ H.Lindstrøm, 1965, s. 17

¹⁵⁵ H.Lindstrøm, 1965, s. 7, 14-15

¹⁵⁶ H.Markussen, 2000, s. 168

¹⁵⁷ Bergverksordning for Svalbard av 1925, § 2, 14

Caltex var klar over denne muligheten. Selskapets norske direktør, Arild Lindbom, oppsummerte det slik: ”Vi kunne jo fått utmål på gråstein.”¹⁵⁸ Selskapet ønsket derimot ikke utmål ved å utnytte dette smutthullet i regelverket. Caltex’ representanter informerte Lindstrøm, Skjerdal og Holler om dette synspunktet under møtet i Industridepartementet den 27. mars 1961. Ifølge Lindstrøm ble det uttalt at selskapet bare var interessert i olje. Alle utmål som viste seg ikke å inneholde olje, ville falle i det fri. Fra selskapets side ble det imidlertid også understreket at det ikke kom på tale å sette i gang undersøkelser uten utmål. Utmålsrettigheter var en sikkerhet det måtte ha før det var snakk om å investere flere millioner i prøveboring.¹⁵⁹

Holler, Skjerdal og Lindstrøm hadde forståelse for Caltex’ bergverksfaglige og økonomiske misnøye med innlevering av prøvestuff. Særlig Lindstrøm lot seg influere av at selskapet valgte å ta opp problemstillingen med Industridepartementet istedenfor å kreve utmål på grunnlag av mineraler. I ettertid var det heller ikke selve beslutningen om å lempe på tolkningen av reglene som ble sterkest kritisert. Myndighetene ønsket, som nevnt i kapittel 2, næringsdrift på Svalbard, og olje fremstod som et supplement til kulldrift. Problemet lå i at Industridepartementet ikke søkte bistand til å fastsette faglige kriterier for hva som kunne godtas som geologiske indikasjoner. Dermed var det Caltex’ geologer som satte standarden for den teoretiske bevisførselen som trengtes for utmål, ikke norske myndigheter. Reguleringsretten ble ikke benyttet.¹⁶⁰

Hvorfor ble ingen andre faginstanser konsultert? For å få utarbeidet et geologisk-faglig minstemål for hva som kunne aksepteres som indikasjoner på olje, ville Norsk Polarinstitut ha vært en naturlig samarbeidspartner for bergverkskontoret. For Lindstrøm var det en uhørt tanke. Han hadde lite til overs for Polarinstuttet, som han oppfattet som en utfordrer av bergverkskontorets faglige ekspertise og budsjett.

For det første var han av den oppfatning at tolkningen av Bergverksordningen var en sak mellom Bergmesteren og Industridepartementet. Ettersom Polarinstuttet tok utmål på vegne av staten, burde det ikke ta stilling til bevissspørsmål. For Lindstrøm var det et prinsipp. Han

---

¹⁵⁸ H.Markussen, 2000, s. 168. Lindstrøm delte Lindboms oppfatning. Den var imidlertid feilaktig. Med henvisning til at bergverksdrift er en næring ble det i den såkalte ”Berabo-saken” slått fast av Oslo byrett i 1974 at prøvestuff må kunne sannsynliggjøre drivverdighet. Det var med andre ord ikke mulig å få utmål på ”gråstein”, d.v.s. mineraler eller bergarter som ikke var drivverdige.

¹⁵⁹ H.Lindstrøm, 1965, s. 38

¹⁶⁰ H.Lindstrøm, 1965, s. 38-39

hadde heller ingen tro på Polarinstituttets faglige nytteverdi. I løpet av sin profesjonelle karriere i Industridepartementet hadde han aldri ” ... truffet på et eneste tilfelle hvor Norsk Polarinstitutt kunne ha gitt Bergmesteren råd om noe som helst i forbindelse med hans arbeide på Svalbard”.¹⁶¹

At Lindstrøm måtte konkurrere med samme institutt i budsjettsaker, gjorde ikke samarbeidslysten sterkere. Han var også grunnleggende uenig i Polarinstituttets prioriteringer. Det var ham ” ... imot at dette institutt brukte en vesentlig del av sin tid og sine krefter på å utforske Sydpolområdet sammen med andre ’stormakter’. Vi burde ha benyttet tid og krefter på mer nærliggende oppgaver”.¹⁶² Han tenkte åpenbart på Svalbard:

For Bergverkskontoret, og det gjaldt sikkert også industridepartementets ledelse, gjaldt at man først og fremst måtte ta hensyn til den underutviklede tilstand som vår forskning befant seg i før man kunne anvende store summer på forskning av Sydpolen og andre avsidesliggende steder. For Bergverkskontoret var det viktig at man var ”næringsnær” i undersøkelsene på Svalbard, og sluttet å fly omkring på fjelltopper og lete etter urgamle fossiler ... min oppgave var å sørge for at ... dette arbeide kom etter at vi hadde skaffet næringsgrunnlag i dette land.¹⁶³

Lindstrøm hadde med andre ord ikke tillit til Polarinstituttets faglige kompetanse eller nytteverdi. At instituttets arbeid spilte en rolle som norsk flaggbærer i polare strøk, var uvesentlig. For Lindstrøm var det klart av underordnet betydning sammenlignet med bergverkskontorets arbeid. Følgelig var han imot å involvere Polarinstituttet.

På bakgrunn av Svalbards spesielle folkerettslige og politiske stilling var det likevel Lindstrøms avgjørelse om å ikke konsultere Utenriksdepartementet som vakte størst oppsikt i samtiden. Her var det flere faktorer av betydning. Bakenfor lå gammel misnøye med Norges utenriksledelse: ”Jeg er en av dem som aldri har vært synderlig imponert av denne norske utenrikspolitikk. 1940 – var ikke noe unntak, det var en regel.”¹⁶⁴

At Utenriksdepartementet samarbeidet med Polarinstituttet, var også viktig. Det utfordret Bergverkskontorets faglige kompetanse. Lindstrøm ergret seg over at Utenriksdepartementet behandlet Polarinstituttet som ” ... deres særlige sakkyndige når det gjaldt geologi og bergverksdrift i antarktiske og arktiske strøk”. Selv kunne han ikke huske at hans eget kontor hadde fått lignende forespørslers fra utenriksledelsen. Videre irriterte det ham at

---

¹⁶¹ H.Lindstrøm, 1965, s. 19, 22

¹⁶² H.Lindstrøm, 1965, s. 19, 25

¹⁶³ H.Lindstrøm, 1965, s. 28

¹⁶⁴ H.Lindstrøm, 1965, s. 98

Utenriksdepartementet ofte støttet Polarinstituttets synspunkter under budsjettkonferanser i Finansdepartementet. Det stillet Industridepartementet ” ... overfor motspillere vi ikke hadde regnet med”.¹⁶⁵

Det var imidlertid avgjørende at Lindstrøm mente at Utenriksdepartementet generelt ikke burde involveres i bergverkssaker på Svalbard. I 1965 skrev han:

For å unngå enhver diskusjon og enhver tvil vil jeg allerede til en begynnelse fremheve at jeg alltid i mitt arbeide med svalbardsaker har vært av den grunnoppfatning at man ikke skal legge fram for Utenriksdepartementet noen sak til avgjørelse som har tilknytning til Bergverksordningen for Svalbard.¹⁶⁶

Det dreide seg igjen om et prinsipielt syn på administrasjonsordningen: Bergverksordningen skulle fortolkes av Bergmesteren. Ved tvilstilfeller var det bare Industridepartementet som skulle konsulteres. Hvorvidt Caltex skulle få utmål på bakgrunn av geologiske indikasjoner, var et slikt tvilstilfelle. Industridepartementet hadde i den sammenheng ” ... en rett til å henvende seg til Justisdepartementet, men ingen plikt til å henvende seg til Utenriksdepartementet”.¹⁶⁷

Denne negative innstillingen til involvering av Utenriksdepartementet hang sammen med at Lindstrøm langt på vei tilla Svalbardtraktaten ”maksimal fortolkning”. Det var traktatens intensjon at utlendinger skulle ha rett til å drive virksomhet på øygruppen. Det var Norges plikt å sørge for at det skjedde uhindret. Med dette perspektivet hevdet Lindstrøm at det var ” ... åpenbart for alle at tolkingen og anvendelsen av Bergverksordningen ikke kan og skal skje ved Utenriksdepartementet, og at man ikke kan eller skal ta norske utenrikspolitiske særhensyn”.¹⁶⁸ Med andre ord var Lindstrøms arbeid med Caltex styrt av en tro på at næringsdrift skulle ha forrang over norsk suverenitetsutøvelse på Svalbard. Følgelig burde ikke Utenriksdepartementet kontaktes.

Caltex-saken i regjeringen

Lindstrøm var altså klar i sitt standpunkt. Og han fikk støtte av statsråd Holler, som til slutt avgjorde saken. Etter møtet med Caltex’ representanter 27. mars 1961 meddelte Holler Lindstrøm og Skjerdal at han skulle ta opp saken i regjeringskonferanse. Både Lindstrøm og Skjerdal hevdet i ettertid at Holler gav uttrykk for at dette ble gjort, og at regjeringen gav sin

---

¹⁶⁵ H.Lindstrøm, 1965, s. 28

¹⁶⁶ H.Lindstrøm, 1965, s. 27

¹⁶⁷ H.Lindstrøm, 1965, s. 29

¹⁶⁸ H.Lindstrøm, 1965, s. 29

tilslutning til Industridepartementets opplegg. Dermed var det ikke lenger noe grunnlag for å hevde at saken burde sendes til Utenriksdepartementet.¹⁶⁹

Det skulle derimot vise seg at ingen av de andre regjeringsmedlemmene kunne erindre at Holler hadde nevnt utmålssaken. Det forelå heller ikke noe referat om saken i møteprotokollene fra regjeringskonferanser i det aktuelle tidsrom. Fra pressens side ble det antydnet at Holler løy.¹⁷⁰ For å unngå en debatt om forholdet i media spurte regjeringen om granskningsutvalgets medlemmer kunne tre sammen igjen og undersøke saken. Det sa de seg villige til.¹⁷¹

Utvalget påpekte at ettersom det dreide seg om begivenheter noen år tilbake i tid, kunne man ikke legge avgjørende vekt på om regjeringsmedlemmer som kunne tenkes å ha vært med på behandlingen, ikke kunne huske det. Derimot var svalbardsaker ansett for å være særlig viktige. Det kunne ha bidratt til at saksspørsmålene lettere festet seg i hukommelsen. I den forbindelse la utvalget vekt på en uttalelse av Jens Haugland, som var justisminister under utmålsspørsmåletets behandling i Industridepartementet. Haugland kunne huske at han ble orientert av sin egen departementsråd, Rolv Ryssdal, om Industridepartementets fremleggelse av utmålssaken til Justisdepartementet. På den bakgrunn fant Haugland det usannsynlig at han ikke skulle kunne huske om han hadde vært med på å behandle samme sak i regjeringen.¹⁷²

Granskningsutvalget fant ingen opplysninger som kunne bekrefte Hollers påstand om at utmålsspørsmålet hadde blitt lagt frem for regjeringen. Holler holdt derimot hardnakket fast på sin forklaring. I lys av denne fastlåste situasjonen konkluderte utvalget med at ” ... han i tilfelle har nevnt saken på en slik måte at verken statsministeren eller de øvrige regjeringsmedlemmer har kunnet få forståelse av dens betydning”.¹⁷³

Hvorfor var dette så viktig? Den gang handlet det om hvor ansvaret lå. For denne oppgaven er det imidlertid av betydning for Hernes-skolens forklaringspotensiale. Som nevnt pekte Rolf Tamnes på at regjeringen og utenrikskomiteen fungerte som koordineringsinstanser ved utenrikspolitiske saker som ble presset frem via segmentene. Dermed skulle den politiske

---

¹⁶⁹ K.Skjerdal, 1967: *I demokratiets navn*, Oslo, s. 203

¹⁷⁰ ”Fra vondt til verre”, i *Verdens Gang*, 23.8.1965

¹⁷¹ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, s. 13

¹⁷² SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, s. 29-30

¹⁷³ SA, Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965, s. 52

ledelsen i stor grad maktet å forme utenrikspolitikken selv. Men på samme måte som stortingsmann Selviks referanse til fraværet av svalbardsaker i utenrikskomiteen, viser granskningsutvalgets konklusjon at utmåls spørsmålet ble avgjort i favør av Caltex uten å bli fanget opp av det kontrollerende potensiale som regjeringskollegiet og utenrikskomiteen representerte.

Oljeleting og flyplass-saken: Norsk Polar Navigasjon

Som nevnt i kapittel 2 hadde Norsk Polar Navigasjon lagt planene om å bygge flyplass på Svalbard i bero som følge av myndighetenes negative reaksjon. Engasjementet for næringsvirksomhet på Svalbard stakk imidlertid dypt. Allerede i 1960 sendte selskapet tre ekspedisjoner til Svalbard for å lete etter olje. Selskapet var i motsetning til Caltex ikke så opptatt av sikre utmålsrettigheter på forhånd. Allerede i juli 1961 ble den første prøveboringen gjennomført.¹⁷⁴ Men først ved utmålsforretning 15. august 1962 fikk selskapet tildelt utmål på øygruppen, i alt 30 stykker.¹⁷⁵

At selskapet tok sjansen på å sette i gang prøveboringer før det hadde fått sikkerhet for sine rettigheter, har en enkel forklaring. Først og fremst disponerte det ikke like kapitalkrevende utstyr som Caltex. Sammenlignet var det et dugnadspreg over NPNs ekspedisjoner. Mens Caltex ved hjelp av helikopter avmerket store områder, tok Pedersen-brødrene seg frem med motorbåt, traktor eller til fots. Selskapets aksjonsradius var liten, men det var også kapitalutgiftene. I tillegg hadde selskapet i 1960 funnet spor av oljeholdig skifer på det området der prøveboringen fant sted i 1961. Det ville ikke være mulig å nekte selskapet utmål på områdene hvor prøvestuff var funnet. Ergo var utmålsrettighetene i det vesentlige sikret. Selskapet fikk imidlertid nyss om at geologiske indikasjoner også kunne aksepteres som grunnlag for utmål. Derfor utvidet Pedersen-brødrene selskapets utmålsbegjæring. Så da utmålsforretningen ble holdt i august 1962, fikk NPN 3 utmål på prøvestuff og 27 på geologiske indikasjoner.¹⁷⁶

Norske myndigheter var imidlertid lite begeistret for selskapets innsats. I den sammenheng er det viktig å påpeke at myndighetene allerede før 1960 var mistenksomme overfor Norsk Polar Navigasjon. Til utenriksledelsens irritasjon hadde selskapet i det lengste motsatt seg myndighetenes forsøk på å stanse flyplassplanene. Myndighetene var også bekymret for at

---

¹⁷⁴ E.S.Pedersen, 1969, s. 229

¹⁷⁵ SA, St. meld. nr. 37 (1964-65), s. 2-3

¹⁷⁶ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, "Notat vedr. Svalbard", av J.Evensen

Gunnar Sverre Pedersens yrkestilknytning til Forsvaret skulle gi opphav til mistanker i Moskva om at militære hensyn spilte inn. Denne engstelsen stakk så dypt at regjeringen ønsket å ekskludere oberstløytnant Pedersen, ikke bare fra videre flyplassplaner, men fra svalbardsaker generelt. At brødrene var av den oppfatning at det ikke var riktig å ta så sterkt hensyn til Moskvas innsigelser, gjorde ikke saken bedre.¹⁷⁷

Følgelig var myndighetene skeptiske til NPNs intensjoner tilknyttet oljeleting. Det faktum at NPN var blottet for finansielle muskler og erfaring innen oljeleting sammenlignet med de andre interessentene på Svalbard, styrket mistroen til selskapet. Myndighetene gikk også ut fra at oljevirkosomhetens primære mål var å fremme flyplassbygging. Høsten 1960 uttrykte både Sysselmannen og sjefen for etterretningsstaben, Vilhelm Evang, engstelse for at NPN ville anlegge flyplass på utmålene sine. Regjeringen delte dette synet: Under en regjeringskonferanse i oktober 1961 påpekte utenriksminister Lange at selskapet ikke hadde funnet noe olje, men at det arbeidet på de samme områdene som det tidligere ville benytte til flyplass. Industriminister Holler antok at oljevirkosomheten ” ... var kamuflasje for ganske andre ting”.¹⁷⁸

Frykten var berettiget. NPNs oljeengasjement hadde riktignok sitt eget rasjonale, men samtidig ønsket selskapet at oljeaktiviteten skulle skape etterspørsel etter flytjenester. Ifølge NPNs årsberetning for 1960 ville den nye virksomheten ” ... sikre selskapet det nødvendige grunnlag for anlegg av flyplasser og utbygging av transportvirkosomheten i polarområdene”.¹⁷⁹ I tråd med denne strategien søkte selskapet aktivt å spille på at det var i ferd med å oppstå en økende etterspørsel etter flytjenester. I selskapets årsberetning for 1961 fremgikk det at styret fortsatte arbeidet med spørsmålet om transportvirkosomhet i polarområdene, og at det ” ... øyner mulighetene for allerede i 1962 å opprette intern flyforbindelse i begrenset målestokk mellom selskapets oljeområder”.¹⁸⁰ I februar 1963 søkte Einar Sverre Pedersen om tillatelse til å fly fra Alaska til Svalbard i mai samme år. Han ønsket å lande ” ... paa et naturlig landingsfelt i nærheten av Ny Aalesund på Brøggerhalvøa”. Om hensikten med flyvningen skrev han at det var ” ... å stimulere den almindelige interesse for flygninger i disse områder”.

---

¹⁷⁷ R.Tamnes, 1992, s. 31-32

¹⁷⁸ RA, SMK, Regjeringskonferansen, 26.10.1961

¹⁷⁹ Gjengitt i R.Tamnes, 1992, s. 35

¹⁸⁰ Gjengitt i R.Tamnes, 1992, s. 35

Utenriksdepartementet mente Pedersen-brødrenes intensjon var å bygge ut det foreslåtte landingsfeltet.¹⁸¹

NPNs lite tilslørte bimål ved oljeleting hadde konsekvenser. Årsaken til sovjetisk mistenksomhet overfor vestlig aktivitet i området var frykt for at det kunne være skalkeskjul for noe annet. Russerne kjente til NPNs flyplassønsker, og kunne ikke ” ... begripe at et privat norsk selskap kunne få drive oljeleting i et så spesielt område, og pekte særlig på at en av deltagerne i selskapet var aktiv offiser i det norske forsvar”.¹⁸²

Av ovennevnte grunn skapte NPNs oljeleting en ” ... oppmerksomhet om området som man gjerne ville være foruten, først og fremst på grunn av det strategiske spenningsforholdet til Sovjetunionen”.¹⁸³ Selskapets utrettelige driv etter flyplass ble registrert med irritasjon hos myndighetene. Etter Bergverksordningen var det imidlertid små muligheter til å hindre dets oljeleting. Myndighetene landet på en enklere taktikk. NPN var for ressursvakt til å utrette noe alene. Ved å stille harde krav til selskapet ville det tvinges til å akseptere statens disposisjoner.¹⁸⁴

Utmål og olje: utvikling mot terra communis

Sommeren 1962 var situasjonen på Svalbard at to selskaper hadde fått utmål med ønske om oljeleting: Caltex og Norsk Polarnavigasjon. Sammenlignet med kulldrift var de geografiske rammene for næringsvirksomhet kraftig utvidet. Det var Caltex som ledet an i utviklingen. NPN var som nevnt for miniatyr å regne, både teknologisk og økonomisk, i forhold til sin amerikanske konkurrent.

Hvorfor var utviklingen farlig? I første omgang kunne det føre til utenrikspolitiske reaksjoner. I relasjon til Tamnes' beskrivelse av trusselbildet på Svalbard betød innfrielsen av Caltex' utmålssøknad at Industridepartementet ureflektert hadde ” ... beredet grunnen for en ytre sekundær-trussel ... ”, som så åpnet opp for den indre sekundær-trusselen i form av NPN. Det

---

¹⁸¹ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen. Luftfartsdirektoratet meddelte at det ikke trengtes tillatelse for ikke-erhvervsmessig luftfart. Det ble imidlertid understreket overfor brødrene at enhver form for forbedring av ”et naturlig landingsfelt” var forbudt.

¹⁸² Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

¹⁸³ Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

¹⁸⁴ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

kunne forårsake sovjetiske anklager om at norske myndigheter med overlegg hadde strukket seg langt for å legge øygruppen åpen for amerikansk storkapital og dens norske lakeier.¹⁸⁵

Det var heller ingen gevinster å hente fra et norsk suverenitetsperspektiv. Retten til å regulere kriteriene for oljeutmåll ble i stor grad oppgitt. På et tidspunkt da norsk suverenitetsutøvelse lå på et minimalt nivå, var dette en alvorlig utvikling. Og utenriksledelsen ønsket som nevnt norsk engasjement som understreket norsk overhøyhet uten å føre til sovjetiske reaksjoner. Caltex var amerikansk og Norsk Polar Navigasjon for sterkt knyttet til flyplass-saken og det norske forsvar til å passe inn i bildet.

Samtidig kunne det bli problematisk at særbehandlingen av Caltex hadde skapt presedens i forhold til andre selskaper. Etersom rett på likebehandling er et viktig prinsipp i Svalbardtraktaten, ville det ikke være mulig for myndighetene å nekte sovjetiske selskaper tilsvarende store utmåll på samme bakgrunn. Det var med andre ord blitt skapt et juridisk grunnlag for en utvidelse av sovjetisk engasjement på Svalbard. Om sovjetiske og amerikanske interesser skulle konkurrere om øygruppens ressurser, kunne det få uforutsigbare konsekvenser. At Svalbards næringsmessige betydning for stormaktene var liten, var som nevnt i kapittel 2 ansett som en forutsetning for den norske lavspenningsprofilen på øygruppen.

I sum betød det altså at ved å legge forholdene til rette for den *ytre* og *indre sekundærtrusselen*, hadde Industridepartementet åpnet for en reaksjon fra *primærtrusselen* Sovjet – som det politisk og juridisk vanskelig kunne gjøres noe med. Øygruppen kunne i realiteten gli tilbake til sin tidligere status som et myndighetsfritt *terra communis* – slik det hadde vært før traktaten i 1920 la grunnlag for norsk overtakelse.¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ R.Tamnes, 1992, s. 48

¹⁸⁶ R.Tamnes, 1992, s. 48

4. Vanskelige eiendomsforhold

Tildeling av utmål i strid med Bergverksordningen var ikke det eneste som skapte problemer for norsk svalbardpolitikk. Særlig spørsmålet om staten hadde deltakerrett i driften av Caltex' utmål skulle vise seg vanskelig å håndtere. Det truet med å eksponere ømfintlige sider ved norsk suverenitet på Svalbard. Det kunne også bli en sak mellom USA og Norge for Den internasjonale domstolen i Haag.

På den ene siden stod staten. Som grunneier mente myndighetene seg berettiget til en del av utbyttet. Særlig utenriksledelsen fremhevet som viktig at Norges rett til deltagelse ble akseptert. På den andre siden stod Caltex. Selskapet – som utover rent geologiske forhold var tiltrukket av Svalbards lave skattetrykk – ønsket ikke å dele et eventuelt utbytte med myndighetene. Konfliktmønsteret ble imidlertid komplisert av Industridepartementets opptreden. På samme måte som i spørsmålet om hvorvidt utmål kunne gis på bakgrunn av geologiske indikasjoner, opptrådte det som Caltex' forlengede arm. I tillegg fikk selskapet støtte fra rettsvitenskapelig hold.

Deltakerspørsmålet førte til en kraftig departemental strid og var med på avdekke de særegne arbeidsforhold og personligheter som preget Industridepartementet på den tiden. Som i kapittel 3 vil denne delen av oppgaven belyse hvordan forhold innen forvaltningen vanskeliggjorde behandlingen av saken. En løsning på konflikten ble det ikke før Industridepartementets ledelse ble skiftet ut.

På overflaten virket det som om konflikten gjaldt statens økonomiske interesser. Et oljefunn kunne avgi store inntekter. Det økonomiske perspektivet var viktig, men det var hensynet til norsk suverenitetsutøvelse som var avgjørende for myndighetene. Denne delen av oppgaven skal vise hvordan Caltex' disposisjoner utfordret Norges suverenitet på øygruppen ved at selskapet hevdet at Norges høyhetsrett ikke omfattet eiendomsrett over Svalbards grunn, og hvordan myndighetene reagerte på denne trusselen.

Jens Evensen i Utenriksdepartementet: Ny svalbardpolitikk

I spørsmål om Svalbard var rettsavdelingen den tyngste avdelingen i Utenriksdepartementet. I likhet med Justisdepartementets lovavdeling hadde rettsavdelingen et sterkt fokus på teoretisk rettsforståelse. Det forandret seg imidlertid raskt fra juli 1961. Da ble Jens Evensen

ekspedisjonssjef. Evensen hadde ikke bakgrunn i utenriktjenesten. Utnevnelsen av ham hang sammen med at utenriksminister Lange ønsket en avdeling som kunne operere mer på det praktiske plan. Evensen skuffet ikke. Som ekspedisjonssjef var han pragmatisk og handlekraftig, og nøytt stor tillit hos Lange.¹⁸⁷

Det var Evensens ” ... programerklæring at rettsavdelingen skulle være en juridisk-politisk avdeling. Den skulle være et ledd i ivaretagelsen av norske interesser”. Folkeretten skulle ikke uten videre diktere norsk utenrikspolitikk, men norsk utenrikspolitikk kunne støttes av folkeretten hvis det gavnet utenrikspolitikken mål. Det gjaldt også Svalbard. Allerede før konflikten over deltakerretten poengterte han at avdelingen måtte ha et ” ... mer aktivt syn på Svalbardtraktaten”.¹⁸⁸

Som nevnt i kapittel 2 var det i Utenriksdepartementet en utpreget restriktiv holdning til aktivitet på øygruppen, og til at staten skulle utvise pågåenhet for å fremme nasjonale interesser der. Øygruppen ble betraktet som en utpost det ikke var verdt å risikere bråk om. Med røtter i en avmaktsforestilling overfor Sovjetunionen var dette en arv fra Svalbardkrisen. Den hadde sine støttespillere i departementets etablissement, blant andre underdirektør Egil Amlie og byråsjef Knut Hedemann, men også i politiske kretser. Så sent som i juni 1965 uttalte utenrikskomiteens formann, Finn Moe (DNA) at Svalbard var ” ... om ikke en belastning, så iallfall et meget tungt ansvar”.¹⁸⁹

Evensen representerte en motpol til dette. Under hans oppmuntring inntok avdelingens nye ansatte en mer aktiv holdning til traktaten. Spesielt Leif Terje Løddesøl og Carl August Fleischer fikk forholdsvis fritt spillerom.¹⁹⁰ Willum Steen fra 4. politisk kontor var også en ” ... sterk tilhenger av at den norske stat skulle markere seg mest mulig i polarområdene og ikke minst på Svalbard”.¹⁹¹ Sammen med Evensen stod denne gruppen for en ”aktiv fortolkning” av Svalbardtraktaten: Rettsavdelingen skulle arbeide for større norsk handlingsrom på øygruppen. Fokus skulle være på traktatens muligheter, ikke begrensninger.¹⁹²

---

¹⁸⁷ B.R.Retzer, 1999: *Makten, myten og mennesket Jens Evensen*, Gjøvik, s. 77-79

¹⁸⁸ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

¹⁸⁹ UD, 36.63/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I; SA, Møte for lukkede dører, 18.5.1965

¹⁹⁰ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

¹⁹¹ Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

¹⁹² Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

Fra 1961 var det altså to holdninger til Svalbard i Utenriksdepartementet. I denne situasjonen var det den aktive svalbardpolitikken som vant terreng. Det hadde sammenheng med at Evensen var egenrådig: ”Fra nå av gjaldt kun ett syn på avdelingens saker. Hans eget.”¹⁹³ Hvis det ikke var nok, kunne han gå til Lange. Dette var en viktig utvikling som kom til å få betydning utover Caltex-saken. I praksis betød det at rettsavdelingen – og med tiden hele Utenriksdepartementet – la om sitt syn på Svalbard. Norge skulle aktivt markere seg på øygruppen.¹⁹⁴

Deltakerretten

Som i utmålssaken sto Bergverksordningen i forgrunnen for deltakerspørsmålet. Etter Bergverksordningen har en utmålshaver enerett til å utvinne mineraler og bergarter i utmålet. Ordningen gir imidlertid også grunneier adgang til å delta i drift av utmålet med inntil ¼. Etter Svalbardloven fra 1925 er all grunn på Svalbard statens eiendom, med unntak av traktateiendommer, det vil si grunn som var okkupert før traktatens inngåelse. Følgelig skal staten ha rett til å delta med inntil ¼ i driften av utmål på statsgrunn på Svalbard.¹⁹⁵

Statens rett til deltagelse ble tatt opp av Industridepartementet i november 1961. På bakgrunn av Caltex' utmål begynte ledelsen i departementet å berede grunnen for statens deltakerrett. I forbindelse med dette arbeidet dukket det imidlertid opp et fortrolig pro memoria fra 1947, fra Utenriksdepartementets 2. politiske kontor. Det sådde tvil om statens deltakerrett. Industridepartementet, som var en naturlig faginstans i denne sammenheng, hadde mottatt en kopi av pro memoriaet. Det ble imidlertid aldri tatt noe endelig standpunkt i saken. På den bakgrunn tok byråsjef Lindstrøm kontakt med Utenriksdepartementet for å få en ny uttalelse om spørsmålet.¹⁹⁶

I Utenriksdepartementet ble saken gjenstand for omfattende intern behandling fra slutten av november 1961. Willum Steen ved departementets 4. politiske kontor påpekte at § 22 i Svalbardloven fastslo at all grunn som ikke var traktateiendom, var å anse som statens eiendom. Svalbardloven tok dermed standpunkt i et spørsmål som traktaten ikke gav et klart svar på. Steen antok at loven bygget videre på traktatens artikkel 1 som fastsetter Norges fulle og uinnskrenkede høyhetsrett over Svalbard, og som dermed åpnet for at staten kunne tillegge

---

¹⁹³ B.R.Retzer, 1999, s. 78

¹⁹⁴ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

¹⁹⁵ SA, St.meld nr. 37 (1964-65), s. 1

¹⁹⁶ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

seg ubesatt grunn til eiendom med samme rettigheter som en privat eier. Såfremt denne fremstillingen var riktig, hadde staten krav på deltakerrett.¹⁹⁷

Steen var imidlertid bekymret for at det kunne oppstå vanskeligheter i forhold til de andre signatarmaktene. En adgang for Norge til å kreve deltakelse i utmål på alle områder som ikke var undergitt privat eiendomsrett, kunne hevdes å utgjøre en begunstiget stilling for Norge som kanskje ikke var tilsiktet ved utformingen av traktaten.¹⁹⁸ En slik begrensning av Svalbardlovens § 22 kunne også tenkes å følge av traktatens artikkel 1 som gav Norge høyhetsretten over Svalbard, men på fastsatte vilkår. Og det kunne ikke utelukkes at Norge og de øvrige signatarmaktene, hadde ansett de områder som ikke var undergitt privat eiendomsrett som et slags ingenmannsland under forarbeidet til traktaten: At disse områdene skulle Norge ha høyhetsrett over, men ikke få til eiendom i privatrettslig forstand.¹⁹⁹

Steen var med andre ord inne på kjernes spørsmålet ved Svalbardtraktaten. Var det prinsippet om uinnskrenket norsk suverenitet eller begrenset suverenitetsutøvelse som skulle gjelde utenfor traktatens eksplisitte spesialbestemmelser? Folkerettslig var det som nevnt i kapittel 2 ikke anledning til å tolke spesialbestemmelsene utvidende. Det talte for at Norge hadde eiendomsrett og deltakerrett. Samtidig kunne det i lys av traktatens artikler 7 og 8 hevdes at det ville utgjøre en ikke-tiltenkt begunstigelse for Norge. Det var et fortolknings spørsmål. Ved tvil om en traktats intensjon var det folkerettslig praksis at:

The whole of the treaty must be taken into consideration, if the meaning of any one of its provisions is doubtful; and not only the wording of the treaty, but also its purpose, the motives which led to its conclusion, and the conditions prevailing at the time.²⁰⁰

Spørsmålet var med andre ord om det fantes materiale utenfor traktatteksten som kunne belyse saken. I den forbindelse gjorde Steen oppmerksom på en protokoll fra forhandlinger mellom Norge og Sverige i 1920 om utkast til bergverksordning for Svalbard. I det opprinnelige utkastet til § 19 i ordningen het det: ”Eier av privat grunn på hvilken utmål er gitt, har rett til å delta i driften ...”. Dette ble fra norsk side endret: ”Eier av grunn på hvilken utmål er gitt, har rett til å delta i driften ...”. Det ble opplyst at årsaken til at ordet ”privat” ble utelatt var kun for at staten, om den ervervet privat grunn, skulle ha samme rettigheter som

---

¹⁹⁷ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

¹⁹⁸ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

¹⁹⁹ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²⁰⁰ L.Oppenheim & H.Lauterpacht, 1955: *Oppenheim's International Law*, 8. utg., Edinburgh, s. 953

private grunneiere.²⁰¹ Dette standpunktet innebar muligens en forpliktelse overfor Sverige til å avstå fra deltakelse i utmål på statsgrunn, hevdet Steen.²⁰²

Spørsmålet videre var om Norge var bundet av dette forholdet. Protokollen var bakteppet for 2. politiske kontors pro memoria fra 1947, skrevet av sekretær Gustav Heiberg. Byråsjef Erik Colban og professor Frede Castberg arbeidet videre med saken sammen med Heiberg. De kom aldri til noen enighet, og i januar 1948 forelå tre synspunkter. Heiberg kom under tvil frem til at protokollen innebar en folkerettslig forpliktelse overfor Sverige. Colban mente at den innebar en privatrettslig forpliktelse som Norge kunne søke opphevet. Castberg landet på at protokollen bare var et forarbeid med verdi som fortolkningsmoment. Den ville imidlertid neppe kunne føre til at staten måtte begrense sin deltakerrett uten at det var eksplisitt fremsatt i selve Bergverksordningen, og det var det ikke.²⁰³

Selv om spørsmålet ikke var løst, anbefalte Steen at staten burde påberope seg deltakerrett. Dette standpunktet kunne godt forsvares. Det var høyst tvilsomt om det ville bli reist innvendinger fra Sveriges eller andre traktatparters side mot at en slik rett ble gjort gjeldende. Men først og fremst argumenterte Steen for at det var prinsipielt ønskelig å styrke Norges stilling på Svalbard. Det kunne gjøres ved at myndighetene i tilfeller hvor det var tvil om traktaten begrenset Norges stilling, forsøkte å etablere en praksis som tjente norske interesser.²⁰⁴

I januar 1962 ble saken sendt over til ekspedisjonssjef Evensen. Han mente også at Svalbardlovens § 22 ga staten samme rett over statsgrunn som en privat eier hadde over sin eiendom. Spørsmålet var om dette synet lot seg forene med bestemmelsene i traktaten og Bergverksordningen. Om Norge hadde avgitt et bindende løfte til Sverige under forhandlingene i 1920, var derfor viktig. Svaret ville få vidtrekkende konsekvenser. Etter likebehandlingsprinsippet i Svalbardtraktaten ville Norge ha samme forpliktelser overfor de øvrige signatarmaktene som overfor Sverige.²⁰⁵

---

²⁰¹ UD, Protokoll fra forhandlinger 26. og 27. mars 1920 om utkast til bergverksordning for Spitsbergen

²⁰² UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I. Ordet "privat" er ikke understreket i originalen

²⁰³ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁰⁴ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁰⁵ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

Evensen konkluderte med at siden Svalbardlovens § 22 hadde vært i kraft siden 1925 uten å møte noen innsigelser, ville det være unaturlig om myndighetene nå unnlot å kreve deltakerrett. Og det var ikke sannsynlig at et norsk deltakerkrav overfor Caltex ville føre til protester fra Stockholm.²⁰⁶ Samtidig var forholdet av betydning for Evensens mål for øygruppen: At ” ... Norge ved en klok og aktiv Svalbardpolitikk vil kunne understreke og utbygge sine rettigheter”, talte for å kreve deltakerrett.²⁰⁷ Derfor ble Industridepartementet i februar 1962 meddelt at staten burde kreve deltakelse i Caltex’ utmål.²⁰⁸

Utenriksdepartementets involvering – reaksjon på utmål

Industridepartementets henvendelse til Utenriksdepartementet om statens deltakerrett var et vendepunkt for norsk oljepolitikk på Svalbard. Fra da av var ikke saksbehandlingen lenger Industridepartementets eksklusive domene, men ble gjenstand for en bredere politisk analyse. Industridepartementets lempelige behandling av Caltex ble innhentet av utenrikspolitiske realiteter og trusselbilder.

Vinteren 1962, tilknyttet arbeidet med deltakerretten, ble Utenriksdepartementet klar over at fortolkningen av Bergverksordningen bød på problemer ved oljeutmål. Evensen ble sjokkert over hvor lett oljeselskapene hadde fått slippe til. Han pekte på at Norsk Polar Navigasjons geologiske indikasjoner kun bestod av henvisninger til en bok av Adolf Hoel og Anders Orvin fra 1937: *Das festungeprofil auf Spitsbergen*, og en fra 1940 av Orvin alene: *Outline of the Geological History of Spitsbergen*.²⁰⁹

Kvaliteten på Caltex’ geologiske data hadde Evensen ikke grunnlag til å vurdere, men han fant det problematisk at selskapet hadde fått enerett til så store områder uten vesentlige byrder eller økonomiske forpliktelser. I tillegg kom at selskapets utmål etter alminnelig antakelse var de områder på Svalbard hvor sannsynligheten for å finne olje var størst. Det utgjorde i praksis ” ... en forhåndsreservasjon av vesentlige områder ... ”, og ” ... kan medføre utenrikspolitiske komplikasjoner”, hevdet Evensen. Han fryktet at Sovjetunionen ville anklage Norge for grovt å favorisere amerikanske interesser.²¹⁰

---

²⁰⁶ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²⁰⁷ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen

²⁰⁸ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²⁰⁹ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen

²¹⁰ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen

Det ble med andre ord raskt slått fast at Utenriksdepartementets rettsavdeling ønsket en strengere praksis. Evensens mål var todelt. Han ønsket for det første at Caltex og Norsk Polar Navigasjon – foreløpig de eneste selskapene som hadde fått utmål på geologiske indikasjoner – burde bli stilt overfor en mye strengere behandling tilknyttet andre bestemmelser, spesielt arbeidsplikten. I tillegg ønsket Evensen å stramme inn på den liberale utmålspraksisen til Industridepartementet. Sammenfattet kan det sies at han ønsket å aktivt ta i bruk de muligheter og rettigheter Norge hadde til å regulere oljeselskapenes utfoldelsesvilkår.²¹¹

Det lå imidlertid an til konflikt mellom Utenriksdepartementet og Industridepartementet fra første stund. Utover Evensens misnøye med utmålskriteriene lå konfliktens kjerne i at Evensen forfektet et grunnleggende ulikt syn på Norges stilling på Svalbard enn hans kollegaer i Industridepartementet. Lindstrøm mente at det var Norges plikt å legge forholdene mest mulig til rette for næringsdrift på øygruppen. Det var ” ... forbudt å ta utenrikspolitiske særhensyn ved forvaltningen av Svalbard”.²¹² Evensen hevdet derimot at utover likebehandlingsprinsippet i traktaten, var det opp til Norge å fastsette hvordan virksomhet på Svalbard skulle utøves. Sakens kjerne var at høyhetsretten:

... representerer ikke noen klart avgrensede myndighetsområder for Norges suverenitetsutøvelse. Høyhetsrettens reelle innhold kan styrkes eller svekkes ved senere praksis. Dersom man derfor unnlater å håndheve de muligheter til rådighet og kontroll som Bergverksordningen gir ... vil Norges myndighet og mulighet for å kontrollere utviklingen svekkes.²¹³

Det sentrale punkt for Evensen var med andre ord at Industridepartementet ga fra seg en kontrollmulighet ved å opptre så liberalt i utmålsspørsmålet. Hvis alt en utmålssøker trengte å gjøre var å henvise til litteratur fra før krigen, hadde ikke myndighetene reell kontroll med grunnlaget som oljeselskapene fikk slippe til på. Norges myndighetsutøvelse ble dermed uthult. Dette var en alvorlig utvikling som måtte reverseres. Caltex-saken kom således til å bli den første prøven for hans ambisjon om en mer aktiv svalbardpolitikk.

Professor Andenæs' bestridelse av deltakerretten

En deltakelse i Caltex' utmål ville muligens innebære at staten måtte delta med ¼ av driftsutgiftene. Fordi Caltex på det tidspunktet bare hadde foretatt forberedende

---

²¹¹ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen. Som nevnt i kap. 2 tapes alle utmålsrettigheter hvis utmålshaver fra 1. oktober året etter at utmålet ble endelig, og fire år fram i tid, ikke setter i gang et visst minimumsarbeid på utmålet. Staten kan gi dispensasjon fra denne arbeidsplikten.

²¹² H.Lindstrøm, 1965, s. 116

²¹³ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen

undersøkelser, var det umulig for Industridepartementet å gjøre seg opp noen mening om hva deltakelse kunne innebære av økonomiske forpliktelser for Norge. Spørsmålet ble derfor tatt opp med Caltex i slutten av mars 1962.²¹⁴

I sitt svarbrev fra 4. mai samme år bestred imidlertid Caltex statens deltakerrett. Selskapet viste til en særskilt betenkning fra april samme år, ført i pennen av professor Johs. Andenæs fra Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Han hevdet at deltakerretten bare kunne gjøres gjeldende av eiere av traktatgrunn, og ikke av staten i de tilfeller der den baserte sin eiendomsrett på Svalbardlovens § 22.²¹⁵

At det var Andenæs som var hjernen bak Caltex' bestridelse, er merkverdig. Statens deltakerrett på Svalbard var et folkerettslig og eiendomsrettslig spørsmål. Andenæs' spesialer var strafferett og statsrett,²¹⁶ men til gjengjeld var han en kjent offentlig skikkelse. I 1935 hadde Andenæs avlagt en fremragende embetseksamen. Etter frigjøringen i 1945 var han sentral i rettsoppgjøret og ble tross ung alder professor ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Gjennom de påfølgende årene skapte han seg en posisjon som landets fremste jurist. Ifølge Andenæs' kollega, professor Carsten Smith, var han " ... en høvding som rettsvitenskapsmann, som en frontskikkelse i vårt offentlige liv ... Det er få jurister gjennom norsk historie som har hatt en slik innflytelse i rettslivet". Han var et rettsvitenskapelig faktotum som både domstoler, storting og regjering lyttet til.²¹⁷

Andenæs' offentlige renommé var viktig. Under møter mellom Lindstrøm og Caltex kom det fram at Industridepartementet manglet en fullstendig oversikt over eiendomsforholdene på Svalbard. Da inngikk Lindstrøm et samarbeid med Caltex om å få en slik oversikt utarbeidet. Videre ble Andenæs kontaktet av selskapet " ... fordi arbeidet forutsatte adgang til departementets arkivmateriale, og man ville derfor ha en person med offentlig troverdighet til å stå ansvarlig for undersøkelsen".²¹⁸ Andenæs aksepterte oppdraget og hans assistent,

---

²¹⁴ SA, St.meld. nr. 37 (1964-65), s. 1

²¹⁵ SA, St.meld. nr. 37 (1964-65), s. 1

²¹⁶ C.Smith: "Tonene strømmer tilbake", i J.Andenæs, 1992: *Etter overveielse*, Oslo, s. viii. Andenæs behandlet en rekke fagområder i løpet av sitt virke. Iflg. prof. dr. juris Carsten Smith var likevel " ... strafferetten i sentrum" for Andenæs' arbeid. Denne beskrivelsen er særlig treffende fram til 1962. Da var over 80 % av hans utgivelser om strafferett.

²¹⁷ "Johs. Andenæs minneord", i *Lov og Rett*, 6/2003, s. 381-382

²¹⁸ Annæus Schjødt, i "Andenæs' advokat redegjør", *Morgenbladet*, 16.2.1974

universitetslektor Ole Lund, fikk tillatelse til å benytte seg av Industridepartementets arkiver.²¹⁹ Oversikten ble ferdig 18. mars 1962.²²⁰

Andenæs ble imidlertid også anmodet av Caltex om å ta stilling til spørsmålet om statens deltakerrett. Av Lindstrøm ble han fortalt at staten ikke hadde noen interesser tilknyttet saken, og han aksepterte oppdraget. Arbeidet ledet ut i en betenkning av 26. april 1962.²²¹ Lindstrøm så ingen problemer ved å bistå i utarbeidelsen av en betenkning i statens disfavør. Caltex hadde på sin side heller ingen betenkeligheter med utviklingen. At det var en høyt respektert og tillitsvekkende rettsviter som bestred statens deltakerrett, skapte legitimitet. Hvordan et slikt samarbeid kunne ha fremtonet seg fra sovjetisk synsvinkel, var det ingen blant Industridepartementets ledelse som reflekterte over.²²²

Graden av samarbeid mellom Lindstrøm og Caltex var imidlertid ukjent utenfor Industridepartementet, men Utenriksdepartementet kjente til at Andenæs hadde påtatt seg arbeid for oljeselskapet. Andenæs hadde allerede i januar 1962 henvendt seg til universitetslektor Carl August Fleischer og spurt om hans assistanse. Det skulle skrives om Norges rettigheter på Svalbard og mulighetene for å hevde at disse var begrenset. Da Fleischer ble klar over at Caltex var oppdragsgiveren, svarte han at han ikke kunne ha noe med saken å gjøre, fordi han også arbeidet for Utenriksdepartementets rettsavdeling.²²³

Gjennom Fleischer fikk Evensen så rede på at Andenæs skulle lage en utredning for Caltex. Det var på det rene at professor Castberg hadde skrevet en fortrolig utredning om deltakerretten på bakgrunn av Heibergs pro memoria fra 1947.²²⁴ Denne utredningen hadde Castberg sendt til Andenæs. Ettersom Castbergs utredning var fortrolig, kunne ikke Andenæs

---

²¹⁹ Lund fikk uhindret arkivadgang av Lindstrøm. Dette var ukjent selv for Lindstrøms nærmeste medarbeider helt til konsulent Haga påtraff Lund i Industridepartementets arkiv. Haga reagerte på at Lund var alene, og grep derfor inn. Om det var noe Lund trengte, så kunne Haga hjelpe ham med å finne frem offentlig tilgjengelig materiale, men ikke noe annet. Lund, som på forhånd var kjent med departementets arkivnøkkel, sa at han gjerne ville se mappen angående spørsmål om flyplass på Svalbard. Utover denne episoden er omfanget av Lunds arkivtilgang ukjent. Det var imidlertid ikke hans første dag i Industridepartementets arkiv. I tillegg hadde Lindstrøm for vane å oppbevare dokumenter i sin egen leilighet. Da Haga varslet om forholdet etter Lindstrøms avgang, gjorde han oppmerksom på at et av Utenriksdepartementets notater om Caltex' utmål manglet. Ikke overraskende skapte Hagas opplysninger forbauselse i Utenriksdepartementet.

²²⁰ Oversikten het: *Eiendomsforhold og utmål på Svalbard innenfor interesseområdet for California Asiatic Oil Company og Texaco Overseas Petroleum Company.*

²²¹ Betenkningen het: *Om den norske stats rett til å delta i grubedrift på statsgrunn på Svalbard.*

²²² UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind II

²²³ C.A.Fleischer, 2006, s. 448-449

²²⁴ *Utredninger om folkerettslige spørsmål 1942-51.* Castbergs syn var som nevnt at underhåndsdrøftelsene hadde fortolkningsverdi, men ikke la hindringer i veien for at staten kunne gjøre deltakerrett gjeldende.

benytte seg av den direkte. Som datidens fremste arbeid om statens rettigheter på Svalbard kunne den derimot tenkes å påvirke hans synspunkter. Det var derfor en viss forventning om at Andenæs' sluttprodukt kunne være preget av de momenter i Castbergs utredning som gikk i Norges disfavør.²²⁵

Øversettelsesfeilen

Det viste seg derimot at utenriksledelsen var uforberedt på argumentasjonen i Andenæs' betenkning. Deltakerrett for staten ville utgjøre en fortrinnsstilling i strid med traktatens favoriseringsforbud, hevdet Andenæs. Og med bakgrunn i den engelske øversettelsen av Bergverksordningen kunne det bevises at staten ikke hadde krav på en slik rett. Via Caltex' og Andenæs' korrespondanse med Industridepartementet ble Utenriksdepartementet så gjort oppmerksom på at den engelske øversettelsen av Bergverksordningens § 19 ikke var i samsvar med den norske originalutgaven.²²⁶

Som nevnt bestemmer Bergverksordningens § 19 at "[e]ier av grunn på hvilken utmål er gitt, har rett til å delta i driften ...".²²⁷ Samtidig bestemmer Svalbardlovens § 22 at "[a]ll grunn, som ikke blir tilkjent noen til eiendom etter Svalbardtraktaten, er statsgrunn og er som sådan undergitt statens eiendomsrett."²²⁸

Ved å sammenholde de to ovennevnte bestemmelsene gis det uttrykk for at staten har rett til å delta i bergverksdrift som blir drevet på statens grunn. Både Steen og Evensen kom frem til den konklusjonen. Andenæs mente derimot at det var feil. Han henviste til den engelske øversettelsen av Bergverksordningens § 19. Der stod det nemlig: "The proprietor of any private ground on which a claim has been given is entitled to a participation ...".²²⁹

Det virket dermed som om den engelske øversettelsen skilte mellom grunn eid av staten og grunn eid av private. Ifølge Andenæs skulle deltakerretten dermed være begrenset til sistnevnte.²³⁰ Som følge av dette tok rettsavdelings underdirektør, Egil Amlie, fatt i

---

²²⁵ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

²²⁶ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²²⁷ UD, Bergverksordning for Spitsbergen (Svalbard). Fremlagt av den norske regjering i 1921, s. 6

²²⁸ Lov om Svalbard av 17. juli 1925, § 22, 1. ledd

²²⁹ UD, Mining ordinance for Spitsbergen (Svalbard), Presented by the Norwegian Government (Translation), 1921, s. 7. Ordet "private" er ikke understreket i originalen.

²³⁰ J.Andenæs, "Suverenitet og eiendomsrett på Svalbard", i J.Andenæs, 1992: *Etter overveielse*, Oslo, s. 28. Andenæs hadde i utgangspunktet ikke tenkt å offentliggjøre betenkningen han skrev for Caltex. I artikkelen "Problemer om folkerett og sikkerhet i Nordområdene" (*DNAK*, 84/1983) ble betenkningen imidlertid kritisert av prof. C.A.Fleischer. For å kunne ta til motmæle så Andenæs seg nødt til å utgi betenkningen. Det ble gjort i

arbeidet med å finne ut hva som stod i de opprinnelige oversettelsene som ble mottatt av de kontraherende partene.²³¹

Utkastet til bergverksordning, slik den forelå før forskjellige endringer ble foretatt, hadde av Utenriksdepartementet blitt besørget oversatt til engelsk og fransk, og endret i takt med endringene i den norske teksten. Under disse oversettelsene ble det imidlertid begått en feil ved at man glemte å endre den engelske teksten som skulle følge av endringen av uttrykket ”Eier av privat grunn” til ”Eier av grunn” i den norske teksten. Den endringen myndighetene klargjorde overfor Sverige under forhandlingene i 1920 ble altså aldri presentert overfor mottakerne av den engelske oversettelsen, for eksempel USA. ”The proprietor of any private ground”, som var dekkende for den første norske teksten, ble stående. Amlie var ikke i tvil om at unnlatsen fra å stryke ordet ”private” i den engelske teksten skyldtes en glipp ettersom han fant frem til det dokumentet hvor feilen ble begått. I den franske teksten var derimot de riktige endringene foretatt.²³²

I likhet med statusen til de norsk-svenske drøftelsene fra 1920 reiste så spørsmålet seg om myndighetene nå måtte stå til ansvar for oversettelsesfeilen. Kunne det hevdes fra norsk side at den engelske teksten bare var en oversettelse, og at den norske teksten tross alt var den originale og derfor den eneste autentiske? Amlie mente at en slik argumentasjon ikke nyttet fordi det var Norge som la frem de offisielle oversettelsene og dermed hadde landet ansvar for oversettelsenes riktighet. Følgelig måtte de regnes som bindende.²³³

Oversettelsesfeilen til tross Amlie mente det knyttet seg store prestisjehensyn til opprettholdelsen av kravet. Han advarte mot at Stortinget og pressen kunne stille seg undrende til hvorfor myndighetene eventuelt ikke tok opp kampen overfor Caltex, til tross for Svalbardlovens og Bergverksordningens klare ord. Samtidig var han av den oppfatning at en opprettholdelse av kravet ville føre til en tvist med Caltex, og muligens også med den amerikanske regjeringen. Med all sannsynlighet ville amerikanerne påberope seg den engelske teksten. Hvis staten ikke tapte saken av andre årsaker, var det, ifølge Amlie,

---

hans artikkel ”Suverenitet og eiendomsrett på Svalbard” (*Institutt for offentlig retts skriftserie* 1/1984) og gjengitt i boken *Etter overveielse* (1992).

²³¹ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²³² UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²³³ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

overveiende sannsynlig at den ville tape på dette grunnlaget. Sakens sider var blitt så delikate, både politisk og forhandlingstaktisk, at de burde drøftes i regjeringskonferanse.²³⁴

En juridisk utfordring for det norske svalbardregime

Amlie anså Andenæs' konklusjon som sterk. Evensen mente den var ” ... meget solid begrunnet”.²³⁵ I motsetning til Heibergs og Castbergs arbeid med protokollen fra de norsk-svenske drøftelsene i 1920 var henvisningen til oversettelsesfeilen ny. Men hvilke konsekvenser ville en godtakelse av Andenæs' betenkning eller en dom i den retning få for myndighetene?²³⁶

I første omgang ville det bety at staten ville være avskåret fra inntekter ved eventuelle oljefunn på Caltex' utmål. Som nevnt i kapittel 2 var statens skatteinntekter på Svalbard allerede begrenset som følge av traktatens artikkel 8. En aksept av Andenæs' synspunkter ville i tillegg avskjære staten fra inntekter ved all bergverksdrift på statseid grunn, med andre ord nesten hele Svalbard. Slik kunne Svalbards økonomiske potensiale lett bli annenrangs sammenlignet med resten av Norge. Det var en urovekkende utvikling, men det økonomiske aspektet var imidlertid ikke det mest alvorlige ved Andenæs' betenkning. Det var verre med Andenæs' forhold til Bergverksordningen. Som nevnt i kapittel 2 er Bergverksordningen en kongelig norsk resolusjon. Andenæs mente derimot at det var ” ... klart at bergverksordningen er kommet i stand ved en folkerettslig bindende avtale som må sees som et supplement til Svalbardtraktaten”.²³⁷

Til støtte for sitt resonnement henviste han til traktatens artikkel 8, siste ledd, som sier:

Den norske regjering skal ha meddelt de andre kontraherende makter utkastet til bergverksordning 3 måneder før den trer i kraft. Hvis en eller flere av de nevnte makter innen denne frist foreslår at der foretas endringer i den, før den bringes i anvendelse, skal den norske regjering meddele disse forslag til de andre kontraherende makter for at disse kan bli prøvd og avgjort av en kommisjon bestående av en representant for hver av de nevnte makter. Denne kommisjon sammenkalles av den norske regjering og skal treffe sin avgjørelse innen en frist av 3 måneder etterat den er trått sammen. Dens beslutninger treffes med stemmeflerhet.²³⁸

---

²³⁴ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²³⁵ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61. 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen. Andenæs' betenkning har blitt trukket i tvil i ettertid. Se f.eks. *Studier i folkerett*, av prof. C.A.Fleischer fra 1997. At Caltex hadde en god sak var imidlertid en utbredt oppfatning under samtiden.

²³⁶ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²³⁷ J.Andenæs, 1962, s. 21

²³⁸ Svalbardtraktaten av 9. februar 1920, artikkel 8

Det ble derimot aldri nødvendig å benytte seg av denne fremgangsmåten. Via underhåndsdrøftelser med de andre signatarmaktene ble det oppnådd enighet. Andenæs' hevdet imidlertid at artikkelen tilla signatarmaktene ” ... en medbestemmelsesrett ...” og at staten derfor var ” ... bundet av de tekster som herunder ble lagt til grunn”, blant annet den engelske oversettelsen av Bergverksordningen. At verken Norge eller de andre signatarmaktene betegnet ordningen som en traktat, betød ingenting. Det var ingen tvil om oversettelsenens status: ”At det er folkerettslige bindende avtaler, er klart.”²³⁹

Hvorfor var dette en farlig konklusjon for myndighetene? For det første ville staten være bundet av oversettelsesfeilen. Dernest handlet det om hvor myndigheten over Bergverksordningen lå. Som folkerettslig forpliktelse ville tolkningen av bestemmelsene angå signatarmaktene i lik grad som Norge. Bergverksordningen ville dermed bli en rettighetsgarantist for signatarlandenes borgere snarere enn et reguleringsverktøy for staten. Bergverksdrift kunne bli noe signatarmaktene hadde krav på. Styrking av norsk reguleringsrett, via skjerpning av kravene for oppnåelse og opprettholdelse av utmål, ville bli vanskelig.²⁴⁰

Samtidig var en endring av ordningens bestemmelser utelukket. Årsaken var juridisk og politisk. Juridisk hang det sammen med at artikkel 8 ble oppfattet slik at det ikke var mulig for Norge å endre Bergverksordningen, uten at man fulgte fremgangsmåten som artikkelen foreskrev. Politisk gjenspeilte spørsmålet Skodvin-skolens postulat om småstaten Norges begrensede påvirkningsmuligheter overfor internasjonale rammevilkår: Under Den kalde krigens utenrikspolitiske blokkstruktur ville det med sannsynlighet være umulig å få til noen endring som kunne styrke Norges posisjon.²⁴¹

Andenæs' rettsforståelse truet med andre ord med å svekke statens myndighet på Svalbard på flere områder: Økonomisk ved at staten ble avskåret fra inntekter ved bergverksdrift, politisk ved at utenlandske foretak fikk utvidede rettigheter på øygruppen og juridisk i den forstand at dersom Norge ikke hadde samme rettigheter over Svalbards allmenning som på fastlandet, var suvereniteten kvalitativt annerledes.

---

²³⁹ J.Andenæs, 1992, s. 21, 36

²⁴⁰ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

²⁴¹ F.Castberg, 1950: *Utredninger om folkerettslige spørsmål, 1922-41*, Oslo, s. 380. Castbergs oppfatning er blitt bestridt i ettertid, bl.a. *Petroleumsrett*, fra 1983 av prof. C.A.Fleischer. I likhet med synet på Andenæs' betenkning var Castbergs innstilling imidlertid ansett som solid i samtiden.

Hvordan reagerte Utenriksdepartementet på denne utviklingen? At staten ikke hadde eiendomsrett over Svalbards utmark, var ikke eksplisitt uttrykt i traktaten. Det var et fortolkningsspørsmål. Deltakersaken rørte som nevnt dermed ved kjerneproblemet ved traktaten: Kan traktatens servitutter tolkes utvidende? Er det prinsippet om norsk suverenitet eller unntakene som skal gjelde utenfor det som eksplisitt er fastsatt i traktaten?

For rettsavdelingen var svaret klart: ” ... Norge er ikke forpliktet til å tåle andre innskrenkninger i sin suverenitet over øygruppen enn de som uttrykkelig fremgår av traktatens tekst”. Dette var prinsipielt meget viktig, særlig i lys av presset som avmakten overfor Sovjetunionen la på norsk suverenitet. ”Høyhetsrett er intet klart definert begrep”, hevdet Evensen. Den var avhengig ” ... av i hvilken grad Norge gjør sine rettigheter gjeldende”. Gjennom reguleringsretten kunne suverenitetsutøvelsen styrkes. Gjennom deltakerretten kunne suverenitetsposisjonen understrekes.²⁴²

Det var altså ikke et spørsmål om å bevare status quo. Avståelse fra deltakerkravet kunne få alvorlige konsekvenser for norsk suverenitet. På den andre siden ville anerkjennelse av deltakerkravet styrke høyhetsrettens rekkevidde. Ledelsen i rettsavdelingen var derfor enig i at det skulle meddeles Caltex at staten ville kreve deltakerrett, selv om det juridiske spillerommet virket innsnevret. Industridepartementet fulgte anbefalingen. 22. juni 1962 meddelte departementet at det kom til å kreve deltakerrett. Andenæs' betenkning ble dermed tilsidesatt. I lys av hans faglige renommé og prestisje var det en modig avgjørelse av Jens Evensen. Om Caltex ville avfinne seg med beslutningen, gjenstod å se.²⁴³

Sovjetisk mistenksomhet

Aktiviteten rundt oljeleting gikk ikke upåaktet hen. Moskva hadde siden slutten av Den andre verdenskrig fulgt norsk og vestlig virksomhet på Svalbard med argusøyne. I september 1960 rettet Sovjet-armeens organ, *Røde Stjerne*, et kritisk blikk mot geologiske ekspedisjoner fra NATO-land som arbeidet på Svalbard det året. Ifølge avisen var det mest sannsynlig at ” ... de amerikanske 'skjerpere' og deres partnere i den aggressive blokk er tiltrukket av Svalbard-gruppens strategiske posisjon ... Disse tiltak kan ikke karakteriseres som annet enn uvennlige handlinger overfor Sovjet”.²⁴⁴

---

²⁴² RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen

²⁴³ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²⁴⁴ *Røde Stjerne*, i *Aftenposten*, 07.09.1960

23. juni 1962, dagen etter at Industridepartementet hadde meddelt Caltex at staten ville kreve deltakerrett, fikk Utenriksdepartementet en ny henvendelse angående oljeleting på Svalbard. Denne gangen var det fra Sysselmannen. Han fortalte at den sovjetiske konsulen og visekonsulen i Barentsburg, direktøren for Arktikugol, en geolog og en tolk hadde møtt opp hos Bergmesteren. I tillegg til å få oversikt over alle utenlandske og norske ekspedisjoner på Svalbard det året, ville russerne ha opplysninger om alle utmålene som Caltex og Norsk Polar Navigasjon hadde fått. Videre var de svært interessert i hvilke rettigheter som tilfalt en utmålsøver, og i hvilken utstrekning en utmålsøver kunne nekte annen virksomhet på sine utmål.²⁴⁵

Den sovjetiske interessen var ikke overraskende, men i lys av Caltex' bestridelse av deltakerretten fikk saken en mer pikant side. Hvis myndighetene godtok Andenæs' synspunkt, ville det som nevnt være et skritt i retning av at det norske regime på Svalbard var et vaktmesteroppdrag over et internasjonalt *terra communis*. I dette bildet var koblingen mellom Arktikugol og ledelsen i Kreml betydningsfull. Som nevnt i kapittel 2 er det vanskelig å forestille seg at Arktikugols kulldrift var lønnsom. Den var mest sannsynlig motivert ut fra et ønske om å opprettholde et politisk nærvær i et strategisk følsomt område. Det var den rådende oppfatning i samtiden at Arktikugol opererte som Kremles forlengede arm på øygruppen.²⁴⁶

I første omgang fryktet myndighetene en negativ sovjetisk reaksjon på at amerikanske interesser hadde fått slippe så lett til. Men hvis myndighetene godtok Andenæs' betenkning – som ville gi Caltex utvidede rettigheter – måtte samme innrømmelser gjøres gjeldende for Arktikugol på grunn av traktatens likebehandlingsprinsipp. Det ville igjen bety at det sovjetiske selskapet ville få en friere stilling til å utvide sitt engasjement på øygruppen.

Verre kunne det bli hvis staten ikke greide å stramme grepet om reguleringspraksisen. Rettsavdelingen ” ... fryktet at politiske problemer kunne oppstå hvis næringsvirksomheten ikke ble regulert og kontrollert”.²⁴⁷ I en reguleringsfri situasjon ville sovjetiske og amerikanske selskaper få rom til å operere enda mer ukontrollert på øygruppen. Situasjonen

---

²⁴⁵ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²⁴⁶ National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, USA, Record Groups 59, Records of the Department of State, POL NOR-USSR 1/1.70, Svalbard, C:195-197; R.Tamnes, 1991, s. 71

²⁴⁷ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

truet med å bli farlig lik tilstanden forut for norsk suverenitet i 1920. I tillegg kunne lavspenningen forvitte hvis det skulle oppstå konflikter mellom Caltex og Arktikugol om øygruppens ressurser.

Konsekvensen av den sovjetiske interessen var betydningsfull. Sammenlignet med det press Moskva kunne legge på myndighetene, var Caltex en ubetydelig størrelse. Evensen påpekte at det først og fremst var Sovjetunionen som hadde reagert overfor Norges svalbardregime tidligere. For lavspenningens skyld var det ønskelig at det ikke skulle skje igjen. Evensen hevdet derfor at det var ” ... taktisk klokt å ta en tvist om deltagerrett, og derved indirekte om suverenitetens rekkevidde, med [Caltex] først ... Norge vil da i neste omgang stå sterkere når vi må gjøre en tilsvarende rett gjeldende overfor russerne”. Den sovjetiske interessen gav med andre ord utenrikspolitisk ammunisjon til Evensens disposisjoner overfor det amerikanske selskapet.²⁴⁸

Lindstrøm og Holler mot Evensen og Lange

Sommeren 1962 trakk Utenriksdepartementet og Industridepartementet i to forskjellige retninger. I Utenriksdepartementet ble arbeidet med Caltex-saken styrt av at det var prinsipielt ønskelig å styrke Norges stilling på Svalbard. Deltakerrett ” ... vil bidra til å understreke vår suverenitet over området”, hevdet Evensen. Departementet ville derfor ikke gi opp kravet hvis det var et rimelig håp om å vinne frem i en eventuell rettssak.²⁴⁹

På den andre siden stod Industridepartementet. Det er bemerkelsesverdig at ledende aktører i dette departementet inntok en så grunnleggende annerledes holdning til spørsmålet om statens deltakerrett og Norges myndighetsutøvelse enn embetsmennene i Utenriksdepartementet. Utenriksdepartementets disposisjoner var ifølge Lindstrøm ” ... fullstendig i strid med ånden og tanken bak Svalbardtraktaten ... ”. Norge kunne ikke legge slike ” ... hindringer i veien for [Caltex] når det gjelder utnyttelse av rikdommene på Svalbard”.²⁵⁰

Industridepartementets reaksjon på Utenriksdepartementets innstilling kom i brev av 16. juli 1962. Der presenterte Lindstrøm en omfattende begrunnelse for at staten ikke skulle kreve deltakerrett. Underhånden hadde han blitt fortalt av selskapet at statens krav kunne føre til at det ikke ble satt i gang videre undersøkelser den sommeren. Lindstrøm fryktet at Caltex ville

---

²⁴⁸ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen

²⁴⁹ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J.Evensen

²⁵⁰ RA, ID, Sval. pol, Daf. 60, 1A15212, ”Notat vedr. Svalbard. Deltakerrett”, av H.Lindstrøm

trekke seg helt ut fra Svalbard. Han advarte mot at selskap fra andre land ville overta i stedet.²⁵¹

Lindstrøm var av den oppfatning at statens deltakerrett var høyst tvilsom. Hvis deltakerretten var legitim, hevdet både han og Caltex at den også inkluderte utgifter ved oljeleting og ikke bare utmålsdriften. Og hvis staten først gikk inn for en aktiv deltakelse, så måtte det kreves deltakelse ved alle utmål på Svalbard, uansett firma og nasjonalitet. Til sammen ville det bli dyrt og uoversiktlig. Lindstrøm så heller ikke at en anerkjennelse av deltakerretten var prinsipielt ønskelig, slik som Utenriksdepartementet gjorde. Han mente at staten ikke burde hevde denne retten før det ble avgjort at myndighetene virkelig ønsket å delta. Som løsning foreslo han at staten fastholdt deltakerretten, men ikke gjorde den gjeldende for Caltex' utmål.²⁵²

Lindstrøms argumentasjon og løsningsforslag møtte lite sympati i Utenriksdepartementet. I et svarbrev til Industridepartementet av 27. juli 1962 ble departementets synspunkter fremlagt av Willum Steen. Steen var enig i at det kunne reises tvil om statens deltakerrett av to grunner. Neppe noen tenkte på en slik rett for staten under utarbeidelsen av Svalbardtraktaten og Bergverksordningen. I tillegg svekket oversettelsesfeilen statens grunnlag til å prosedere for sitt krav. Steen påpekte samtidig at den politiske analysen av problemkomplekset utgjorde en sentral del. Han understreket at Norge hadde en rekke forpliktelser på Svalbard. Derfor var det rimelig at den norske stat i størst mulig grad skulle få være med på utnyttelsen av øygruppens naturressurser.²⁵³

Lindstrøms påstand om at staten, hvis den fikk gjennomslag for sitt krav, måtte delta i alle utmål på Svalbard og bære 1/4 av leteutgiftene, forårsaket en viss irritasjon i Utenriksdepartementet. For det første var det langt fra en opplagt konklusjon. Steen hevdet at det i prinsippet var fri adgang for staten til å vurdere hvert enkelt tilfelle på en forretningsmessig basis. Om staten virkelig ønsket å delta i Caltex' utmål eller ikke, var et spørsmål som, utover ønsket om å styrke Norges stilling, måtte avgjøres ved å vurdere sjansene for drivverdige oljefunn.²⁵⁴

---

²⁵¹ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁵² UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁵³ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁵⁴ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

Utenriksdepartementets irritasjon skyldtes først og fremst at vurderingen av sjansen for oljefunn ble vanskeliggjort fordi Caltex hadde fått utmål uten innlevering av prøvestuff. Dermed var det ingen som visste om det i det hele tatt var noe olje på Svalbard, langt mindre drivverdige funn. Hvis staten måtte bidra til leteutgiftene, kunne Industridepartementets liberale utmålsregime derfor bli dyrt for Norge. Evensen oppsummerte paradokset slik:

Ved å ha gjort Caltex den tjeneste å ikke kreve funn eller prøver i lovens forstand før en ga disse omfattende utmål har en muliggjort at Caltex nå subsidiært hevder at Norge, hvis en krever deltagerrett, også må dele omkostningene ved prøveboringer til undersøkelse av om olje overhodet finnes!²⁵⁵

Steen poengterte dette i sitt svar til Lindstrøm. Han skrev at overfor personer som hevdet å ha gjort oljefunn, burde den norske stat kreve en betydelig grad av dokumentasjon. En ville da få et bedre grunnlag til å bedømme eventuell deltagelse på.²⁵⁶

Avslutningsvis oppsummerte Steen Utenriksdepartementets standpunkt. Spørsmålet om deltagerrett berørte Norges suverenitetsutøvelse på Svalbard i høy grad. Et positivt utfall i saken kunne styrke Norges stilling på øygruppen. Det ble påpekt at Bergverksordningens krav for anerkjennelse og opprettholdelse av utmål kunne ha forhandlingstaktisk verdi for Norge i en tvist med Caltex. Et eventuelt samarbeid med Caltex måtte ikke nødvendigvis bestå i aktiv driftsdeltagelse fra norsk side. Norge burde også kunne godta en andel av driftsutbyttet. At staten prinsipielt skulle fastholde kravet, men velge å ikke gjøre det gjeldende for Caltex' utmål, var uholdbart. Det ville danne en presedens som Norge vanskelig kunne komme vekk fra senere. Fordi saken hadde så mange betydningsfulle sider, fant Utenriksdepartementet at den burde tas opp i regjeringen. I mellomtiden ble Industridepartementet frarådet å treffe noen endelig avgjørelse. At saken skulle koordineres med andre instanser og departementer, skulle bli Utenriksdepartementets linje fremover.²⁵⁷

Ledelsen i Industridepartementet var ikke tilfreds med Utenriksdepartementets konklusjoner. Spesielt Lindstrøm begynte å bli utålmodig. Det var imidlertid lite han kunne gjøre. Problemet lå i en regjeringsinstruks fra 1909. Ved uenighet mellom to departementer var det prosedyre at saken gikk til regjeringsskonferanse, hvis ikke et av departementene ga seg.

Industridepartementet kunne altså ikke avgjøre saken på egen hånd, slik som i utmålsspørsmålet. Behandling av saken på regjeringsnivå ville ta tid, men særlig Lindstrøm

---

²⁵⁵ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, "Notat vedr. Svalbard", av J.Evensen

²⁵⁶ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁵⁷ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

var opptatt av at Caltex måtte få svar så raskt som mulig. Det resulterte i at han, og senere statsråd Holler, prøvde å få Utenriksdepartementet til å endre sitt standpunkt i retning av Industridepartementets løsningsforslag. Altså hevdelse av deltakerretten, men avståelse fra å benytte den i Caltex' tilfelle.²⁵⁸

Lindstrøms ultimatum

8. august 1962, etter å ha mottatt Steens brev av 27. juli, ringte Lindstrøm personlig til Steen. Lindstrøm opplyste at Caltex ville trekke seg fra oljeundersøkelser på Svalbard hvis staten gjorde deltakerretten gjeldende. Han hevdet at russerne ville overta Caltex' utmål hvis selskapet trakk seg. Videre opplyste Lindstrøm at professor Andenæs på nytt hadde meddelt Industridepartementet underhånden at en rettssak om deltakerretten neppe kom til å ende i norsk favør. Steen unnskyldte seg med at Utenriksdepartementet planla et internt møte om saken i løpet av de nærmeste dagene.²⁵⁹

At Caltex ville trekke seg, selv om selskapet hadde sterke sjanser til å vinne frem i retten, var ikke tilfelle. Av årsaker som er vanskelig å forstå, var Lindstrøm på denne tid blitt besatt av å få gjennomslag for sine synspunkter. Han var sterkt indignert over at Utenriksdepartementet la seg opp i tolkningen av Bergverksordningen, og desperat etter å få saken avgjort i Caltex' favør. Staten kunne pålegge noen avgifter på oljeproduksjon på Svalbard. Ifølge Lindstrøm burde man se seg tilfreds med det. I et internt notat begrunnet han innstillingen sin med at det var ikke Norge forunt " ... å spise kirsebær med de store".²⁶⁰

Utenriksdepartementet hadde derimot ingen planer om å kontakte Lindstrøm før saken var tatt opp i regjeringen. 1. september sendte Lindstrøm et brev til Utenriksdepartementet der han purret på svar. Da det ikke førte frem, ringte Lindstrøm til Steen for andre gang. Lindstrøm var sint. Han fortalte at han skulle møte representanter for Caltex kl. 14.00 samme dag. Og hvis han ikke fikk høre noe fra Utenriksdepartementet innen den tid, ville han meddele Caltex at staten ikke ville gjøre deltakerretten gjeldende.²⁶¹

Steen ble forfjamset. Å få et slikt ultimatum av en byråsjef fra et annet departement, var ikke dagligdags kost for en nyansatt sekretær. Tiden var knapp. Lindstrøm hadde ringt like før

---

²⁵⁸ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁵⁹ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁶⁰ RA, ID, Sval. pol, Daf 60, 1A15212, "Notat vedr. Svalbard. Deltakerrett", av H.Lindstrøm

²⁶¹ Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

lunsj. Fra sin egen overordnede fikk Steen beskjed om at dette var rettsavdelingens sak. Steen bestemte seg for å gå rett til topps – til Jens Evensen. Steen gav Evensen et kort referat og understreket at Lindstrøms tidsfrist nærmet seg. ”Hva vil De jeg skal gjøre da, Steen?”, sa Evensen. ”De er jo ekspedisjonssjef og kan ringe til hvem som helst, om det så er statsråd Holler selv”, svarte Steen. Evensen var enig. Han ringte Holler og sa at det gjaldt Caltex-saken. Steen overhørte Holler ” ... bjeffe i telefonen: ’Ja, kan du komme over her nå med en gang!’” Evensen så på Steen med et smil etter at røret ble lagt på, og sa: ”Jeg får jo gå, da.” Så forsvant han ut døren etter å ha kansellert en annen avtale. Senere på dagen ringte han Steen og forsikret om at alt var under kontroll.²⁶²

Evensen fikk presentert sine motiver for Holler. Deltakerrett ville gi økt norsk kontroll, økonomiske inntekter og understreke høyhetsretten. Hva som ble sagt utover det, er uvisst. Ingen lagde referat fra møtet. Noe er det imidlertid rimelig å slå fast. Holler fant ingen grunn til å endre mening. Samarbeidet mellom de to departementene var på et bunnivå fra høsten 1962 til våren 1963. Frem mot april 1963 prøvde Holler gjentatte ganger å overtale Utenriksdepartementet til å endre mening.

Som følge av Kings Bay-ulykken 5. november 1962, var det lenge stille rundt deltakerrettsspørsmålet. Ikke før 10. januar 1963 tok Industridepartementet opp tråden. I et brev til Lange fortalte Holler at spørsmålet om statens deltakerrett i mellomtiden hadde blitt forelagt Justisdepartementet. Der hadde ekspedisjonssjef Stabel kommet frem til at staten stod svakt. Etter samtalen med Evensen antok Holler at Utenriksdepartementets motiv bak deltakerkravet var å få større kontroll med virksomhet på øygruppen. Selv mente han at driftsdeltakelse ikke ville føre med seg flere kontrollmuligheter, i hvert fall ikke hvis man sa seg tilfreds med en andel av utbyttet. Følgelig hevdet han at den eneste grunnen til fortsatt å hevde deltakerrett var økonomiske hensyn. Det var uansett ikke snakk om så store verdier at myndighetene burde risikere en tvilsom rettssak. Holler tvilte også på om Caltex ville være interessert i å forhandle om økonomisk vederlag på basis av en deltakerrett selskapet bestred at staten hadde. Avslutningsvis sa Holler seg enig i Lindstrøms løsningsforslag: Staten burde prinsipielt fastholde deltakerretten, men velge ikke å gjøre den gjeldende i dette tilfellet. I likhet med Lindstrøm mente han at saken hastet.²⁶³

---

²⁶² Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

²⁶³ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

Da han ikke fikk noe svar, sendte Holler et nytt brev til Lange den 12. mars 1963 og minnet ham om saken. Siden Utenriksdepartementet fortsatt ikke skrev tilbake, sendte Holler et purrebrev til Lange, datert 23. mars samme år. Holler meddelte at han hadde fått en ny forespørsel fra Caltex om saken, og bemerket at det tok vel lang tid å få gitt selskapet et endelig svar.²⁶⁴

Verken Lange eller embetsverket i Utenriksdepartementet lot seg affisere av Lindstrøm og Hollers forespørslser. Evensen, som for sin del var lei av Lindstrøm og Hollers referanser til lovavdelingens aksept av Industridepartementets syn, utarbeidet en betenkning om blant annet deltakerretten. Han kom fram til at staten ikke stod så svakt som Stabel antok. Det fantes andre fortolkningsmuligheter, og et forsvar for Norges deltakerrett kunne bygges opp om norsk suverenitet over øygruppen. Det tyngstveiende forhold i norsk favør var imidlertid ikke av ren juridisk natur. Evensen var som nevnt pragmatisk. Deltakersaken ble også preget av denne innstillingen. Saken måtte i første omgang føres for norske domstoler. Og norske domstoler måtte ” ... legge norsk rett til grunn”, påpekte Evensen. Han siktet til forholdet mellom norsk lov og folkeretten. Norske rettskilder, særlig formell norsk lov, må legges til grunn for norske domsavsigelser – også ved uoverensstemmelse mellom norsk lov og folkeretten. Dette var viktig fordi Bergverksordningen er, som nevnt i kapittel 2, en kongelig resolusjon fra 1925. Til sammenligning er den engelske teksten som Andenæs støttet seg på en oversettelse av et utkast til bergverksordning fra 1921. Den var med andre ord ikke en del av norsk lov. Kombinert med uttrykket ”eiendomsrett” i Svalbardlovens § 22 gjorde det at deltakerspørsmålet ” ... rettslig sett står sterkere for en norsk domstol enn eventuelt for en folkerettsinstans eller utenlandsk domstol”.²⁶⁵

Om saken skulle ende opp i Den internasjonale domstolen i Haag, ville ikke norsk rett ha forrang lenger. Forut for en rettssak i Haag måtte USA i så fall hevde at Norge brøt traktaten. Utenriksledelsen var imidlertid ikke særlig bekymret for amerikanske reaksjoner. Traktatens diskrimineringsforbud ville som nevnt bety at samme innrømmelser måtte gjøres overfor Arktikugol. I lys av Den kalde krigen og USAs ”denial-tilnærming” til Svalbard var det et spørsmål om den amerikanske regjeringen ville innta et standpunkt som kunne redusere norsk myndighetsutøvelse overfor sovjetisk virksomhet. Evensen hevdet selv at det var ” ... lite

---

²⁶⁴ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²⁶⁵ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Notat vedr. Svalbard”, av J. Evensen. ”[N]orsk” understreket i originalen. Som nevnt fastslår Svalbardlovens § 22 at ”[a]ll grunn, som ikke blir tilkjent noen til eiendom etter Svalbardtraktaten, er statsgrunn og er som sådan undergitt statens eiendomsrett”.

trolig at den stat der selskapet hører hjemme, vil trekke den norske stat til ansvar for en internasjonal domstol". Det var altså ikke gyldigheten i Andenæs' argumentasjon som var det sentrale, men om den hadde mulighet for å vinne frem. Dette ble drøftet med Stabets sjef i Justisdepartementet, departementsråd Rolv Ryssdal. Både Ryssdal og hans sjef, justisminister Jens Haugland, mente at Utenriksdepartementet måtte holde fast ved sitt standpunkt. Det ble også gjort. En endelig avgjørelse måtte derfor fattes i regjeringen.²⁶⁶

Lindstrøm ble rasende over utviklingen. At Justisdepartementet tok parti med Evensen, var et nederlag. Utenriksdepartementets kritiske holdning til Industridepartementets bergverkspolitikk opplevde han imidlertid som en personlig krenkelse. Særlig reagerte han 16. april 1963. Da skrev han:

Jeg har nå i 9 år på nær fulgt nøye med i Utenriksdepartementets behandling av Svalbard. Det har vært en underlig forestilling med uvitenhet og dilleltantisme. Det har vært forstemmende å se med hvilken bunnløs uvitenhet Utenriksdepartementet opptrer i svalbardsaker. Det går kaldt nedover ryggen på meg når jeg tenker at det er det samme departement som skal behandle våre utenrikssaker.

På ganske vesentlige områder er sakkyndigheten så å si fraværende. Ville det ikke være en fordel for vårt land om Lange + Evensen + en rekke av Utenriksdepartementets sjefer tok fatt på å studere norske utenriksforhold og lot kongonegrer, plattfotede bladnegrer og kuede mahadjarer i India løse sine egne problemer. Det har et latterlighetens skjær over seg når man leser om vår utenriksledelses velmenende råd til "de nye frie folk" i verden.

Det er nå på høy tid at man skriver et utidig brev til Utenriksdepartementet. Noe annet skjønner de ikke.²⁶⁷

For Holler var imidlertid situasjonen nå annerledes. I løpet av våren 1963 var han tynget av andre forhold, spesielt granskningen av Kings Bay-ulykken. Som følge av møter mellom byråsjef Einar Ofstad og sekretær Leif Terje Løddesøl fra rettsavdelingen og Industridepartementets ledelse, ble det klart at Utenriksdepartementet ikke kom til å gi seg. Holler aksepterte til slutt Utenriksdepartementets syn om behovet for en strengere utmålspraksis, og at deltakerspørsmålet måtte avgjøres i regjeringskonferanse.²⁶⁸

Dette ble også avgjørende for Lindstrøms holdning. Det bød ham imot, men i løpet av april-mai 1963 godtok han at lite kunne gjøres med Utenriksdepartementets avgjørelse. 18. mai 1963 skrev han at Utenriksdepartementet " ... synes fremdeles å sveve i den tro at Norge kan vinne en sak om deltakerretten ... [Det er] helt overveiende at vi taper ... ". Lindstrøm var lei

---

²⁶⁶ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, "Notat vedr. Svalbard", av J.Evensen; UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁶⁷ Gjengitt i H. Lindstrøm, 1965, s. 97

²⁶⁸ RA, ID, Sval. pol, Daf. 60, 1A15212, "Notat vedr. Svalbard. Deltakerrett", av H.Lindstrøm

av saken. ”Hvilket utløp den får er meg også nokså likegyldig. [D]et triste er bare at saksøkt i en eventuell sak er Industridepartementet. [D]et burde ha vært Utenriksdepartementet.”²⁶⁹

Prøvestuff og geologiske indikasjoner på nytt: Arktikugol søker utmål

I forkant av Hollers beslutning om å gi etter for Utenriksdepartementet, skjedde en utvikling som gjorde rettsavdelingens ønske om innstramming av utmålspraksisen høyst aktuell. I januar 1963 mottok bergmester Welde søknad om 71 utmål fra Arktikugol. Muligheten for et sovjetisk oljefunn på Svalbard fortonet seg som utelukkende negativt for norske myndigheter. Ingen ønsket større sovjetisk engasjement. Om det ikke hadde noen innvirkning på Industridepartementets holdning til deltakerspørsmålet, er det klart at Arktikugols påmelding i kappløpet om oljeleting førte til en revurdering av utmålspraksisen. Selv Lindstrøm ble gradvis med på et strammere reguleringsregime.²⁷⁰

Samtlige av Arktikugols utmålssøknader baserte seg på geologiske indikasjoner. Welde tok derfor igjen kontakt med Industridepartementet for instruksjoner. Det er bemerkelsesverdig at Lindstrøm ved denne anledning inntok ett nesten motsatt syn på saksbehandlingen sammenlignet med Caltex' søknad. I begynnelsen av mai 1963 ble det tatt kontakt med Norsk Polarinstitut for å få en faglig vurdering av Arktikugols geologiske materiale.²⁷¹

Polarinstituttet, som fra før av ikke var kjent med avviket fra Bergverksordningen ved tildelingen av Caltex' utmål, mente at det kunne være adgang til å godkjenne funnpunkter for olje hvis det var skikkelig dokumentert at betingelsene for ansamling av jordolje og gass i jordskorpen var til stede. Arktikugols geologiske arbeid dokumenterte derimot ingen slike betingelser. Instituttet hevdet tvert imot at det var lite sannsynlig at indikasjoner på olje forelå ved flere av funnpunktene. Konklusjonen var klar: Arktikugol hadde ikke en gang dokumentert geologiske forutsetninger for indikasjoner på at olje og gass var til stede.²⁷²

Lindstrøm sendte så en kopi av Polarinstituttets evaluering til Welde. Han skrev at Industridepartementet var av den oppfatning at det ikke kunne gis utmål. Det var to grunner til dette. Arktikugols utmålsbegjæringer krysset over på allerede gitte utmål. Lindstrøms primære ankepunkt var likevel at siden myndighetene hadde gått langt i å godkjenne krav på

---

²⁶⁹ RA, ID, Sval. pol, Daf. 60, 1A15212, ”Notat vedr. Svalbard. Deltakerrett”, av H.Lindstrøm

²⁷⁰ SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.8.1964; Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

²⁷¹ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

²⁷² UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I

utmål på bakgrunn av geologiske indikasjoner, måtte det kreves at disse indikasjonene var ordentlig dokumentert. Som det fremgikk av Polarinstituttets brev, var det ikke tilfellet.²⁷³

Videre ba Lindstrøm om at Welde måtte studere Polarinstituttets evaluering nøye. For fremtiden skulle den legges til grunn ved vurdering av utmålsbegjæringer. Til slutt ba Lindstrøm om at Welde ikke skulle henvende seg til Arktikugol før Utenriksdepartementet hadde fått uttale seg om saken. Så, i slutten av mai 1963, sendte Lindstrøm brev til Utenriksdepartementet hvor han opplyste om at Industridepartementet frarådet å gi Arktikugol utmål. Han ønsket departementets uttalelse. Vedlagt var både Lindstrøms brev til Bergmesteren og Polarinstituttets evaluering.²⁷⁴

I Utenriksdepartementet ble Lindstrøms fremgangsmåte nå godt mottatt. Løddesøl i rettsavdelingen påpekte at departementet tidligere hadde fremhevet betydningen av en streng håndhevelse av Bergverksordningen. Det standpunktet som kom til uttrykk i Polarinstituttets evaluering, var et skritt i den retning. Utover det hadde ikke departementet noen bemerkninger.²⁷⁵

Sovjetiske protester

Det norske avslaget ble dårlig mottatt. I slutten av september 1963 hevdet den sovjetiske handelsrepresentasjonen på Svalbard overfor Bergmesteren at Arktikugol hadde krav på utmål ettersom Norge ikke kunne behandle Caltex og sovjetiske selskap forskjellig. Russerne avsluttet med å be Bergmesteren ta opp saken med Industridepartementet.²⁷⁶

På bakgrunn av de sovjetiske innsigelsene ble det 10. oktober 1963 holdt et møte mellom representanter fra Industridepartementet, Utenriksdepartementet, Norsk Polarinstitutt og Bergmesteren. Fra Polarinstituttet ble det gjentatt at Arktikugols geologiske indikasjoner lå langt under pari. Samtidig ble det påpekt at det materialet som Caltex hadde fått utmål på, ikke var bedre. Industridepartementet foreslo at problemet kunne løses ved å la norske geologer fortelle sovjetiske kollegaer hvorfor ikke Arktikugols materiale var godt nok. Det ble imidlertid raskt lagt vekk. Utenriksledelsen fryktet forslaget ville fornærme russerne. Samtidig var det viktig å få en avklaring. I begynnelsen av november 1963 tok

---

²⁷³ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁷⁴ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁷⁵ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁷⁶ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

Sovjetunionens ambassadør saken opp med Lange. Han hevdet at saken ble trenert fra norsk side. Om Arktikugol ikke fikk utmål, utgjorde det traktatbrudd.²⁷⁷

Myndighetene var i en vanskelig situasjon. Det var enighet om at kriteriene for utmål måtte strammes inn. Spørsmålet var dermed hvordan man kunne få Arktikugol til å godta et norsk avslag uten at Moskva hevdet forskjellsbehandling. Svaret ville bli viktig for ønske om å stramme inn reguleringspraksisen. Utenriksdepartementet landet på at den eneste muligheten var å få Caltex til å oppgi noen av de utmål selskapet allerede hadde fått. Rettsavdelingens oppgave ble dermed enda mer formidabel. Ikke bare skulle Caltex overtales til å akseptere staten som partner. Selskapet skulle også overtales til å oppgi en rekke av sine utmål.²⁷⁸

Forhandlinger med Caltex

Tre uker etter at Utenriksdepartementet hadde sagt seg enig i å avslå Arktikugols begjæring, tok tvisten om statens deltakerrett en ny vending. 24. juni 1963 kom saken opp i regjeringsskonferanse. Både Industridepartementet, Justisdepartementet og Utenriksdepartementet oppfattet statens krav på deltakerrett i tilfellet Caltex som tvilsom, men fordi utenriksledelsen mente at det knyttet seg omfattende interesser til kravet, burde det ikke oppgis.²⁷⁹

Utenriksdepartementet ønsket imidlertid ikke noe oppstyr rundt saken. Derfor ble det bestemt at Industridepartementet skulle henvende seg til Caltex og foreslå en royalty-ordning som en praktisk anvendelse av deltakerretten. Holler foreslo en forsiktig tilnærming. Staten skulle fremme krav om 5 % royalty. Lange var uenig. Han hevdet at myndighetene under enhver omstendighet ikke burde ta utgangspunkt i en beskjeden proSENTSATS. 5 % var altfor lavt. Utenriksministerens innvending ble godtatt.²⁸⁰

11. juli samme år tok Trygve Lie, som hadde overtatt som industriminister,²⁸¹ kontakt med selskapet og meddelte at regjeringen ønsket forhandlinger om betaling av royalty-avgift på basis av at staten ble anerkjent som grunneier med deltakerrett. Staten ville da frafalle alle

---

²⁷⁷ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I; SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.8.1964

²⁷⁸ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

²⁷⁹ RA, SMK, Regjeringsskonferansen, 24. juni 1963

²⁸⁰ RA, SMK, Regjeringsskonferansen, 24. juni 1963. Til sammenligning skulle Store Norske få 12.5% ved et oljefunn på sine traktateiendommer.

²⁸¹ I kjølvannet av Kings-Bay ulykken gikk Kjell Holler av som industriminister den 4. juli 1963. Trygve Lie satt fram til 28. august 1963, da han forlot regjeringsskontorene sammen med regjeringen Gerhardsen. Lie kom tilbake til industriministerposten 19. september samme år, da DNA overtok regjeringsskontorene på nytt.

krav om å delta i driften med ¼. I brev av 23. oktober, 1963 aksepterte selskapet myndighetenes utgangspunkt. Caltex ønsket at forhandlingene ble innledet så snart som mulig.²⁸²

Som nevnt var det den gang en utbredt oppfatning at selskapet ville stå sterkt i en rettssak. Hvorfor godtok det da forhandlinger om royalty-avgift til staten? Ifølge Lindstrøm hadde det en enkel forklaring: Caltex ” ... hadde hatt et så glimrende samarbeide med Industridepartementet, at de mente at Norge også burde få en fordel av et eventuelt lykkelig funn på Svalbard når det gjelder olje”.²⁸³ Professor Andenæs hevdet mange år senere at selskapet valgte å samarbeide med myndighetene fordi det ikke ønsket ” ... å ligge i konflikt med staten, hvis goodwill selskapet på mange måter var avhengig av ... ”.²⁸⁴ Virkeligheten var imidlertid mer sammensatt.

For det første er det klart at selskapet tvilte seg frem til beslutningen. Caltex ble allerede i begynnelsen av juli meddelt at staten ville forhandle om royalty. Ikke før i slutten av oktober kom svaret fra selskapet. At Caltex svarte positivt så lenge etter, skyldtes at selskapet måtte overtales. Det ble Evensens anliggende, som sammen med Ofstad og Løddesøl hadde flere møter med oljeselskapet mellom juli og oktober 1963. Det var ingen enkel oppgave. Caltex ønsket ingen utlegg tilknyttet en rett det mente staten ikke hadde. Evensen gikk på den andre siden til forhandlinger med mål om å skjerpe utmålskravene og innskrenke selskapets rettigheter.²⁸⁵

Selv om Evensen mente at Andenæs’ konklusjon ikke var den eneste mulige, ønsket han ikke debatt om de juridiske aspektene. Han valgte å henvende seg til selskapet med et politisk argument: Sterkere norsk regulering ville på sikt være nyttig for selskapet. En utvikling mot et reguleringsfritt *terra communis* kunne føre til sterkere sovjetisk engasjement. Og i en tid da USAs regjering ikke var særlig interessert i Svalbard, ville Caltex’ posisjon stå uten beskyttelse. Derfor måtte reguleringspraksisen strammes inn. Deltakerrettens betydning for Norge ble fremhevet. Den kunne imidlertid også være positiv for Caltex. Utsikten til driftssamarbeid med Norge kunne frata Arktikugol lysten til å sette i gang. Oljeselskapet ville

---

²⁸² UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind II

²⁸³ H.Lindstrøm, 1965, s. 78

²⁸⁴ J.Andenæs, 1992, s. 35

²⁸⁵ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

miste en konkurrent, og Norge ville få understreket landets høyhetsrett. Dette argumentet godtok Caltex gradvis.²⁸⁶

Det kan imidlertid tenkes at andre forhold også spilte inn. For det første mistet selskapet sine varmeste støttespillere. Kjell Holler ble i juli 1963 erstattet av Trygve Lie. Det var en betydningsfull utvikling. Lie og Evensen kjente hverandre godt. De hadde arbeidet sammen for første gang allerede i 1946, og ”Trygve Lie trodde på Evensens evner ... ”.²⁸⁷

Få hadde like skremmende opplevelser med Sovjetunionens forhold til Svalbard som Trygve Lie.²⁸⁸ Og han var enig med Evensen om at det var klokere å teste suverenitetens rekkevidde overfor et amerikansk selskap enn et sovjetisk. Forholdet mellom Lie og Lindstrøm var derimot anspent. Ifølge departementsråd Skjerdal var Lindstrøm ” ... blitt et hår i suppa for statsråd Lie”.²⁸⁹ Det var gjensidig. Lindstrøm ” ... ønsket Trygve Lie dit peppern gror”. 30. september 1963 ble Lindstrøm sykemeldt. 17. oktober samme år sa han opp. 21. oktober ble han arrestert, mistenkt for økonomisk utroskap. Samspillet mellom Lie og Evensen kombinert med Holler og Lindstrøms avgang førte til at Caltex ikke lenger hadde støttespillere i administrasjonen.²⁹⁰ Koalisjonen mellom sektorinteressen og fagdepartementet var brutt, og norsk oljepolitikk på Svalbard ble ført med norske suverenitetshensyn for øye.

På samme tid ble det også klart at USA ikke kom Caltex til unnsetning. Hittil hadde deltakersaken ikke blitt drøftet med amerikanske myndigheter. Det var et prinsippsspørsmål; Svalbard var et nasjonalt anliggende og ikke en internasjonal allmenning. Derfor var det Caltex som var myndighetenes naturlige samtalepartner, ikke den amerikanske regjering.²⁹¹ Det forelå heller ikke noe amerikansk press på norsk svalbardpolitikk. Sommeren 1963 ble imidlertid USAs holdning aktualisert fordi den amerikanske visepresidenten, Lyndon Baines Johnson, skulle besøke Norge. Fordi Johnson, i likhet med den ene halvdel av Caltex, var fra Texas, var det mulig at han var interessert i saken. I begynnelsen av juli 1963 gjorde

---

²⁸⁶ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind I; Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

²⁸⁷ B.R.Retzer, 1999, s. 85

²⁸⁸ Som nevnt i kapittel 2 var Trygve Lie norsk utenriksminister under Svalbardkrisens første fase.

²⁸⁹ K.O.Skjerdal, 1967, s. 224

²⁹⁰ H.Markussen, 2000, s. 14-15, 91

²⁹¹ Å ikke ta opp saken med USA var altså en politisk avgjørelse, men det bør nevnes at det også hadde en juridisk forankring. Traktatlandene er rettighetshaverne etter traktaten, men det er borgere og selskap fra traktatlandene som traktaten pålegger Norge å vise hensyn til – ikke traktatlandene.

utenriksmyndighetene derfor noen forsiktige forberedelser på å drøfte problematikken rundt Caltex med amerikanerne.²⁹²

Som overfor Caltex mente rettsavdelingen at det ikke var hensiktsmessig å drøfte de konkrete juridiske problemstillingene med Johnson. Hvis Johnson valgte å ta opp saken, burde de politiske motivene trekkes frem. Anerkjennelse av deltakerretten ville styrke Norges posisjon til å hevde det samme overfor Arktikugol. Dersom den norske deltakerretten ikke ble anerkjent, ville Norge miste en av sine få kontrollmuligheter overfor økende sovjetiske aktivitet på øygruppen. Norsk deltakelse i eventuell sovjetisk drift på Svalbard kunne tenkes å frata russerne lysten til å sette i gang oljevirksomhet på øygruppen. Det ville være et ubetinget gode fra norsk synsvinkel, men sikkert også fra USAs.²⁹³

USA viste imidlertid ingen tegn til å intervenere på Caltex' side.²⁹⁴ I den sammenheng er det rimelig å anta at selskapet heller ikke ønsket det. En rettstvist for domstolen i Haag kunne ta mange år. Det ville være vanskelig for selskapet å sette i gang oljeleting uten ryddige juridiske rammer. På høsten 1963 var situasjonen altså den at Caltex' muligheter var begrenset. Selskapet må trolig selv ha konkludert med at uten amerikansk støtte og norsk reguleringsmyndighet var det sårbart i møte med sovjetiske interesser på Svalbard. Ergo ville risikoen bli større. Selskapet valgte derfor å forhandle med myndighetene.

Royalty-avtalen

Det ble Evensens oppgave å forhandle med Caltex. Han trengte imidlertid noe tid. For det første måtte han sette seg inn i andre lands oljelovgivning. For det andre ville han vente og se om politietterforskningen mot Lindstrøm avdekket misligheter.²⁹⁵ Forhandlingene ble innledet i april 1964. Partene kom raskt til enighet. Staten skulle få 10 % royalty basert på

---

²⁹² Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

²⁹³ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

²⁹⁴ Arkivmaterialet fra U.S. State Departement tegnet et entydig bilde i den retning. Amerikanske myndigheter var ikke interessert i petroleumsvirksomhet i Svalbard-området før på 1970-tallet, og da i all hovedsak relatert til kontinentalsokkelen rundt øygruppen. I tillegg bør to forhold, dog av hypotetisk karakter, nevnes: For det første er det lite sannsynlig at USA, eller noe annet land, ville hevde at den engelske oversettelsen av Bergverksordningen utgjorde en folkerettslig binding. Å heve noe som var ment som en underhåndsfremleggelse opp til en bindende avtale, kunne i så fall skape uforutsigbare konsekvenser for USA i en speilvendt situasjon. I tillegg kommer at USA anerkjente Haag-domstolens myndighet med forbehold. Hvis det fra norsk side kunne vises at forbeholdene hadde omfattet deltakerretten om situasjonen var speilvendt, ville det i det vesentlige styrke Norges sak. Som vist i den fransk-norske gullklausulsaken fra 1958 var det ikke grunnlag for å kreve at lover en stat selv reserverer seg mot skulle gjelde for andre.

²⁹⁵ Utover Lindstrøms besettelse med å legge forholdene til rette for Caltex, avdekket ikke etterforskningen noen ulovlige forhold mellom den forhenværende byråsjefen og oljeselskapet.

bruttoverdien av olje eller gass ved havn på Svalbard. I september var utkastet til avtale klart.

Det lød som følger:

(1) Som vederlag for frafallelsen av de rettigheter som er nevnt i pkt. 2 i denne avtale, skal staten være berettiget til å motta fra undertegnede selskap en royalty svarende til 10 pst. av de bruttoinntekter (med fradrag av utgifter til transport og andre omkostninger ved lagring på oljefeltet) som oppnås ved salg ved utskipningshavn på Svalbard av hydrokarbonater i flytende form eller gassform, som er fremstilt av undertegnede selskap i Svalbardområdet på de 201 utmål kunngjort i Norsk Lysningsblad nr. 148 av 30. juni 1961, de 35 utmål kunngjort i Norsk Lysningsblad nr. 165 av 20. juli 1962 og andre utmål som heretter blir gitt til undertegnede, alene eller sammen med andre, i samsvar med Bergverksordningen for Svalbard av 7. august 1925 på landområder som eies av den norske stat etter artikkel 22 første ledd i lov om Svalbard av 17. juli 1925 nr. 11.

(2) Staten frafaller enhver rett til deltakelse som den måtte ha etter artikkel 19 i Bergverksordningen for Svalbard av 7. august 1925 i forbindelse med undertegnede selskaps virksomhet i de områder som dekkes av de utmål som nevnt i punkt 1, enten det gjelder utmål som alt er gitt eller fremtidige utmål.²⁹⁶

I henhold til Grunnloven var det ikke nødvendig å innhente Stortingets samtykke.²⁹⁷ De folkevalgte hadde imidlertid vist så stor interesse for Svalbard den siste tiden at Evensen mente det kunne være klokt å ventilere saken med industrikomiteen og utenrikskomiteen.²⁹⁸

Evensens råd ble tatt til følge. 7. april 1965, under et fellesmøte for utenrikskomiteen og industrikomiteen, ble utkastet lagt frem. Tingmennene festet seg ved ett forhold. Ved å godta avtalen fraskrev staten seg muligheten til deltakelse hvis det skulle oppdages mineraler på Caltex' utmål.²⁹⁹ Evensen, som syntes utkastet var godt, mente innvendingen var av teoretisk karakter. Selskapet var bare interessert i olje. Industrikomiteen stod imidlertid på sitt, og regjeringen var enig. Det hadde vært mye bråk rundt Industridepartementet og Svalbard. Ingen ønsket å gi opposisjonen ammunisjon. Avtalen kunne ikke aksepteres.³⁰⁰

Evensen måtte derfor henvende seg til Caltex på nytt. Han beklaget Stortingets innstilling, men det var ikke noe han kunne gjøre med det. Selskapet, som på sin side ivret etter å komme i gang med prøveboring allerede sommeren 1965, var imøtekommende. Avtalens andre punkt ble dermed endret slik:

(2) Staten frafaller enhver rett til deltakelse ved utvinning av hydrokarbonater i flytende form eller gassform som den måtte ha etter artikkel 19 i Bergverksordningen for Svalbard av 7. august 1925 i forbindelse med undertegnede selskaps virksomhet i de områder som dekkes av de utmål som nevnt i punkt 1, enten det gjelder

---

²⁹⁶ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind II

²⁹⁷ Det er ikke opplagt at Stortingets samtykke var unødvendig, men det var Evensens oppfatning.

²⁹⁸ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind II

²⁹⁹ RA., PA-0672, John Lyng, serie Fc – Stortingspapirer, nr. 16 "Caltex-saken" 1964-1965

³⁰⁰ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind II

utmål som alt er gitt eller fremtidige utmål. Hva angår deltakelse ved utvinning av andre mineraler som måtte bli oppdaget i fremtiden, skal slik deltakelse være gjenstand for spesielle avtaler mellom partene.³⁰¹

Avtalen gjaldt altså kun olje og gass. Hvis Caltex oppdaget andre mineraler som selskapet ønsket å drive ut, måtte saken taes opp på nytt. Evensen var fornøyd med å få ryddet opp i problemet. Overfor industriminister Karl Trasti³⁰² og utenriksminister Halvard Lange hevdet han at avtalen var meget gunstig for staten. For det første hevdet Evensen at Caltex dermed anerkjente statens deltakerrett. For det andre påpekte Evensen at med en royalty-ordning unngikk staten enhver form for økonomisk risiko. Petroleumsvirksomhet kunne innebære enorme investeringer etter norske forhold. Hvor mye 10 % av bruttoverdien utgjorde sammenlignet med 25 % av nettoutbyttet, kunne ikke fastslås med sikkerhet. Det var avhengig av forekomstens størrelse, produksjonskostnader, olje- og gasspriser og lignende. For Evensen var imidlertid en ting sikkert. 10 % av bruttoverdien var betydelig høyere enn en deltakerrett på 25 % av nettoutbyttet.³⁰³

Var Evensens positive vurdering av avtalen korrekt? I streng juridisk forstand går det klart frem av avtaleteksten at Caltex ikke anerkjente statens deltakerrett per se. Samtidig innebar avtalen at selskapet aksepterte statens overhøyhet over Svalbards allmenning. Med andre ord kan det sies at avtalen betød en de facto anerkjennelse av statens eiendoms- og deltakerrett. I denne forbindelse var imidlertid presedensen som ble skapt like viktig. Det bakenforliggende problemet var som nevnt at traktaten var uklar om eiendomsrett. Folkerettslig var det i slike uklare tilfeller vanlig å bygge på etablert praksis. Og det var nettopp en for Norge fordelaktig praksis som ble etablert. Selskapet aksepterte at utenfor de fastsatte bestemmelsene i traktaten, var det prinsippet om uinnskrenket suverenitet som skulle gjelde. Det var viktig for Norge.³⁰⁴

Som Evensen påpekte slapp staten alle økonomiske forpliktelser. Det var utvilsomt et gode. Som nevnt var det fare for at myndighetene måtte betale ¼ av Caltex' leteutgifter som følge av Industridepartementets liberale utmålspraksis. Det kunne bli dyrt, særlig hvis olje ikke ble funnet. Med royalty-avtalen kunne staten derimot slippe å ” ... være med på leken, men likevel få en bit av steken”.³⁰⁵

---

³⁰¹ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind II. Understreket i originalen

³⁰² Vinteren 1963/64 ble Trygve Lie syk. Karl Trasti overtok derfor som industriminister 20. januar 1964.

³⁰³ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind II

³⁰⁴ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

³⁰⁵ Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

Det er derimot klart at myndighetene hadde fått flere kontrollmuligheter overfor Caltex hvis det hadde gått inn som deleier på utmålene. For selskapet var det imidlertid uakseptabelt. I lys av at 10 % av bruttoinntektene med sannsynlighet ville utgjøre mer enn 25 % av nettoutbyttet, er det rimelig å anta at det var av driftsoperative hensyn og markedsliberal bedriftsideologi. Staten ble ikke ansett som en ønskelig eller naturlig forretningspartner. I den sammenheng er det verdt å merke seg at avtalen mellom Store Norske og Caltex også gikk ut på at kullselskapet erstattet deltakerrett og utvinningsrett på sine traktateiendommer og utmål med royalty.

Fra myndighetenes side var det heller ikke like prekært å få delta lenger. Det viktigste i forbindelse med deltakerretten var å få understreket norsk suverenitet. Det gjorde royalty på lik linje med deltakerrett. Slik myndighetene så det, styrket royalty-ordningen dermed ” ... argumentene for strammere norsk reguleringspraksis”. Royalty-ordningen understreket norsk suverenitet. Og norsk suverenitet understreket Norges reguleringsmyndighet. Dermed var staten i en sterkere posisjon enn før til å stramme inn reguleringsgrepet, slik Evensen i utgangspunktet ønsket.³⁰⁶

På Stortinget ble avtalen forholdsvis godt mottatt. Arbeiderpartiet og opposisjonen var enig om at norsk oljepolitikk på Svalbard hadde fått en særdeles dårlig start, men at royalty-avtalen var et skritt i riktig retning. Forholdene i Industridepartementet vakte derimot oppmerksomhet. Jon Leirfall (SP) uttrykte at han fant det underlig at Kjell Holler i flere år kunne motta notater av typen som Lindstrøm skrev uten å ” ... begynne å spekulere over om vedkommendes sjelelige tilstand er slik at det er forsvarlig å betro ham slike store og alvorlige saker”.³⁰⁷ Det ble imidlertid aldri noen større politisk sak av det. Det hadde sammenheng med at saken kom opp i Stortinget i 1965. Da hadde Holler trukket seg for lengst og Lindstrøm var arrestert. I tillegg kom deltakersakens sensitive karakter og at det var usikkert om Arktikugol ville godta en royalty-ordning. Stortingets behandling ble derfor holdt hemmelig.³⁰⁸

Arktikugols utmål

Mens forholdet mellom Caltex og myndighetene fant sin løsning, var spørsmålet om Arktikugols utmål fortsatt uløst. Etter møter mellom byråsjef Ofstad og sekretær Løddesøl fra

---

³⁰⁶ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

³⁰⁷ SA, Møte for lukkede dører i Stortinget 18. juni 1965, s. 15

³⁰⁸ SA, Møte for lukkede dører i Stortinget 25. januar, 14. mai og 18. juni, 1965

rettsavdelingen og direktør Lindbom fra Caltex, var det klart at selskapet ikke var villig til å oppgi noen av sine utmål. Ved å ha gått med på royalty hevdet selskapet at det hadde strukket seg langt. Derfor var det fortsatt et åpent spørsmål om staten kunne avvise Arktikugols utmålskrav.³⁰⁹

Juridisk var det ingen selvfølge at myndighetene måtte bøye av for det sovjetiske selskapet. Det kunne med styrke hevdes at utmål på bakgrunn av geologiske indikasjoner var ulovlig. Selv om Industridepartementet hadde handlet uriktig, ga ikke det grunnlag til å fortsette med en ulovlig praksis. Myndighetene mente imidlertid at Moskva aldri ville akseptere et slikt standpunkt. Maktpolitiske forhold dikterte dermed en annen strategi: Frykt for å utløse sovjetiske reaksjoner – *primærtrusselen* – førte til at det i løpet av våren 1965 ble bestemt at kvalitetskravet til geologiske indikasjoner ikke kunne strammes inn før etter at Arktikugol hadde fått utmål på samme grunnlag som Caltex.³¹⁰

På samme tid signaliserte imidlertid Arktikugol at det kom til å godta samme vilkår som Caltex. 17. juni 1965 inngikk det sovjetiske selskapet en avtale med staten om royalty. Sett i et større perspektiv var det av uvurderlig betydning. Folkeretten opererer som nevnt ikke i et maktpolitisk tomrom. Om myndighetene ikke fryktet at USA ville tale Caltex' sak, så var det av erfaring sannsynlig at Moskva ville protestere på Arktikugols vegne. At det ikke skjedde, var viktig. Det signaliserte at Sovjetunionen anerkjente Norges eiendomsrett og reguleringsmyndighet. Norges grep om suvereniteten ble dermed styrket uten at det førte til politiske problemer med naboen i øst. Det var en seier for Utenriksdepartementet.³¹¹

Hvorfor godtok Arktikugol å betale royalty? Om dette er det vanskelig å uttale seg sikkert, men forhandlingstaktisk kan selskapet ha trengt seg opp i et hjørne. Det hadde vært russernes hovedpunkt at Arktikugol ikke kunne bli behandlet annerledes enn Caltex, uansett utmålgrunnlagets gyldighet. Det ville dermed være vanskelig å kreve særbehandling i neste omgang. Samtidig lå russerne et godt stykke etter. Selv Norsk Polar Navigasjon hadde sikret seg utmålsrettigheter. Ifølge Evensen kan Sovjetunionen også ha hatt interesse av at Norge utbygde sin reguleringsmyndighet, og derved kontroll med amerikansk virksomhet. Norge var tross alt forholdsvis lydhor overfor sovjetiske innsigelser. Om royalty og strammere norsk

---

³⁰⁹ UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind I

³¹⁰ SA, Innstilling om utmål på Svalbard, 15.8.1964

³¹¹ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, "Undersøkelse etter petroleum på Svalbard", ID-notat

regulering kunne begrense Caltex' videre virksomhet på Svalbard, ville det utvilsomt være positivt fra en sovjetisk synsvinkel.³¹²

Norsk Polar Navigasjon

I lys av utfallet deltakerspørsmålet fikk overfor Caltex og Arktikugol, er det merkverdig at forholdet mellom myndighetene og Norsk Polar Navigasjon i første omgang ikke fikk noe tilfredsstillende resultat. 25. september 1963 fremmet Industridepartementet krav om å få delta i driften på 27 av selskapets utmål. Hovedårsaken til at staten hevdet deltakerrett overfor NPN, var at myndighetene stod overfor avgjørende forhandlinger med Caltex. Departementet ga derfor også uttrykk for at deltakerkravet kunne erstattes med en royaltordning.³¹³

For NPN var royalt uaktuelt. I motsetning til Caltex ønsket selskapet at staten skulle benytte seg av deltakerretten. Det ville styrke den nasjonale dimensjonen ved virksomheten og få staten til å bidra til leteutgiftene.³¹⁴ På den bakgrunn sendte NPN et utkast til kontrakt med staten i februar 1964. Myndighetene, som ikke anså seg forpliktet til å finansiere selskapets oljeleting, hevdet at utkastet var uakseptabelt. Ved uenighet mellom grunneier og utmålshaver er det i henhold til Bergverksordningen opp til Bergmesteren å fastsette vilkårene for deltakelse. I mars 1964 forlangte derfor Industridepartementet at Bergmesteren skulle utarbeide en avtale.³¹⁵

Den 24. november 1964 fremla Bergmesteren sitt forslag. Det var i det vesentlige likt NPNs eget kontraktsforslag. Selskapet hadde derfor heller ingen betenkeligheter med å godta det. Den politiske ledelsen var imidlertid ikke tilfreds. Dermed var det ikke annet å gjøre enn å frafalle kravet om deltakerrett i dette tilfellet. Bergverksordningen fastslår nemlig at hvis en av partene ikke kan godta Bergmesterens kontraktsforslag, må den part som ikke kan akseptere forslaget trekke seg. Resultatet ble at staten frafalt sine krav om deltakelse når det gjaldt NPNs første utmål.³¹⁶

Det heftet imidlertid et problem ved at myndighetene ikke kom til enighet med NPN. Som nevnt ble statens eiendomsrettigheter på Svalbard oppfattet som folkerettslig usikkert. Det var derfor viktig å få etablert en praksis som var i norsk favør. Og avtalene med Caltex og

---

³¹² RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, "Notat vedr. Svalbard", av J.Evensen

³¹³ RA, PA-0672, John Lyng, serie Fc – Stortingspapirer, nr. 16 "Caltex-saken" 1964-1965

³¹⁴ R.Tamnes, 1992, s. 52

³¹⁵ SA, St. meld. nr. 37 (1964-65), s. 3-4

³¹⁶ PA-0672, John Lyng, serie Fc – Stortingspapirer, nr. 16 "Caltex-saken" 1964-1965

Arktikugol betød ikke en eksplisitt anerkjennelse av deltakerkravet. Stortingsmann Bernt Ingvaldsen (H) påpekte derfor at ” ... det ville ha vært naturlig å overveie om staten skulle benytte deltakerretten ... overfor Norsk Polar Navigasjon, for derved hadde man også i praksis fastslått prinsippet om statens deltakerrett”.³¹⁷ Det var med andre ord et solid argument for å samarbeide med NPN. Og ettersom selskapet ikke hadde så mange utmål, var det heller ikke snakk om uoverskuelige utgifter. Sett i lys av deltakerrettens prinsipielle betydning, hvorfor kunne ikke myndighetene da godta et samarbeid med NPN?

For det første var utenriksledelsens forhold til NPN ” ... preget av skepsis”.³¹⁸ Som nevnt i kapittel 3 la ikke selskapet skjul på at det håpet petroleumssektorens interesse for Svalbard ville øke etterspørselen etter flytjenester til og fra øygruppen. Myndighetene registrerte med en viss irritasjon at selskapet hadde rett. I juli 1965 meddelte for eksempel Caltex at dets arbeid på Svalbard var kommet i store vanskeligheter fordi det ikke var transportmuligheter med fly.³¹⁹

I tillegg mente myndighetene at NPN var for kapital- og teknologivakt til å finne olje. I Utenriksdepartementet ble det spøkt med at selskapet boret ” ... med håndbor”.³²⁰ Sammenlignet med Caltex var NPN for amatører å regne. Leif Terje Løddesøl oppsummerte myndighetenes vurdering av selskapets kompetanse på følgende måte: ”Vi så det slik at staten [hadde] svekket sin seriøsitet ved inngåelse av en avtale med NPN.”³²¹

Samtidig var avtaleforslaget for dårlig i lys av statens motiver. Industridepartementet mente at Bergmesteren på en rekke av avtalepunktene hadde gått utenfor lovens rammer. Deretter var det ikke spesifisert om staten måtte bidra til leteutgiftene. Staten fikk ikke medbestemmelsesrett og ville heller ikke bli medeier i de aktiva som den måtte være med på å dekke. I tillegg måtte staten betale NPN en inngangssum på opp til fem millioner kroner.³²²

Flertallet i industrikomiteen var enig i den negative vurderingen av avtaleutkastet. Komiteens formann, Olaf Watnebryn (DNA), oppsummerte statens innvendinger på følgende måte:

---

³¹⁷ SA, Møte for lukkede dører, 14.5.1965

³¹⁸ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

³¹⁹ UD, 36.6/39, ”Oljeforekomster på Svalbard”, bind II. Pga. manglende flyforbindelse henvendte Caltex seg til myndighetene med forespørsel om selskapet kunne få hjelp av Luftforsvaret. UD mente det kunne føre til sovjetiske mistanker om samspill mellom Caltex og NATO-interesser. Forespørselen ble derfor avslått.

³²⁰ Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

³²¹ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

³²² SA, St. meld. nr. 37 (1964-65), s. 4-5

Vi skal bare betale, og har ingen innflytelse over opplegg, retningslinjer eller program for letingen. Etter de opplysninger vi har fått, tror jeg man trygt kan si at med det utstyr, med de redskaper dette selskapet har, og med dets mangel på erfaring, er det ikke lett å ta det seriøst, så slik saken i dag foreligger, tror jeg at det ikke ville være tilrådelig for staten å gå inn på en slik avtale som den bergmesteren har fastsatt.³²³

Et samarbeid med NPN ville med andre ord ikke gi staten noen effektiv kontroll med selskapet. Utover symbolkraften relatert til norsk suverenitet – som myndighetene mente ble sikret gjennom royalty – var det kontroll som var deltakerkravets hovedrasjonale. Og kombinert med NPNs ustanselige flyplassambisjoner, kunne det bli politisk risikabelt for myndighetene å knytte seg tettere til selskapet. Samtidig ble oljepolitikken på Svalbard influert av utviklingen i Nordsjøen. Der var det et grunnleggende trekk at ” ... man ønsket å få inn tunge selskaper ... økonomisk solide nok hvis det skulle volde noen skade ... og teknologisk kompetente”. Brødrene Pedersen hadde ikke ” ... noe å bidra med”.³²⁴

NPNs utmål på nytt

Det var ” ... en ganske alminnelig oppfatning i Norge at Norsk Polar Navigasjon A/S snart kom til å falle ut av kampen med stormaktene USA og Sovjetunionen”.³²⁵ Som nevnt i kapittel 3 var norske myndigheter også av den oppfatning. Brødrene Pedersen viste imidlertid stor utholdenhet og pågangsmot. Det ble fort klart at selskapet ikke kom til trekke seg fra øygruppen.

I august 1965, bare noen måneder etter at avtaleutkastet ble nedstemt i Stortinget, ønsket NPN ytterligere 39 utmål. I løpet av 1966 anmeldte selskapet 51 nye funnpunkter. Selskapets geologiske dokumentasjon var i det vesentlige styrket. I tillegg var Borten-regjeringens inntreden en positiv forandring for selskapet.³²⁶ Den nye industriministeren, Sverre Walter Rostoft (H), var mer vennlig innstilt overfor Pedersen-brødrene. NPN fikk innvilget alle utmålene det søkte om.³²⁷

I lengden ville det være uholdbart å la NPN fortsette uten deltakerkrav. Det kunne føre til anklager om forskjellsbehandling. Det ble klart at myndighetene måtte gjøre deltakerkravet gjeldende på nytt. I utgangspunktet var skillelinjen mellom selskapet og staten den samme

---

³²³ SA, Møte for lukkede dører, 14.5.1965

³²⁴ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

³²⁵ E.S.Pedersen, 1969, s. 230

³²⁶ 12. oktober 1965 tok en samlingregjering utgått av Venstre, Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet over regjeringskontoret. Regjeringen ble ledet av statsminister Per Borten.

³²⁷ Notat fra samtale mellom G.S.Pedersen, E.S.Pedersen og R.Tamnes, 30.3.1987, i R.Tamnes' privatarkiv

som før. Staten ønsket ikke å betale for oljeletingen, mens NPN trengte kapital. Igjen ble det opp til Bergmesteren å fastsette vilkårene. For utmålene anmeldt i 1965 ble dette gjort i mai 1967, for utmålene anmeldt i 1966 i oktober 1968.³²⁸

Tidligere hadde myndighetene vært misfornøyd med avtaleutkastet. Denne gangen var det vesentlig bedre. Det kan ha hatt sammenheng med at det var utferdiget av en ny bergmester, Tormod Johnsen.³²⁹ I den nye avtalen måtte staten fortsatt være med å dekke utgifter i forbindelse med oljeleting, men ikke før etter at olje var funnet og økonomisk utvinning vedtatt. Det siste var vesentlig. Staten ville ikke behøve å finansiere et selskap en ikke trodde hadde sjanse til å finne olje. Og skulle NPN mot formodning gjøre et drivverdig funn, ville inntjeningen av statens utgifter være sikret.³³⁰

Både Industridepartementet, Utenriksdepartementet og Justisdepartementet anbefalte avtalen. Stortinget gav også sitt samtykke. NPN var på den andre siden misfornøyd. Ifølge selskapets advokat, Knut Askvig, var en ordning der staten bare skulle delta i produktiv drift ” ... uakseptabelt, urimelig og også i strid med bergverksordningen ... ”. Problemet for selskapet var imidlertid det samme som for staten i 1965. Bergmesterens avtaleutkast kunne ikke overprøves. Hvis NPN ikke godtok Bergmesterens betingelser, måtte selskapet altså oppgi alle de nye utmålene sine. I praksis ville det bety at selskapet måtte innstille sin oljevirkosomhet på Svalbard. Stilt overfor en slik situasjon var valget enkelt. NPN godtok Bergmesterens avtaleutkast.³³¹

---

³²⁸ RA, ID, div. arkivskapere, Daf 60, Sval. pol. gen., 1A15212, ”Undersøkelser etter Petroleum på Svalbard”.

³²⁹ ID kunne ikke instruere Bergmesteren da departementet representerte den ene avtalepart. Bergmesteren var altså fri til å utferdige et utkast etter eget skjønn. At innholdet i de to kontraktsforslagene med NPN var så forskjellig, kan forklares med at det første avtaleutkastet ble skrevet av bergmester Gunnar Mikalsen. Mikalsen sluttet imidlertid i all hast 1. november 1964. Utferdigelsen av kontrakten og resten av Bergmesterens arbeidsbyrde måtte dermed bæres av Jan Hatle, som var Mikalsens assistent. En annen forklaring er at Mikalsen og Hatle sympatiserte med NPN og prøvde å utnytte situasjonen til egen fordel. Mikalsen ble senere etterforsket av politiet pga. angivelig ulovlig samarbeid fra 5. oktober 1964 med selskapet BERABO A/S. Mikalsen skulle ha utlevert graderte dokumenter til selskapet. Etter at Mikalsen sluttet som bergmester begynte han å arbeide for BERABO. Hatle fulgte Mikalsen kort tid etter. Etterforskningen, som ikke ble innledet før i 1972, ble henlagt pga. foreldelsesfrist på fem år. Om Mikalsen og Hatle ikke nødvendigvis sympatiserte med NPN under utarbeidelsen av det første avtaleutkastet, må det kunne hevdes at de ikke følte en utpreget lojalitet overfor Industridepartementet høsten 1964. Og om myndighetene hadde godtatt Mikalsen og Hatles utkast, ville BERABO kunne krevd samme vilkår i neste omgang. Tormod Johnsen, som var bergmester da staten på nytt gjorde deltakerkravet gjeldende overfor NPN i 1967 og 1968, hadde ingen forbindelser til verken BERABO eller NPN. Han hadde en tilsvarende fri stilling, men landet altså på et annet resultat.

³³⁰ RA, ID, div. arkivskapere, Daf 60, Sval. pol. gen., 1A15212, Brev fra ID til Svalbardutvalget, av K.Dæhlin og S.W.Rostoft

³³¹ SA, St. prp. nr. 16 (1967-68), s. 6-9

1961-1967: Eiendomsforholdene i et nytt lys

I ytterste konsekvens handlet deltakerkonflikten om det reelle innholdet i Norges suverenitet over Svalbard. Industridepartementet hadde lagt opp til at øygruppen skulle være en internasjonal næringspark – uhindret av hensyn til norsk suverenitet og utenrikspolitikk. At avmakten overfor Sovjetunionen allerede la et betydelig press på norsk suverenitetsutøvelse, gjorde imidlertid situasjonen pikant. Om Caltex fikk fritt spillerom, kunne det ikke bare forsure norsk-sovjetiske forbindelser, men også legge veien åpen for en ukontrollerbar utvidelse av russisk næringsvirksomhet på øygruppen. Statens deltakerrett handlet derfor om mer enn oljeinntekter. Det var ” ... i høy grad et prinsippsspørsmål og måtte ses i et videre perspektiv”.³³²

For Utenriksdepartementet var konklusjonen klar: Norsk oljepolitikk måtte forandres drastisk. Snuoperasjonen ble imidlertid i det lengste motarbeidet av Industridepartementet. I tillegg virket det som om Caltex stod rettslig sterkt, men på grunn av sakens betydning ville ikke Evensen gi seg. Han tilnærmet seg problemet på en måte som var typisk for hans regi av rettsavdelingen: Juridiske perspektiver skulle ikke diktere norsk utenrikspolitikk. Styrt av pragmatisk snarere enn juridisk analyse hevdet Evensen at så lenge deltakerspørsmålet ble behandlet av norske domstoler, var mye av potensen i Andenæs’ betenkning borte. Sannsynligheten for amerikansk innblanding var liten.

At Evensens tilnærming fikk støtte av Lange, Ryssdal og Haugland, var viktig. At Kings Bay-sakens dragsug tok med seg Holler, Lindstrøm og Skjerdal, var også betydningsfullt. Med Lies inntreden i Industridepartementet stod myndighetene samlet bak kravet om deltakerrett. Koalisjonen mellom Caltex og Industridepartementet, som tidligere dominerte beslutningsprosessen, var brutt. Med suverenitetshensyn som hovedanliggende ble norsk oljepolitikk på Svalbard mer samordnet enn før. Caltex’ posisjon ble på den andre siden mer sårbar. Og ved å spille på konsekvensene som Caltex’ standpunkt kunne få, synliggjorde Evensen overfor selskapet at det var behov for styrket norsk reguleringsmyndighet hvis næringsvirksomhet skulle kunne operere under forutsigbare forhold. For å stramme inn reguleringsmyndigheten måtte imidlertid suverenitetsposisjonen understrekes tydeligere. Derfor måtte selskapet akseptere en royalty-avgift. Som vist godtok Caltex til slutt myndighetenes krav.

---

³³² Intervju med Willum Steen, 28.8.2007, i forfatterens privatarkiv

Da Arktikugol meldte seg på i oljeletingen, møtte den norske innstrammingspolitikken et hinder i form av politiske protester fra Moskva. I erkjennelse av at maktpolitiske forhold fortsatt hadde avgjørende betydning på Svalbard, måtte det sovjetiske selskapet få slippe til før inngangskravene kunne skjerpes. At Arktikugol aksepterte samme royalty-ordning som Caltex, var imidlertid positivt. Dermed hadde både amerikanske og sovjetiske interesser de facto anerkjent Norge som grunneier over Svalbards utmark og dermed rett til et visst ” ... medeierskap i den virksomhet som skulle drives”.³³³ Den norske posisjonen ble videre forsterket da NPN inngikk deltakeravtale med staten i 1967. På et rettslig usikkert område ble det altså etablert en praksis som understreket norsk overhøyhet. I sum kan det pekes på en forholdsvis omfattende utvikling av Norges posisjon på øygruppen. I 1961 var det norske regime i ferd med å skli tilbake til et uregulert *terra communis*. I 1967 var bildet et annet. Med den anerkjennelse av norsk overhøyhet over Svalbards utmark som royalty- og deltakeravtalene de facto utgjorde, var øygruppen i større grad enn før et *terra norvegica*.

Deltakersakens utfall betød altså en markering av suverenitetsposisjonen, men hva betød det for reguleringsmyndigheten? Evensen poengterte som nevnt at suverenitetens reelle innhold var avhengig av i hvilken grad myndighetene gjorde sine rettigheter gjeldende. Understrekingen av Norges suverenitet ville altså ikke være mye verdt om etterkrigstidens ”non-policy” fikk fortsette.

Deltakerspørsmålet var den første prøvestenen for Evensens aktive svalbardpolitikk. Tilnærmingen hans fikk raskt gjennomslag i Utenriksdepartementet og Justisdepartementet, og med utskiftelsen av ledelsen i Industridepartementet var embetsverket i de tre departementene samstemt om viktigheten av å markere norske rettigheter på øygruppen. Regjeringsavgjørelsen om å søke en royalty-ordning, og Stortingets velsignelse av forhandlingsresultatet, viser at Evensens linje også fikk gjennomslag blant politikerne. Det må kunne sies at problemene knyttet til Caltex’ virksomhet, sammen med blant annet Kings Bay-ulykken, ESRO-saken og flyplass-saken, skapte en bevissthet både i administrasjonen og på Stortinget om at det norske disengasjementet på Svalbard ikke kunne fortsette. Royalty- og deltakeravtalene var spesielt viktige i dette bildet fordi de ” ... understreket at [Norge] hadde reguleringsrett som konsekvens av høyhetsretten”.³³⁴ Caltex-saken var derfor viktig, ikke bare for bevisstgjøring av politikere og embetsverk, men også fordi den utgjorde en plattform for

---

³³³ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

³³⁴ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

utvidelse av norsk reguleringsmyndighet. Som vi skal se i neste kapittel, ble det norske reguleringsregime på Svalbard kraftig utbygd i årene som fulgte.

5. Suverenitetsutøvelse og miljøbeskyttelse

Under siste del av 1960-tallet, men særlig i løpet av det neste tiåret, begynte Norge for alvor å sette sitt preg på Svalbard. Øygruppen ble trukket med i den allmenne moderniseringen i Norge. For eksempel fattet regjeringen i 1971 vedtak om anlegg av flyplass på øygruppen. I begynnelsen var det imidlertid en økning i reguleringstiltak som skilte norsk svalbardpolitikk fra tidligere tiders "non-policy". Veitrafikklov, fredningsbestemmelser, miljøvernforskrifter for næringsvirksomhet, sikkerhetsforskrifter for oljeboring, luftfartsforskrifter, regler for bruk av radiosendere og høyning av utmålsgebyr markerte at staten i økende grad brukte sin reguleringsrett. Målsetningen var å styrke norsk kontroll i lys av den vedvarende internasjonale oljeinteressen, men også på grunn av de relativt autonome sovjetiske samfunnene. Fra 1970-tallet av opptrådte Norge med økende fasthet utenfor de sovjetiske bosetningene. Utfordringen ble å markere norsk overhøyhet i selve gruvesamfunnene.³³⁵

Denne delen av oppgaven skal forklare hvordan norske miljøverntiltak overfor oljeinteressen, videreførte hevdelsen av norsk suverenitet fra 1960-tallet. Det norske miljøvernregime på Svalbard fikk en relativt omfattende karakter. I forlengelsen av dette skal det undersøkes om miljøvern på øygruppen i hovedsak var motivert ut fra et ønske om fullstendig kontroll med petroleumsindustrien – *sekundærtruslene*. Som vi skal se, hadde miljøvern et selvstendig rasjonale. Myndighetene var imidlertid bevisst miljøbeskyttelsens betydning for suverenitetsutøvelse. Staten fikk større muligheter til å gripe inn overfor oljeselskapene, men også overfor sovjetiske interesser. Spørsmålet ble om Sovjetunionen ville avfinne seg med at olje- og bergverksdrift skulle reguleres ut fra miljøhensyn.

Miljøvern på Svalbard

Hvorfor fokus på miljøvern? Som nevnt ovenfor var det flere reguleringsbestemmelser som inntraff på slutten av 1960-årene. Det er imidlertid mye som taler for at miljøtiltakene skiller seg ut. Oljevirkosomhet og miljøvern er uløselig knyttet sammen. Miljøvern utgjorde uten tvil reguleringstiltaket med størst konsekvenser for oljeinteressene. Flere utmålsbelagte områder ble vernet allerede i 1971. I 1973 ble det etablert tre nasjonalparker, to naturreservater og 15 fuglereservater på øygruppen. Som med utmålsforretningene i 1961 var det snakk om store

---

³³⁵ R.Tamnes, 1997: *Norsk utenrikspolitikks historie, bind VI, Oljealder 1965-1995*, Oslo, s. 257, 264, 269-270; UD, 36.6/60, "Miljøvern på Svalbard", bind II, JN. 026931. Notat fra Vennemoe til u.min. Vårvik

geografiske dimensjoner. Verneområdenes sammenlagte areal var på størrelse med Nordland. Alt i alt lå omtrent halvparten av Svalbards areal an til å bli berørt av områdevern.³³⁶

Fra et suverenitetsperspektiv var implementeringen av miljøtiltakene overfor oljeindustrien kvalitativt sterkere enn andre reguleringstiltak på samme tid – også overfor sovjetiske interesser. Intensivering av norske reguleringstiltak ble ikke godtatt uten sovjetiske reaksjoner. Fra norsk side var det stadig et overordnet mål å holde konfliktnivået på øygruppen lavt. Som tilsvar reserverte myndighetene seg retten til å fremme ny lovgivning, men valgte å ikke utøve regelverket fullt ut overfor sovjetiske interesser. Da Veitrafikkloven ble innført i 1965 fikk flere typer sovjetiske kjøretøy dispensasjon fra bestemmelsen om registreringsplikt. På samme måte ble sikkerhetsforskrifter, som ble gjort gjeldende i form av pålegg overfor Caltex, håndhevet i form av råd og anbefalinger overfor Arktikugol. I forbindelse med miljøtiltakene var norske myndigheter imidlertid mindre ettergivende overfor sovjetiske protester.³³⁷

Også et annet utviklingstrekk bør påpekes. Departementenes svalbardadministrasjon ble utbedret. Det hadde relevans for beslutningsprosessene bak norsk svalbardpolitikk. Som vist i kapittel 3 bidro Caltex' utmål til å avdekke at problemer kunne oppstå når fagdepartementer fattet avgjørelser uavhengig av hverandre på overlappende saksområder. For å unngå gjentakelser måtte svalbardpolitikken samkjøres. Det var ingen ny idé. Allerede i 1946 hevdet Lange at det burde etableres et koordineringsorgan for norske arktiske interesser ” ... hvor ikke minst den utenrikspolitiske side av saken stadig kan komme fram”. Langes initiativ ble ikke fulgt opp.³³⁸

---

³³⁶ A.R.Haugan, 1997, s. 1

³³⁷ R.Tamnes, 1997, s. 270; O.G.Skagestad, 1975, s. 65-66. Det bør også nevnes at spørsmålet har aktualitet. 17. april 2007 kunne for eksempel *Aftenpostens* abonnenter lese at Arktikugol i 2004 krevde 143 millioner kroner i erstatning fra myndighetene. Bakgrunnen var at syv av selskapets utmål ble berørt av et fredningsvedtak fra 2003. 18. mai 2007 skrev *Dagens Næringsliv* om en lignende sak. Selskapet Northlight Oil hadde gått til søksmål mot staten etter at øya Hopen ble fredet. Selskapet hadde utmål på det aktuelle området og ønsket at retten skulle fastslå statens erstatningsplikt. Northlight Oil tapte saken i Oslo tingrett.

³³⁸ SA, Referat fra komitémøter, Stortingets Utenriks- og Konstitusjonskomité, 8.5.1946, ”Norges Ishavsadministrasjon”. Lange tok opp saken med utenrikskomiteen på bakgrunn av en meteorologisk konferanse i Dublin. Der uttalte norske representanter at Norge ikke hadde interesse av å opprettholde værvarslingsstasjonene i Myggbukta og i Torgilsbu (Øst-Grønland). Ifølge Lange ville det vært en katastrofe for norske fangstfolk, og dermed for markeringen av norsk tilstedeværelse i området. Han meddelte komiteen at UD tok sikte på et møte med alle de involverte institusjonene i løpet av få dager. Hva som ble konklusjonen, er uvisst, men for Svalbards del gikk utviklingen i retning av at ID fikk ansvar for omtrent alle svalbardsaker. For en periode inkluderte det også ansvaret for Sysselmannen, som ikke ble tilbakeført til JD før i mars 1953.

Da det viste seg at en forholdsvis omfattende interdepartemental innsats var nødvendig for å stoppe Pedersen-brødrenes flyplassplaner, og at innsatsen til tider kunne vært mer samkjørt, dukket koordineringsønsket opp igjen på begynnelsen av 1960-tallet.³³⁹ På samme tid som Caltex-saken ble kjent innad i administrasjonen, ble det nedsatt to suksessive utvalg for å gjennomgå administrasjonsordningen for Svalbard. Konklusjonene var klare: I erkjennelse av at Svalbard var knyttet til et utenrikspolitisk rammeverk, burde administrasjonen koordineres på fast basis. Det resulterte i at Det interdepartementale Svalbardutvalget ble opprettet i 1965. Med eget sekretariat i Justisdepartementet skulle det være et koordinerende og rådgivende organ for sentraladministrasjonens behandling av svalbardsaker. Så da reguleringsstatens armer strakk seg mot øygruppen fra slutten av 1960-tallet, var styringsapparatet mer samkjørt. Øygruppens plass på dagsordenen ble sikret. I dette lå også en integrerende impuls.³⁴⁰

Optimistisk petroleumsindustri

Ved inngangen av 1970-tallet var det ikke gjort drivverdige funn av olje eller gass på Svalbard. Oljeselskapene hadde investert store summer. Kostnadene ved Caltex' første prøveboring var for eksempel på 18 millioner kroner. Interessen for øygruppen var imidlertid fortsatt stor. I desember 1971 hevdet Fina-gruppens administrerende direktør, Guion Guillaume, at ” ... deler av Svalbard-området inneholder ressurser i form av olje og gass av omfang som kan vise seg å overgå de dristigste forhåpninger ... ”.³⁴¹

Hvordan kunne slike forventninger være tilfelle etter flere år med kapitaltunge investeringer uten drivverdige funn? For det første var tørre prøveboringer ikke et uvanlig resultat sammenlignet med resten av verden. Da Caltex' geolog på Svalbard, Douglas Klemme, ble spurt om han var skuffet over resultatet, påpekte han at selv ikke de første oljefunnene i Saudi Arabia var drivverdige. I Libya hadde det blitt boret tre hull før olje ble funnet. Klemme mente derfor at det fremdeles var ” ... interesting prospects up there ”.³⁴²

Dessuten virket øygruppens lave skattetrykk fremdeles forlokkende. Det forsvarte fortsatt risikovilje fra selskapenes side. Til slutt må det nevnes at geologiske undersøkelser fra siste halvdel av 1960-tallet viste at Svalbard var en forlengelse av den norske kontinentalsokkelen,

---

³³⁹ R.Tamnes, 1992, s. 28-34; RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211. Brev fra UD v/ G.Kristiansen til ID Utenriks-, Forsvars-, Justis-, Industri-, Samferdsels-, og Kirke- og Undervisningsdepartementet var alle involvert i myndighetenes anstrengelser for å stanse brødrene.

³⁴⁰ RA, SMK, Regjeringskonferansen, 21.10.1961 og 11.1.1962; RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211, ”Hammelutvalget” og ”Rundskriv fra Statsministeren til departementene”; R.Tamnes, 1997, s. 269

³⁴¹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 037121. Brev fra Norske Fina til ID

³⁴² ”Search in the Arctic”, i *Oil - Life Stream of Progress*, nr. 2, 1968

og i Nordsjøen ble det gjort drivverdige funn. På Ekofisk ble det oppdaget store oljeforekomster i 1969, og i 1971 gass på Frigg. Optimismen for funn på Svalbard var derfor fortsatt til stede.³⁴³

Statens stilling

For myndighetene var bildet mer motsetningsfylt. Som nevnt i de foregående kapitler stilte oljevirkosomheten staten overfor flere utfordringer. Selv om det liberale regime praktisert av Holler og Lindstrøm tidlig på 1960-tallet var strammet til, var det ved begynnelsen av 1970-årene fortsatt uløste problemer: Praksis ved dispensasjon fra arbeidsplikten var vanskelig, kapital- og teknologisvake firmaer opererte fortsatt fritt.³⁴⁴ Oljefunn kunne stimulere økt sovjetisk tilstedeværelse og konkurranse mellom amerikanske og sovjetiske interesser.³⁴⁵

På samme tid ble inntektsmulighetene på Svalbard satt i perspektiv av utviklingen i Nordsjøen. Da royalty-avtalen med Caltex var ferdigforhandlet, forespeilte Jens Evensen store inntekter for staten. Sammenlignet med inntektene fra Nordsjøen var 10 % av bruttoinntektene på Svalbard en marginal størrelse. I et internt notat fra mars 1973 belyste Utenriksdepartementets representant i Polarutvalget, ambassadør Per Vennemoe, forskjellen: ”Det er på det rene at Norge ikke kan få samme økonomiske vinning av oljevirkosomhet på Svalbard som fra slik virksomhet på kontinentalsokkel-området, der Norge har full økonomisk suverenitet.” Et eventuelt oljefunn ville altså ikke gjøre opp for de problemene myndighetene mente å ha i forbindelse med petroleumsnæringen på øygruppen.³⁴⁶

På grunn av verneområdenes omfattende utstrekning og motsetningsforholdet mellom statens og petroleumsnæringens fremtidsutsikter har det i ettertid blitt satt spørsmålsteget ved årsakene bak vedtaket om områdevern. Fra oljeinteresser og sovjetisk hold har det blitt

---

³⁴³ A.R.Haugan, 1997, s. 60, 64, 66

³⁴⁴ Fra slutten av 1960-tallet og frem til 1974 var det særlig det norske selskapet BERABO A/S som skapte problemer for myndighetene. Det ble stiftet i 1964 av bl.a. Harry Lindstrøm. BERABO gjennomførte flere ekspedisjoner til Svalbard. Selskapet avmerket funnpunkter og krevde utmål på områder som allerede var utmålsbelagte. BERABO hevdet at de fleste områdene selskapet forlangte utmål på, var falt i det fri, pga. urettmessig innvilgning av arbeidspliktsdispensasjon fra IDs side. Utmålene tilhørte i hovedsak Store Norske. For en rekke andre utmål tilhørende Caltex og Arktikugol hevdet BERABO at vilkårene for utmål ikke var oppfylt, fordi prøvestuff ikke var levert. Som vist i kap. 3 var det Lindstrøm som hadde ivret mest for en slik løsning. BERABO anførte videre at selskapet ville frastå fra rettslige skritt om staten kjøpte selskapets påståtte utmålsrettigheter. Myndighetene mente BERABOs foretak i realiteten var et utpressingsforsøk. Selskapet, hvis utmålskrav aldri ble anerkjent, svarte med erstatningssøksmål i Oslo byrett. BERABO forlangte 143 millioner kroner, men tapte saken i 1974. Før domsavsigelsen skapte imidlertid saken bekymring hos myndighetene. Det var en viss usikkerhet om den praksis som var fulgt ved arbeidspliktsdispensasjon, var gyldig.

³⁴⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 008438. Notat fra Vennemoe til u.min

³⁴⁶ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 008438. Notat fra Vennemoe til u.min

hevdet at norske myndigheter ønsket å stenge dem ute. Som vi skal se, var fredningsvedtaket først og fremst motivert av et genuint ønske om naturbeskyttelse. Samtidig er det en viktig del av bildet at konflikten mellom staten og oljeinteressene handlet om mer enn kun forholdet mellom næringsdrift og miljøvern. Det dreide seg også om Norges suverenitet over Svalbard omfattet retten til å bestemme om miljø- eller næringshensyn skulle være avgjørende for områderegulering på øygruppen.³⁴⁷

Reelle miljøutfordringer

Problemene knyttet til petroleumsindustrien på Svalbard var ikke bare av politisk og juridisk karakter. Det forelå en rekke unike forhold ved den arktiske naturen som talte for strenge miljøtiltak på øygruppen. Lav produksjon, få arter og korte næringskjeder preger Svalbards økosystem. Nedbrytning av forurensning og reetablering av flora er treg sammenlignet med resten av Norge. I sum er hele Svalbards økosystem spesielt sårbart overfor miljøskader. Det hadde avgjørende betydning for myndighetenes miljøbeskyttende tiltak. Først på 1960-tallet ble myndighetene for alvor klar over Svalbards utsatte stilling.³⁴⁸

Historisk var det kulldrift som aksentuerte behovet for en rettstilstand på Svalbard. Naturforvaltning på øygruppen var også med i bildet fra starten av. Allerede under Spitsbergenkonferansen i 1914, talte norske myndigheter for opprettelsen av en nasjonalpark på øygruppen. I 1926 foreslo geologen Adolf Hoel og botanikeren Hanna Resvoll-Holmsen forskjellige former for naturfredning på Svalbard, blant annet nasjonalparker. Forslagene fikk mye publisitet, men myndighetene gjorde aldri noe ut av saken. Først i 1959 ble naturvern aktuelt igjen. Den polske vitenskapsmannen, dosent Bronislaw Ferens, satte søkelys på behovet for vern av dyrelivet på Svalbard med sin artikkel "Nedslaktingen av dyr i Arktis". Ferens viste til Hoel og Resvoll-Holmsens nasjonalparkideer fra 1920-tallet. Flere norske og andre utenlandske vitenskapsmenn og polarentusiaster fulgte opp disse tankene. Tyskeren Julius Büdel,³⁴⁹ professor Anatol Heintz, Helge Ingstad og sysselmann Carl Rynning-Tønnesen var blant de fremste støttespillerne.³⁵⁰

Kronologisk sammenfallende med starten på petroleumsindustriens interesse for Svalbard vokste det altså frem et vitenskapelig ønske om vern av samme område. Statens forhold til

---

³⁴⁷ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv; A.R.Haugan, 1997, s. 129

³⁴⁸ A.R.Haugan, 1997, s. 50, 53-54

³⁴⁹ Som nevnt i kap. 3 var professor Büdel på Svalbard sommeren 1960. Utenriksdepartementet mistenkte feilaktig at han hadde oljeinteresser i ryggen.

³⁵⁰ A.R.Haugan, 1997, s. 73-74

naturvern på Svalbard kan derimot, som resten av norsk svalbardpolitikk frem til slutten av 1960-tallet, oppsummeres av Tamnes' begrep "non-policy". Årsaken til dette var at miljøvern var et marginalt politisk tema før 1960-tallet. Det var ingen tradisjon for preservering av uberørte naturområder i næringsinteressers disfavør. Dette var ikke unikt for Norge.³⁵¹

Ved inngangen til 1960-tallet hadde naturvern derimot fått større gjennomslag i samfunnet. Industriell vekst hadde ført med seg økt forurensning. En mer miljøbevisst opinion med vitenskapelig støtte gav også utslag på det politiske plan, for eksempel ble Statens Naturvernråd opprettet i 1955. Samfunnets økende miljøbevissthet omfattet også Svalbard. I motsetning til Hoel og Resvoll-Homsens verneforslag fra mellomkrigstiden var det på 1960-tallet altså en samfunnsutvikling som støttet vitenskapens råd om beskyttelse av øygruppen.³⁵²

For Svalbards del var det også betydningsfullt at fangstinteresser tok til orde for styrket miljøvern. Helge Ingstad var som nevnt positiv til styrket naturvern på øygruppen. Og i et intervju med *Lofotposten* i 1970, uttalte daværende fangstmann Fredrik Ruback at:

Nå må vi snart få øynene opp for at vi må ta vare på den naturen, fugle- og dyreliv vi har fått utlevert ... Vi oppfører oss som om den skulle være uuttømmelig ... Forøvrig tror jeg oljen vil ødelegge Svalbard ... Se nå bare på det rotet og søppelet som Caltex har lagt igjen etter seg fra den tiden de lette etter olje her oppe.³⁵³

Lofotposten støttet Ruback. Avisen påpekte at forurensning fra oljeindustrien ikke ville begrense seg til tildelte utmål. Fraværet av statlig naturvernregulering var slik at avisen spurte om det var myndighetenes plan å " ... risikere at de fineste områder på Svalbard ødelegges for hvem vet hvor lang tid fremover, kanskje for alltid på grunn av vår forberedelsesfattige Svalbardpraksis?"³⁵⁴

Ved begynnelsen av 1970-tallet ble også myndighetene bevisst miljøutfordringene ved oljeaktiviteten. I januar 1971, med bakgrunn i artikkelen i *Lofotposten*, tok ambassadør Per Vennemoe, kontakt med byråsjef Hans Ross i Industridepartementet. Vennemoe sendte med en kopi av artikkelen, og skrev at "[b]ekymringen som uttrykkes der for konsekvensene av

---

³⁵¹ R.Tamnes, 1991, s. 68; A.R.Haugan, 1997, s. 27

³⁵² D.Arter, 1999: *Scandinavian Politics Today*, Manchester, s. 128; A.R.Haugan, 1997, s. 72

³⁵³ F.Ruback, i "Ja, god jul da, Fredrik", *Lofotposten*, 24.12.1970

³⁵⁴ "Svalbard, fremtidslandet vi sløser bort", i *Lofotposten*, 24.12.1970

oljevirkosomheten for natur- og dyrelivet er vel berettiget”. Videre opplyste han om at Polarinstituttets direktør, Tore Gjelsvik, var av samme oppfatning.³⁵⁵

Det første verneområdet: Kong Karls land

Gjelsvik hadde gode forutsetninger for et slikt synspunkt. Tegn på myndighetenes voksende interesse for miljøvern på Svalbard fikk utslag hos Norsk Polarinstitutt fra midten av 1960-tallet. I 1964 opprettet instituttet en stipendiatstilling i biologi. I 1966 ble en utredning fra instituttet om mulige naturverntiltak på Svalbard lagt frem. Igjen ble spørsmålet om nasjonalparker tatt opp. Utredningen var utgangspunktet for myndighetenes videre behandling av miljøvern på øygruppen. Etter at den ble sendt på høring til de aktuelle departementene, opprettet Justisdepartementet Arbeidsgruppen for viltstell og naturvern på Svalbard i 1967. Gruppen fikk i oppdrag å drøfte behovet for vern blant annet forslagene fra Polarinstituttet. Konklusjonene skulle legges frem for Svalbardutvalget.³⁵⁶

Samtidig, som en forlengelse av sitt tidligere arbeid, startet Polarinstituttet med kartlegging av verneverdige områder. Resultatet ble presentert i januar 1971. Det var behov for etablering av naturreservat på Edgeøya og Barentsøya. Ifølge Vennemoe viste instituttets arbeid tydelig ” ... at det man tar sikte på er en slik total fredning av området som helt vil utelukke oljeleting og boring der og faktisk bare tillate begrenset vitenskapelig arbeid – som eneste form for menneskelig virksomhet”.³⁵⁷

Det heftet imidlertid et problem med instituttets opplegg. Caltex, Arktikugol og Fina-gruppen³⁵⁸ var tildelt utmål på Edgeøya og Barentsøya. Utmål som i det vesentlige sammenfalt med biologisk sensitive områder. Saken ble ytterligere komplisert ved at Bergemesteren i september 1970 tildelte Fina-gruppen 18 utmål på Kong Karls land. Det var det viktigste yngleområde for isbjørn på hele Svalbard. Utmålene ville bli rettskraftige 29. april 1971. Reaksjonene lot ikke vente på seg. I april 1971 sendte professorene Arne Løvli, Rolf Vik, Ove Arbo Høeg og Arne Semb-Johansen fra Zoologisk museum ved Universitetet i Oslo et brev til regjeringen der det stod at:

---

³⁵⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 001140. Brev fra Vennemoe til ID

³⁵⁶ A.R.Haugan, 1997, s. 74

³⁵⁷ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 002423. ”Notat til rettsavdelingen”

³⁵⁸ Fina-gruppen var en sammenslåing av A/S Norsk Svalbardolje, Norsk Polar Navigasjon A/S og Norske Fina A/S. Norsk Polar Navigasjon opererte imidlertid også som en selvstendig aktør.

Hvis selv ikke dette isolert beliggende og vanskelig tilgjengelige området med veletablert isbjørnfredning kan bli skånet for oljevirkksomhet, er det grunn til alvorlig å frykte for at Norges vern av Svalbards flora og fauna er av illusorisk karakter.³⁵⁹

Interessekonflikten mellom oljeindustrien og verneinteresser var åpenbar for myndighetene. Behovet for beskyttelse av Svalbards natur ble imidlertid oppfattet som så prekært at staten i utgangspunktet ønsket å få gjennomført Polarinstituttets planer. Men under drøftelser i Svalbardutvalget i januar 1971 kom representantene fra både Utenriks-, Industri- og Justisdepartementet frem til at det ikke lot seg gjøre å stoppe oljeselskapene uten at det ble reist erstatningskrav.³⁶⁰

Statens juridiske stilling

Staten valgte først ikke å utfordre oljeselskapene. Det skjedde på tross av vitenskapelig press i den retning. Årsaken var at myndighetene var usikre på det juridiske grunnlaget. Miljøvern var ikke prøvd opp mot resten av lovverket som regulerte øygruppen. Professor Carl August Fleischer,³⁶¹ Utenriksdepartementets folkerettskonsulent, tok derfor fatt i arbeidet med å få klarlagt norske myndigheters adgang til miljøbeskyttelse på bekostning av utmålhaveres rettigheter.³⁶²

Utgangspunktet var enkelt. I kraft av Norges fulle og uinnskrenkede suverenitet over øygruppen etter traktatens artikkel 1, hadde landet lovgivende myndighet. Deretter var spørsmålet om traktatens spesialbestemmelser la hindringer i veien for naturvernbestemmelser som innskrenket oljeselskapenes rettigheter. I motsetning til deltakerrettsspørsmålet – hvor det som nevnt ikke stod noe i traktaten om at statens eiendomsrett skulle være begrenset – bekreftet imidlertid spesialbestemmelsene Norge som øverste myndighet over miljøspørsmål. I traktatens artikkel 2 stod det: ”Det tilkommer Norge å håndheve, treffe eller fastsette passende forholdsregler til å sikre bevarelsen og – om nødvendig – gjenopprettelsen av dyre- og planteliv [på Svalbard].”³⁶³

Følgelig var konklusjonen klar for områder som ikke var utmålsbelagt: ”For de frie områder kan det neppe være tvilsomt at totalfredning kan gjennomføres, også på en slik måte at all oljeboring blir utelukket.” For rettskraftige utmål var situasjonen derimot mer komplisert.

---

³⁵⁹ Gjengitt i A.R.Haugan, 1997, s. 75

³⁶⁰ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 002423. Notat fra møte i Polarutvalget

³⁶¹ C.A.Fleischer ble dr. juris i 1964. I 1969 ble han professor

³⁶² UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 007075. Notat om naturvern og utmålhavers rettigheter

³⁶³ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 007075. Notat om naturvern og utmålhavers rettigheter; Svalbardtraktaten av 9. februar 1920, art. 2, 2. ledd

Utmål gav en privat rettsposisjon. I hvilken grad posisjonen var beskyttet mot inngrep var av betydning for myndighetene. Fleischer påpekte i den sammenheng at traktaten ” ... ikke har noen bestemmelse som positivt forbyr Norge å innskrenke retten til en utmålshaver eller endog frata ham denne”. Omfattende inngrep på eksisterende utmål var med andre ord ingen umulighet. Staten var i utgangspunktet heller ikke forpliktet til å betale erstatning. Utmål gav ikke eiendomsrett på lik linje med privat eiendom. Fleischer føyer til at ettersom traktaten ikke hadde klare bestemmelser for utmålshaverens rettsstilling, kunne staten ” ... risikere at det vil bli hevdet andre synsmåter ... og at erstatningskrav vil bli reist mot den norske stat av utenlandske firmaer”.³⁶⁴

Ved en eventuell rettsak i Norge ville myndighetene imidlertid stå sterkt. Ved uoverensstemmelse mellom norsk lov og statens folkerettslige forpliktelser ville norske domstoler som nevnt i kapittel 4, måtte legge norsk lov til grunn. Så lenge staten ikke påla seg selv et erstatningsansvar gjennom eventuelle fredningsbestemmelser, kunne det vanskelig tenkes at traktatens mangelfulle presisjon på området ville gjøre det. I lys av traktatens uklarhet kunne Fleischer derimot ikke si noe sikkert om hvordan en internasjonal domstol ville stille seg til spørsmålet. Av samme grunn – det stod ikke noe i traktaten om at utmålshavers interesse skulle ha forrang over miljøhensyn – var det imidlertid like usikkert om noen av signatarlandene ville føre en slik sak på vegne av sine borgere.³⁶⁵

Fleischers betenkning fikk tilslutning i Utenriksdepartementet. Det var enighet om at myndighetene hadde rett til å gå langt i begrensning av utmålshaveres rettigheter, for å beskytte naturen. Norge hadde altså større muligheter for miljøbeskyttelse i oljeselskapenes disfavør enn hva Svalbardutvalget først antok. Forutsetningen var en ikke-diskriminerende praksis. Hvordan interessekonflikten mellom oljefirmaene og naturvern skulle løses, var derfor først og fremst et politisk og praktisk spørsmål. Om mulig burde åpen konflikt med oljeselskapene unngås. Vennemoe fremhevet derfor at myndighetene burde utvise:

... forsiktighet med å søke å gjennomtvinge sikring av naturverninteressene i området ihvertfall inntil man har klarlagt hva som kan oppnås i minnelighet med utmålshaverne. En formel som omfatter totalfredning av Kong Karls land, ihvertfall foreløpig fredning av de områder på Edgeøya/Barentsøya som ikke er under utmål pr. 1. juli i år – og strenge midlertidige sikkerhets/naturvernforskrifter for oljeboring kommende sommer, synes å ligge innenfor mulighetenes grense.³⁶⁶

---

³⁶⁴ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 007075. Notat om naturvern og utmålshavers rettigheter

³⁶⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 007075. Notat om naturvern og utmålshavers rettigheter

³⁶⁶ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 007075. Brev fra Vennemoe til ID og JD

Både Industridepartementet og Justisdepartementet var enige med Vennemoe. Det var et genuint behov for å styrke miljøvernet på Svalbard, og staten hadde rett til å innføre det. Det ville imidlertid ikke tjene etableringen av Norge som øverste myndighet over miljøspørsmål hvis statens første disposisjoner ble bestridt som urettmessige. Myndighetene ville derfor først se hvor mye som kunne oppnås uten å komme i direkte konflikt med etablerte oljeinteresser.³⁶⁷

Kong Karls land ble således midlertidig gjort til naturreservat. Det var to forhold som var av betydning her. For det første hadde isbjørnen i området vært fredet siden 1939. ” ... [O]m olje blir funnet, må det antas å påvirke fredningen i negativ retning”, hevdet Industridepartementet. Deretter var det av betydning at utmålene på området ikke var rettskraftige før 29. april 1971. Den kongelige resolusjonen som fredet området trådte i kraft 23. april samme år, altså seks dager før. I streng forstand var det ikke gyldige utmål som ble fredet.³⁶⁸

På Edgeøya og Barentsøya var forholdene mer kompliserte. Der hadde Caltex i 1969 søkt om dispensasjon fra arbeidsplikten. Den gang svarte Industridepartementet at det ikke ville ta stilling til søknaden, uten å ha sett hva Caltex foretok seg i løpet av den resterende arbeidspliktsperioden. Den utløp i 1971. Det ble gitt uttrykk for at selskapet ville stå sterkt i dispensasjonsspørsmålet hvis det boret et hull på området innen den tid. Derfor hadde Industridepartementet betenkeligheter med å plutselig stoppe det arbeid departementet selv hadde tilskyndet. I tillegg var utmålene rettskraftige. De andre departementene delte denne oppfatningen.³⁶⁹

Miljøseier?

Fra et miljøvernperspektiv hadde myndighetenes opplegg en svakhet: Man måtte vente og se om det ble funnet olje på Edgeøya og Barentsøya. På den bakgrunn har det blitt påstått at det var ” ... ingen tvil om hvem som satt i førersetet for utviklingen. Oljeinteressene hadde føringen ... Verneinteressene måtte pent finne seg i å vente til resultatet av boringen var klart”.³⁷⁰ Men dette bildet må nyanseres. Som vi skal se var det staten som i det vesentlige kontrollerte utviklingen.

---

³⁶⁷ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 007075. Brev fra Vennemoe til ID og JD

³⁶⁸ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011709. Diskusjonsutkast til miljøvernforskrifter fra ID

³⁶⁹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011709. Brev fra UD til JD og ID

³⁷⁰ A.R.Haugan, 1997, s. 75-76

Prøveboringen på Edgeøya og Barentsøya ga ingen tegn på olje. Arbeidet med opprettelse av naturreservat kunne derfor fortsette uforstyrret. Samtidig er det rimelig å anta at oppdagelse av en drivverdig oljeforekomst ville ha utelukket en slik utvikling.³⁷¹ Det er derimot ikke ensbetydende med at oljeinteressene styrte utviklingen. Først og fremst ble fredningen av Kong Karls land betydningsfullt. Forkjemperne for vern av området fikk gjennomslag. Fina-gruppen, utmålshaveren på området, var derimot ekskludert fra avgjørelsen. I et brev til Industridepartementet fra oktober 1971 skrev selskapets advokat, Lars Arentz-Hansen, at fredningsbestemmelsene ” ... kom fullstendig overraskende på gruppen ... Forslaget til fredningsbestemmelser ble, såvidt skjønnes, ikke sendt noen – heller ikke utmålshaverne – til uttalelse”. Oljeselskapet var altså utelukket fra beslutningen.³⁷²

Det var flere grunner til at myndighetene valgte ikke å frede Edgeøya og Barentsøya. Som nevnt var utmålene der allerede rettskraftige. Og traktaten manglet presise bestemmelser om Norges adgang til å innskrenke utmålshavers rettigheter. Erstatningskrav kunne derfor ikke utelukkes. Dessuten hadde myndighetene selv oppmuntret Caltex til å prøvebore på området kun to år tidligere. Den tyngste grunnen var imidlertid politisk – knyttet til norsk avmakt overfor Sovjetunionen og Svalbards forankring i et internasjonalt rammeverk. Som nevnt var Arktikugol en av utmålshaverne på Edgeøya og Barentsøya. Det må kunne antas at en innskrenkning av dette selskaps utmålsrettigheter ville ha ført til reaksjoner fra Moskva – *primærtrusselen*. Fina-gruppen var til sammenligning en marginal størrelse som ikke kunne vente seg politisk støtte for sine utmål på Kong Karls land. Maktpolitiske relasjoner påvirket næringsvirksomhet på øygruppen. Oljesektorens innflytelse i Industridepartementet var liten. Beslutningen om ikke å frede Edgeøya og Barentsøya ble ikke tatt av hensyn til petroleumsindustrien, men maktpolitiske realiteter og usikre rettslige konsekvenser virket i oljeselskapenes favør. Miljøpolitikken var derfor preget av norsk svalbardpolitikks overordnede mål: Lavspenning og konfliktunngåelse.³⁷³

Miljøvernforskriftene

Miljøutfordringene ved oljeindustriens svalbardengasjement ble tatt på alvor. Det viste seg ved at myndighetene mente det var viktig å ikke la Edgeøya og Barentsøya stå ubeskyttet. Det

---

³⁷¹ A.R.Haugan, 1997, s. 76

³⁷² UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN, 030585. Brev fra L.Arentz-Hansen til ID

³⁷³ UD, 36.6/60. ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN, 015317. Notat fra Vennemoe til Andreas Cappelen

ble derfor foretatt en innstramming. I all hast før boringen skulle begynne sommeren 1971 ble det utstedt miljøvernforskrifter for Svalbard 28. mai samme år.³⁷⁴

Ved vurdering av forskriftenes betydning for miljøvern er det verdt å merke seg at miljøproblem tilknyttet oljeleting hittil var begrenset til utmålshavere som ikke ryddet opp etter seg. I henhold til Bergverksordningen hadde ikke selskapene plikt til noe annet. Det ble forandret. I naturvernforskriftenes § 5 het det at ”[n]år virksomheten opphører, skal alle installasjoner på overflaten, alt avfall o.l. fjernes fra området, som såvidt mulig skal føres tilbake til sitt opprinnelige utseende”. Det verste scenarioet myndighetene så for seg var oljesøl. I den forbindelse kunne forskriftene ” ... brukes til å pålegge opprensning etter oljeutslipp m.v.”. For å motivere petroleumsindustrien til å utvise forsiktighet måtte oljeselskapene altså belage seg på å dekke kostnadene ved forurensning alene.³⁷⁵

Miljøforskriftene var imidlertid også et aktivum for norsk suverenitetsutøvelse. Motivet bak forskriftene var å beskytte miljøet mot uforsiktig petroleumsvirksomhet. På samme tid var det klart at effektiv miljøbeskyttelse krevde et effektivt reguleringsverktøy. Og via forskriftene fikk myndighetene ” ... hjemmel til å føre løpende kontroll med virksomheten ... ”, og ” ... tvangsmidler i tilfelle bestemmelser overtres”. Oljeselskapene kunne lettere stilles til ansvar. Miljøforskriftene kom derfor til å utgjøre en vesentlig styrking av norske reguleringsmuligheter overfor oljeinteresser på Svalbard.³⁷⁶

Først og fremst fikk myndighetene en bedre mulighet til å sluse vekk småselskaper fra Svalbard. Det var som nevnt i forrige kapittel, norsk politikk at de selskapene man slapp til i Nordsjøen, skulle ha teknologisk kompetanse til effektiv drift og kapital til å bære kostnadene ved forurensning. Det var etter Bergverksordningen ikke mulig å stille slike krav på Svalbard, men det fikk myndighetene anledning til med miljøforskriftene. Der het det at staten ” ... kan kreve at det stilles sikkerhet til dekning av [opprensningsutgifter]”. Størrelsen på depositumet var det opp til Industridepartementet å bestemme. Som det het i departementets diskusjonsutkast til forskriftene:

---

³⁷⁴ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 021122. Brev fra ID til UD, JD, KD, Sysselmannen og Bergmesteren, ang. dispensasjon fra miljøvernforskriftene

³⁷⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011709. Diskusjonsutkast til miljøvernforskrifter fra ID

³⁷⁶ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011709. Diskusjonsutkast til miljøvernforskrifter fra ID

Kravet om depositum ... vil være særlig aktuelt overfor svakt funderte virksomheter som man kan frykte ville kunne komme til å forlate arbeidsstedet før arbeidet er fullført. Departementet forutsetter å kunne kreve depositum stilt både før virksomheten starter og mens den er i gang.³⁷⁷

Staten kunne med andre ord føre løpende kontroll med oljevirkosomhet på Svalbard og bryte inn om den fant faren for forurensning overhengende. Og skulle det verst tenkelige skje, måtte selskapene ta regningen. I et lengre perspektiv betød det at Svalbard ikke var like åpent for alskens foretak som tidligere, fordi det kunne stilles kvalitative krav til selskapene.³⁷⁸

Det er også verdt å merke seg at forskriftene ble gyldige for ” ... all virksomhet som etter vedkommende departements skjønn kan medføre endring i landskapet eller naturmiljøet for øvrig på Svalbard og Jan Mayen med tilliggende territorialfarvann”. Industridepartementet vurderte først om forskriftene skulle avgrenses til å gjelde oljeaktivitet, men valgte å favne bredt. Ved å gi forskriftene en allmenngyldig karakter ville det bli lettere å avgjøre om det burde gripes inn overfor et selskap eller ikke. Rekkevidden for miljøforskriftene ble det opp til staten selv å fastsette.³⁷⁹

Myndighetene fikk altså flere kontroll- og sanksjonsmuligheter. Kravet om depositum, miljøforskriftenes allmenngyldige karakter, kombinert med statens skjønnsmessige adgang til å utpeke miljøtrusler og rett til inngripen ved forurensningsfare, representerte betydelige reguleringsverktøy. Forskriftenes formål var da også ambisiøst. I et diskusjonsutkast fra Industridepartementet ble det poengtert at man ønsket å gi myndighetene:

... en vid skjønnsmessig adgang til å regulere næringsvirksomhet på Svalbard og Jan Mayen i naturvernsammenheng, ut fra det prinsipielle synspunkt at området som sådant er verneverdig, og at Svalbardtraktaten gir Norge anledning til å treffe de bestemmelser man måtte finne nødvendig ...³⁸⁰

Miljøforskriftene og fredningen av Kong Karls land var et resultat av enighet mellom statsadministrasjon, vitenskap og opinion: Behovet for naturvern på Svalbard var enkelte steder akutt. Fra det ovennevnte diskusjonsutkast er det samtidig klart at miljøtiltakene fra starten av hadde et innslag av suverenitetsutøvelse. Miljøvern var blitt et konfliktområde mellom miljøforkjempere og petroleumsnæring. Dersom staten skulle føre en effektiv miljøvernpolitikk, måtte oljeselskapenes utfoldelsesvilkår innskrenkes. Derfor gjaldt det å

---

³⁷⁷ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011709. Diskusjonsutkast til miljøvernforskrifter fra ID

³⁷⁸ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 008438. Notat fra Vennemoe til u.min

³⁷⁹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011709. Diskusjonsutkast til miljøvernforskrifter fra ID

³⁸⁰ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011709. Diskusjonsutkast til miljøvernforskrifter fra ID

fastslå at Norge hadde myndighet til å avgjøre om næringshensyn eller miljøvern skulle være bestemmende for Svalbards utmark, og å etablere et effektivt reguleringsverktøy for miljøbeskyttende formål.

Miljøvernforskrifter og kulldrift

Mediene og vitenskapens fokus på miljøvern på Svalbard var rotfestet i en forestilling om at oljeindustrien skapte nye utfordringer. Myndighetene delte dette synet, men på grunn av miljøvernforskriftenes allmenngyldige karakter og øyeblikkelige virkning kunne det få konsekvenser for pågående kulldrift. I juni 1971 søkte Store Norske derfor Industridepartementet om dispensasjon fra forskriftene. Som tegn på embetsverkets økende oppmerksomhet på utenrikspolitiske rammebetingelser og suverenitetshåndhevelse på Svalbard, erkjente departementets konsulent Morten Kallevig at svaret på søknaden ville skape presedens for hvordan forskriftene kunne håndheves overfor Arktikugol. Han henvendte seg derfor til Utenriksdepartementet med spørsmål om i hvilken grad det kunne dispenseres fra regelverket.³⁸¹

I et internt notat påpekte Vennemoe at en streng håndhevelse av forskriftene fra første stund ville være ødeleggende for økonomisk utvikling på øygruppen, ” ... som det har vært Norges linje hittil å stimulere og oppmuntre”. Dessuten stod Store Norske i en særstilling for norsk svalbardpolitikk ettersom:

Norges nasjonale interesser og hensynet til fortsatt norsk suverenitetshevdelse av reelt innhold på Svalbard tilsier at den norske bosetting i området ikke svekkes og helst utbygges videre. Hovedbetingelsen for at dette skal kunne skje er fortsatt omfattende norsk næringsvirksomhet i området. Kulldrift har vært og vil fortsatt være det viktigste næringsgrunnlag på Svalbard ...³⁸²

Selskapet var med andre ord en markør på norsk tilstedeværelse. Det var ikke hensiktsmessig å påføre det store omkostninger. Derfor var det naturlig at selskapet fikk en generell dispensasjon fra forskriftene. Traktatens likebehandlingsprinsipp og det maktpolitiske forholdet mellom Norge og Sovjetunionen førte imidlertid til at samme innrømmelser måtte gjøres overfor Arktikugol.³⁸³ I september 1971, i et svarbrev til Industridepartementet, oppsummerte Vennemoe dilemmaet. Håndhevelsen av naturvernforskrifter overfor sovjetiske interesser ble ansett som:

---

³⁸¹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 021122. Brev fra Kallevig til Vennemoe

³⁸² UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 011122. Brev fra Vennemoe til MD

³⁸³ R.Tamnes, 1997, s. 269; UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 021122. Notat ang. dispensasjon fra miljøvernforskriftene

... en anledning til å gjøre norsk suverenitetshevdelse på Svalbard til mer av en realitet enn tidligere når det gjelder de sovjetiske befolkningsgrupper. Samtidig vil Utenriksdepartementet ønske å unngå en behandling av denne sak som kan skape nytt konfliktstoff med Sovjetunionen ...³⁸⁴

Overfor Store Norske var det viktig å ikke belaste gruvestrukturarbeidet med reguleringsbestemmelser fordi selskapet bidro til norsk suverenitetsmarkering. Overfor Arktikugol var det derimot ønskelig å pålegge gruvestrukturarbeidet reguleringsbestemmelser fordi det ville bidra til suverenitetsmarkering. For å unngå sovjetiske protester, men likevel gjøre forskriftene gjeldende for de sovjetiske gruvesamfunnene, anbefalte Utenriksdepartementet et forholdsvis smidig løsningsforslag: Begge selskapene burde få en tidsbegrenset generell dispensasjon. Overgangen til et strengere miljøregime ble dermed ikke så brå for kullselskapene. Men for Arktikugols oljeutmåll ville forskriftene få umiddelbar virkning på samme måte som overfor andre oljeinteressenter.³⁸⁵

Misnøye i Moskva

Industridepartementet sluttet seg til Utenriksdepartementets anbefaling. Det samme gjorde Store Norske. I utgangspunktet virket det heller ikke som det ville komme noen innsigelser fra sovjetisk hold. Underhånden fikk Utenriksdepartementet vite at sovjetiske representanter i Barentsburg uttrykte tilfredshet med miljøvernforskriftene.³⁸⁶

Forestillingen om sovjetisk samtykke var imidlertid feilaktig. 22. desember 1971 fikk Norges ambassadør i Moskva, Thormod Petter Svennevig, en note fra sjefen for det norske kontor i det sovjetiske utenriksdepartementet, Tolstov.³⁸⁷ Sovjetunionen anerkjente Norges rett til å ” ... på unilateral måte å treffe tiltak for beskyttelse ... ” av Svalbards flora og fauna.

Miljøforskriftene gikk imidlertid for langt. Russerne mente at de var i strid med Bergverksordningens bestemmelser og tok sikte på å:

... begrense og å skape hindringer for utføringen av Sovjetunionens letings- og utforskningsvirksomhet og økonomiske virksomhet på arkipelet, hvilket ikke bare strider mot Traktaten om Svalbard og Bergverksordningen for Svalbard, men også griper inn i USSR's spesielle økonomiske interesser på det nevnte arkipelet, og som er anerkjent, særlig, i det norske stortingsvedtak i 1947.³⁸⁸

³⁸⁴ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 021122. Brev fra UD til ID

³⁸⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 028987. Notat ang. dispensasjon fra miljøvernforskriftene

³⁸⁶ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 028987. Notat ang. dispensasjon fra miljøvernforskriftene

³⁸⁷ Ukjent fornavn

³⁸⁸ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 036988. Note fra Tolstov til Svennevig. Tolstovs henvisning til ” ... stortingsvedtak i 1947 ” dreide seg om en hendelse i kjølvannet av Svalbardkrisen. Da uttalte Einar Gerhardsen at Sovjetunionen stod i en særstilling på Svalbard fordi det var det eneste landet utenom Norge med aktive interesser på øygruppen. Den mest nærliggende tolkningen er at Gerhardsen derfor mente at Sovjetunionen i praksis var det eneste landet Norge trengte å ta hensyn til, men ikke at det hadde krav på større

Hva kan man si om den sovjetiske reaksjonen? Sammenlignet med tidligere svalbardproblematikk var det ikke krast. Anerkjennelsen av Norges rett til på egen hånd å treffe tiltak for miljøbeskyttelse, kontra bilaterale løsningsforslag, var ikke uvesentlig. På samme tid kan det ha vært vanskelig å stille seg for kritisk. Traktaten etterlot ingen tvil om at Norge hadde myndighet over miljøspørsmål. Og det var et godt forhold mellom Store Norske og Arktikugol på den tiden. Med statens velsignelse hadde Store Norske sagt seg villig til å leie bort bergverksrettigheter i nærheten av Barentsburg til Arktikugol. Avtalen var økonomisk fordelaktig for Store Norske, men kan allikevel betegnes som en vesentlig imøtekommenhet fra norsk side. Uten denne avtalen ville Barentsburg som gruvesamfunn mest sannsynlig blitt lagt ned.³⁸⁹

Antakeligvis var det også viktig at Sovjetunionen ikke så reglene som en sikkerhetstrussel. Og russerne var fremdeles kritiske til vestlig oljeaktivitet på Svalbard. I juni 1971 verserte det meldinger i sovjetisk presse om at ” ... amerikanske monopoler ser med grådige øyne på Svalbard ... ”, og at norske styresmakter var under betydelig press fra disse. Norske miljøvernforskrifter ville neppe ” ... kunne stoppe monopolenes offensiv mot den arktiske natur”.³⁹⁰ I et notat fra mars 1972 hevdet Vennemoe at det fortsatt kom frem ” ... kritikk av norsk svakhet overfor ’vestlig oljeimperialisme’ på Svalbard” i sovjetisk presse. Det er ikke urimelig å anta at Sovjetunionen hadde interesse av at Norge styrket sin reguleringsmyndighet på øygruppen – så lenge det begrenset vestlige aktørers spillerom.³⁹¹

Det kan derfor være fruktbart å se den sovjetiske reaksjonen i lys av eldre russiske avskjermingstradisjoner i Arktis. Som nevnt i kapittel 1 fikk denne innfallsvinkelen et speilvendt perspektiv etter at Svalbard ble norsk. Da oppstod det en sovjetisk frykt for at Norge skulle ekskludere Sovjetunionen. Miljøvernforskriftenes omfattende karakter kan ha blitt oppfattet som et skritt i den retning, samtidig som det var vanskelig å protestere sterkere mot regler hvis rasjonale var kontroll av oljevirkosomhet russerne ikke likte. Myndighetene ble heller ikke særlig bekymret over den sovjetiske reaksjonen. Ambassaden i Moskva fikk i oppdrag å forklare Norges posisjon. Miljøforskriftene stilte norsk og utenlandsk virksomhet

---

rettigheter enn andre signatarland. Fra sovjetisk hold har uttalelsen imidlertid ofte blitt trukket fram som offisiell norsk anerkjennelse av landets påståtte særstilling på øygruppen.

³⁸⁹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 008438. Notat fra Vennemoe til u.min

³⁹⁰ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 016370. TASS-melding. Gjengitt av amb. i Moskva

³⁹¹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 008438. Notat fra Vennemoe til u.min

likt. Arktikugol ville derfor, som Store Norske, få dispensasjon fra regelverket for en overgangsperiode.³⁹²

Miljøinspeksjoner

Det var et sentralt poeng med forskriftene at det av miljøhensyn skulle føres kontroll med næringsvirksomhet på øygruppen. I slutten av april 1972 sendte derfor Industridepartementet et brev til Arktikugol. Departementet varslet at det ville foreta befaringer på selskapets gruveområder. Formålet var å inspisere disse med tanke på hva slags naturverntiltak som kunne fattes i fremtiden. I samme brev ble selskapets midlertidige dispensasjon fra miljøforskriftene meddelt.³⁹³

Norske myndigheter hørte ikke mer om saken før 27. juni samme år. I to noter til ambassaden i Moskva, som videre tegn på eksklusjonsfrykt, opprettholdt russerne sin mistenksomhet til miljøforskriftenes hensikt. Og inspeksjoner av sovjetiske gruveområder var det ikke grunnlag for. For det første lot Arktikugol seg ” ... konsekvent lede av bestemmelsene i Svalbardtraktaten av 1920, inkludert bestemmelsene om bevaring av øygruppens flora og fauna”. For det andre hevdet russerne at verken traktaten eller Bergverksordningen åpnet for en slik inspeksjon.³⁹⁴

Håndteringen av inspeksjonsspørsmålet var sensitivt. Det skapte tydelig misnøye i Moskva. Det var knapt med tid. Inspeksjonen var planlagt fra 28. juli til 30. juli 1972. For norske myndigheter var spørsmålet om den skulle gjennomføres, til tross for protestene fra Sovjetunionen.³⁹⁵ Fra Industridepartementet hevdet Kallevig at inspeksjonsgruppens planlagte sammensetning talte for at den måtte gjennomføres. Den bestod blant annet av representanter fra både Industri- og Miljøverndepartementet. Det var viktig at disse faginstansene for Svalbard fikk kjennskap til forholdene i de sovjetiske områdene.³⁹⁶

Utenriksdepartementet delte Kallevigs synspunkt, men hensynet til norsk suverenitetsutøvelse var mer fremtredende i begrunnelsen: ” ... [U]nnlatelse av å gjennomføre befaringen vil kunne oppfattes som en stilltiende innrømmelse av at de sovjetiske innsigelser har noe for seg”, hevdet Vennemoe. Situasjonen var så pikant at så vel ekspedisjonssjef Einar Ansteensen, som

---

³⁹² UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind I, JN. 008438. Notat fra Vennemoe til U.min

³⁹³ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 019251. Brev fra ID til Sysselmannen

³⁹⁴ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 019137. Telex fra Norges amb. i Moskva til UD

³⁹⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 019251. Brev fra ID til Sysselmannen

³⁹⁶ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 025071. Brev fra ID til UD

utenriksråd Thore Albert Boye og statssekretær Thorvald Stoltenberg ble involvert i avgjørelsen. Det ble bestemt at befaringen skulle gjennomføres, men at dens hensikt skulle klargjøres tydeligere overfor Arktikugol og sovjetiske myndigheter.³⁹⁷

Det viste seg derimot unødvendig med noen ytterligere klargjøring. 12. juli 1972 meddelte den sovjetiske konsulen i Barentsburg at norske myndigheter var velkomne til å gjennomføre befaringen. Den norske inspeksjonsgruppen – som fikk inntrykk av at ” ... det hadde tydeligvis foregått en viss opprydding før befaringen ... ” – ble godt mottatt. Norske myndigheter var tilfreds med utfallet. Med miljøbefaringen ble igangsettelsen av norske miljøbeskyttende tiltak mer reell i sovjetiske områder.³⁹⁸

Enkelt sagt symboliserte inspeksjonen norsk myndighet over miljøvernforhold, og at miljøforskriftene ville gjelde for alle. Og det er klart at hensynet til suverenitetsutøvelse i gruvesamfunnene var ett av motivene bak gjennomføringen av inspeksjonen. En rekke andre tiltak på Svalbard på denne tiden – for eksempel opprettelse av norsk postkontor i Barentsburg og registrering av sovjetiske skytevåpen – valgte myndighetene ikke å innføre. Igjen var trusselbildet av betydning. På et tidspunkt da det endelig så ut til å gå i orden med anlegg av flyplass på øygruppen, var det ikke ønskelig å irritere russerne. Å få befestet og praktisert Norges myndighet til å regulere næringsvirksomhet ut fra miljøhensyn ble imidlertid ansett som viktig av hensyn til norsk suverenitet. Det talte for å gjennomføre opplegget. En viss norsk fleksibilitet med hensyn til tidspunktet for implementeringen av miljøforskriftene ble utøvd for å ikke gjøre Store Norske skadeildende, men øygruppens utenrikspolitiske forankring var også viktig. Det gjaldt å demme opp for sovjetiske beskyldninger om overlagte forsøk på hindring av Sovjetunionens næringsvirksomhet.³⁹⁹

Vekst av verneområder

Etableringen av et norsk miljøvernregime var ikke over. I juni 1972 la Arbeidsgruppen for viltstell og naturvern på Svalbard frem sin utredning.⁴⁰⁰ Konklusjonen var klar: Frem til opprettelsen av miljøforskriftene hadde miljøhensyn på Svalbard vært en illusjon. Forslaget til miljøbeskyttelse var derfor radikalt. Tre nasjonalparker på til sammen 8.523 km² og et

---

³⁹⁷ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 025071. Brev fra ID til UD

³⁹⁸ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 021987. Melding fra Kallevig via Sysselmannen til UD

³⁹⁹ National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, USA, Record Groups 59, Records of the Department of State, Box 2513, POL 32-6 NOR. Samtale mellom amb. Crowe og justisminister E. Endresen; UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 026931, Brev fra UD til MD

⁴⁰⁰ Arbeidsgruppen ble som nevnt opprettet av JD i 1967 for å redgjøre for områdevern på Svalbard.

naturreservat på omtrent 21.000 km² burde opprettes. Av Svalbards 1259 utmål lå 668 innenfor de foreslåtte verneområdene. At forslaget derfor stod i et motsetningsforhold til oljeselskapene, var arbeidsgruppen klar over. Det var likevel nødvendig med så omfattende virkemidler om det skulle oppnåes en fornuftig balanse mellom natur- og næringshensyn på øygruppen. Utredningen ble støttet av Miljøverndepartementet.⁴⁰¹

Innledningsvis har det vært reist spørsmål om hvor vidt myndighetenes miljøtiltak var motivert av et ønske om økt kontroll over oljeselskapene. Som vist ovenfor var miljøforskriftene et skritt i den retning, men mye tyder på at myndighetene ikke ønsket å pålegge petroleumsindustrien flere restriksjoner. Utenriksdepartementet stilte seg tvilende til verneforslaget. I oktober 1972, i et brev til Miljøverndepartementet, satte Vennemo spørsmålsteget ved signaleffekten av å legge så store områder under fredning. Det kunne virke som om Norge forsøkte å stenge oljeselskapene helt ute. Han var også skeptisk til at utmålsbelagte områder skulle berøres. Spørsmålet om statens erstatningsplikt var tross alt ikke prøvd rettslig. Det var imidlertid hensynet til Sovjetunionen som var avgjørende for Vennemoes tvil. Moskva var allerede misfornøyd med miljøforskriftene og andre norske reguleringstiltak. Misnøyen hadde ikke juridisk grunnlag, men var allikevel ” ... politiske realiteter”. Omfattende områdevern kunne føre til nye beskyldninger om norske eksklusjonsforsøk og skjerpe motstanden mot reguleringslinjen i norsk svalbardpolitikk. Det burde derfor overveies om ikke arbeid med å få sovjetisk tilslutning til allerede gjennomførte tiltak burde prioriteres før nye utspill ble gjort, hevdet Vennemo.⁴⁰²

Industridepartementets ledelse var heller ikke begeistret. I et brev til Miljøverndepartementet fra februar 1973 ble det påpekt at mulighetene for næringsdrift var beskjedne på Svalbard. Bortsett fra kulldrift var petroleumsindustri det eneste alternativet. Dersom arbeidsgruppens forslag ble godkjent, ville det være ødeleggende for videre oljeleting på øygruppen. Og miljøforskriftene hadde ført til at Caltex' prøveboring på Edgeøya og Barentsøya fra sommeren 1972 knapt hadde etterlatt seg synlig spor. Fredning av utmålsbelagte områder var derfor ikke nødvendig.⁴⁰³

---

⁴⁰¹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 020931. Arbeidsgruppens forslag til verneområder. Forøvrig ble Miljøverndepartementet opprettet 8. mai 1972.

⁴⁰² UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 004221. Brev fra UD til MD

⁴⁰³ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 010650. Brev fra ID til MD

Både Industri- og Utenriksdepartementet var altså negative til utredningens anbefalinger. Det samme var oljeselskapene, som ble orientert om Arbeidsgruppens forslag i november 1972. Miljøverndepartementet foreslo derfor at de største utmålsbelagte områdene innenfor de anbefalte verneområdene, skulle holdes utenfor inntil det ble undersøkt om der var olje eller ikke. Skulle det vise seg å ikke være noen forekomster av interesse, ville utmålene så bli innlemmet i verneområdene.⁴⁰⁴ Industridepartementet var fortsatt ikke fornøyd. I et svarbrev fra slutten av april 1973 pekte ekspedisjonssjef Knut Dæhlin på departementets tidligere innvending: Grunnlaget for næringsdrift på Svalbard var allerede spinkelt. Og Miljøverndepartementets forslag utelukket nye utmål på en rekke interessante områder. Det kunne ” ... fremtvinge en avvikling av den petroleumsrettede virksomhet på Svalbard, dersom petroleumsforekomster ikke skulle finnes på allerede eksisterende utmålsområder”.⁴⁰⁵

Utenriksdepartementet var mer tilfreds. Til dels støttet Vennemoe Industridepartementets innvending om næringsvirksomhetens utfoldelsesmuligheter. Det hadde vært signatarmaktens intensjon å sikre muligheten til fortsatt økonomisk virksomhet. Naturverntiltak som kunne sies å hindre enhver fremtidig utnyttelse av øygruppens naturressurser var derfor muligens traktatstridige, hevdet Vennemoe. Derimot, og som eksempel på videreføringen av Evensens postulat om at norsk svalbardpolitikk skulle fokusere på Norges rettigheter og muligheter, hevdet Vennemoe at en slik intensjon ikke kunne ” ... sees isolert fra endringer i det internasjonale samfunns prinsipielle syn på verdien av naturverntiltak”. Han siktet spesielt til FNs miljøkonferanse i Stockholm i 1972. Det var ikke lenger en selvfølgelighet at næringsinteresser skulle ha forrang over miljøhensyn. Norges rett til å innføre områdevern kunne heller ikke betviles. Det var derfor i realiteten snakk om et prioriteringsspørsmål fra norsk side. Og trusselbildet var fortsatt en realitet. Det gjaldt å unngå politiske implikasjoner, særlig overfor Sovjetunionen. Derfor tilrådet Vennemoe at alle utmål ble holdt utenfor.⁴⁰⁶

På regjeringsskonferansen 28. mai 1973 ble verneforslaget lagt frem for regjeringens medlemmer. For å imøtekomme Vennemoe og Dæhlins innvendinger ble følgende endringer gjort: Av de 668 utmålene som lå innenfor de foreslåtte verneområdene ble 646 unntatt fra

---

⁴⁰⁴ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 011122. Forslag til kongelig resolusjon fra MD

⁴⁰⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 011122. Brev fra ID til MD

⁴⁰⁶ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 015900. Brev fra UD til MD

bestemmelsene. 22 utmål ble innlemmet – på grunn av særlig stor verneverdi.⁴⁰⁷ Speilvendt ble flere begjærte utmål og funnpunkter utelatt – på grunn av geologiske indikasjoner på olje. I tillegg ville igangværende gruvedrift ikke bli berørt. Miljøverndepartementets forslag fikk regjeringens støtte. 1. juli 1973 ble det ved kongelig resolusjon opprettet tre nasjonalparker, to naturreservat og 15 fuglereservat. Omtrent 30 % av Svalbards areal ble dermed stengt for olje- og bergverksvirksomhet.⁴⁰⁸

I lys av Dæhlin og Vennemoes reservasjoner må man spørre om hvorfor verneområdet ble så stort? For Industridepartementets del var innvendingene mer av teoretisk karakter: Vedtaket ville begrense en type virksomhet – oljeindustrien – som departementet i 1973 ikke lenger antok at hadde store sjanser til å lykkes. I det bildet var det viktig at Caltex i utgangspunktet ble ansett som den aktøren med størst sjanser til å finne olje. I over et tiår hadde selskapet drevet geologiske undersøkelser på Svalbard. Da prøveboringene på Edgeøya og Barentsøya ikke ga resultat, forsvant mye av troen på at drivverdige funn kunne gjøres på øygruppen, uavhengig av verneområdene. Hensynet til Norsk Polar Navigasjon og Fina-gruppen var som vist ikke et prioritert anliggende for administrasjonen. Store Norskes virksomhet ble ikke påvirket av verneområdene. Andre faktorer som ofte kommer i konflikt med naturvern på fastlandet, som grunneiere, veier og beitemarker, var heller ikke til stede på Svalbard. Derfor kunne Industridepartementet godta forslaget.⁴⁰⁹

Utenriksdepartementets var også fornøyd med forandringene som ble gjort. Ifølge Vennemoe medførte de at risikoen for konflikter med oljeselskapene ble redusert, samtidig som Norge fikk utnyttet sin rett til å beskytte naturen.⁴¹⁰ Erfaringsmessig var det sannsynlig at Sovjetunionen ikke ville akseptere forslaget. Det ble vurdert om ikke mer begrensede tiltak enn områdevern var et alternativ. Departementet konkluderte imidlertid med at ” ... også slike mer begrensede tiltak vil bety en belastning overfor Sovjetunionen ... ”. Det var derfor meningsløst å redusere miljøbeskyttelsens kvalitative innhold hvis det allikevel ikke kunne ha positive konsekvenser for forholdet til russerne.⁴¹¹

---

⁴⁰⁷ Utmålene tilhørte Norsk Polar Navigasjon A/S og Fina-gruppen.

⁴⁰⁸ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN, 015556. Notat til regjeringskonferanse 28.5.1973 fra Miljøverndepartementet

⁴⁰⁹ RA, ID, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211. ”Undersøkelser etter petroleum på Svalbard”; Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

⁴¹⁰ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, JN. 015900. Notat av Vennemoe til rettsavd. og politisk avd

⁴¹¹ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, JN. 026931. Brev fra Vennemoe til MD

Også et sikkerhetspolitisk argument talte for verneområdets store omfang. Båndlegging av store områder kunne sikre lavspenning ved at mulighetene for konkurranse mellom vestlige og sovjetiske næringsinteresser ble mindre.⁴¹² Hvor vidt det ble en konsekvens av verneområdets opprettelse, er utenfor denne oppgavens kronologiske ramme. Med bakgrunn i arkivmaterialet fra både Utenriks- og Industridepartementet, og intervjuer av embetsmenn fra samtiden, kan det imidlertid fastslås at hindring av ressurskonkurranse i et kald krigsperspektiv ikke var motivet bak vedtaket. Troen på oljefunn var på retur i 1973.

Utenriksdepartementets standpunkt kan sees i lys av utviklingen av norsk nordområdepolitikk på 1970-tallet. Hevdelsen av norske rettigheter i Arktis ble mer preget av en særegen form for altruisme. Norge stod ikke i fremste rekke når det gjaldt å utvide sin nasjonale jurisdiksjon. I lys av nordområdenes økte betydning for sikkerhetspolitikk og næringsinteresser var landet samtidig på vakt mot å bli trent tilbake. Norge utnyttet derfor ” ... de mulighetene som bød seg til å forbedre sin posisjon, om nødvendig gjennom havnåm og landnåm”.⁴¹³ Ved å ta hensyn til både miljø- og næringsinteresser skulle landet fremstå som en rettskaffen ressursforvalter, bevisst sitt særlige ansvar overfor Arktis’ sårbare natur. Med en slik uegennyttig tilnærming burde det være i alle lands interesse at Norge fikk overlatt jurisdiksjon og forvaltning ikke bare på Svalbard, men også over tilgrensende havområder. Svalbards store verneområder – som utelukket norsk oljeleting i lik grad som utenlandsk – synliggjorde ” ... bildet av Norge som ansvarlig ressursforvalter [i nordområdene]”.⁴¹⁴

Sovjetiske reaksjoner

Som forventet ble opprettelsen av verneområdene møtt med protester fra Moskva.

7. juni 1973, under en samtale mellom ambassaderåd Smirnov og ambassadør Vennemoe, meddelte ambassaderåden at hans overordnede, ambassadør Romanovski, var svært kritisk til de nye verneområdene. I likhet med innføringen av naturvernforskrifter poengterte Smirnov at Romanovski ikke hadde noen innvendinger mot at norske myndigheter opprettet naturparker på Svalbard. Eksklusjonsanklagene kom imidlertid frem. Verneområdenes omfang var så stort at det ville ødelegge for forskning og næringsdrift. Det var ikke tillatt etter traktaten, hevdet Smirnov.⁴¹⁵

---

⁴¹² A.R.Haugan, 1997, s. 129

⁴¹³ R.Tamnes, 1997, s. 252

⁴¹⁴ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

⁴¹⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, JN. 018178. Notat fra samtale mellom amb.råd Smirnov og amb. Vennemoe. Fornavnet til amb.råd Smirnov og amb. Romanovski er ikke kjent for forfatteren.

Smirnovs hovedinnvending viste seg imidlertid ikke å være opprettelsen av verneområdene. Ambassaderåden var mer opptatt av at spørsmålet burde ha vært drøftet på forhånd gjennom diplomatiske kanaler. Vennemoe svarte at det verken var praktisk eller prinsipielt mulig å i forkant drøfte norske forvaltningstiltak med 40 traktatparter. Smirnov repliserte med at han ikke hadde ” ... så omfattende drøftelser i tankene”. Det må rimeligvis kunne hevdes at Smirnov mente det ville holde om bare russerne ble involvert i avgjørelsen.⁴¹⁶

2. juli 1973 kom russerne tilbake til saken. Under et møte mellom utenriksminister Dagfinn Vårvik og ambassadør Romanovski gjorde den sovjetiske ambassadøren *démarche* om saken. Fordi traktaten gav signatarlandene rett til ” ... fri adgang og virksomhet uten noen som helst hindringer ... ”, var Sovjetunionen imot opprettelsen av verneområdene.⁴¹⁷ Moskva la som vanlig opp til en markant ”maksimal fortolkning” av traktaten. Fra norsk hold ble innsigelsene derfor møtt med en forholdsvis offensiv holdning. I et internt notat til statsråden påpekte Vennemoe at traktaten langt ifra gav rett til fri og uhindret næringsvirksomhet på Svalbard. Vennemoe og Vårvik var enige om at den sovjetiske *démarche* ikke kunne bli stående ubestridt, og at Norge ikke var ” ... tjent med å gå altfor stille i dørene i disse saker”. Vennemoe utferdiget derfor et tilsvarende, hvis innhold etter hans egen oppfatning var ” ... nokså sterkt ...”.⁴¹⁸

Under et møte den 20. juli mellom statssekretær Thormod Petter Svennevig og Romanovski ble Utenriksdepartementets tilsvarende overlevert ambassadøren.⁴¹⁹ Det ble påpekt at alle utmålsnavere hadde fått arbeidsgruppens innstilling, lenge før verneområdene ble opprettet. Arktikugol var av de få som ikke hadde gjort noen bemerkninger. Og av signatarmaktene var det bare Sovjetunionen som reiste innsigelser. Ingen sovjetiske utmål ble berørt, og verneområdene var heller ikke så omfattende som naturverninteressene ønsket. Myndighetene hadde gått langt i å tilgodese både aktuelle og potensielle økonomiske interesser, hevdet Utenriksdepartementet.⁴²⁰

For Utenriksdepartementet var det viktig å understreke at det ” ... stemmer ikke når det fra sovjetisk side hevdes at ... Svalbard-traktaten gir de land som har undertegnet avtalen ’rett til

---

⁴¹⁶ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 018178. Notat fra samtale mellom amb.råd Smirnov og amb. Vennemoe

⁴¹⁷ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 018776. Uoffisiell oversettelse av sovjetisk *démarche*

⁴¹⁸ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 019453. Notat til Vårvik fra Vennemoe

⁴¹⁹ T.P.Svennevig var statssekretær under utenriksminister Dagfinn Vårvik fra 30.10.1972 til 16.10.1973

⁴²⁰ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 019456. Norsk tilsvarende til sovjetisk *démarche* av 2.7.1973

fri adgang og virksomhet uten noen som helst hindringer' ... ". Dette var en viktig prinsipp sak, relatert til datidens stadig klarere suverenitetsspør i norsk svalbardpolitikk: Det norske regimet var substansielt annerledes enn administrative plikter over et internasjonalt *terra communis*, og det måtte markeres. Derfor ble det poengtert at "[t]raktaten gir traktatpartenes borgere (ikke traktatlandene) lik adgang til visse typer økonomisk virksomhet på Svalbard, på slike vilkår som de norske myndigheter etter traktaten har rett eller plikt til å fastsette".⁴²¹

I tillegg var det Svennevigs hensikt å forklare muntlig hvorfor de sovjetiske innsigelsene ikke kunne godtas. Romanovski ble imidlertid ikke beroliget. Igjen kom det frem at russerne fryktet for sitt videre engasjement på øygruppen. Opprettelsen av verneområdene innebar et forsøk på å begrense adgangen til Svalbard. Og selv om Arktikugols utmål ikke var berørt, hadde selskapet til hensikt å søke nye. Norges plikt til å overvåke utviklingen var ikke det samme som en rett til å stenge området, uttalte ambassadøren. Svennevig fastholdt at opprettelsen av verneområdene hadde solid forankring i traktaten. Romanovski la imidlertid diskusjonen omkring de juridiske aspektene død ved å hevde at Svalbard uansett ikke kunne behandles bare med juridiske perspektiver:

Norge måtte også i sin konkrete opptreden ta i betraktning at Sovjetunionen sto i en særstilling sammenlignet med andre land, og respektere Sovjetunionens spesielle interesser i området, hvilket også norske organer hadde erklært seg enig i.⁴²²

Det var altså sovjetisk misnøye med å ikke bli konsultert på forhånd som veide tyngst. Hvis Sovjetunionens særstilling ikke gav praktiske utslag fra norsk side, ville det bestandig foreligge problemer, advarte ambassadøren. Svennevig var imidlertid ikke villig til gjøre innrømmelser. Svalbard var ikke et felles norsk-sovjetisk område. Norge anerkjente ikke at Sovjetunionen hadde større rettigheter enn andre traktatparter. Tidligere var situasjonen slik at Sovjetunionen var det eneste landet utenom Norge med næringsvirksomhet på Svalbard. Da hadde norsk administrasjon vært lite aktiv. Oljeinteressen hadde forandret bildet. Nå drev borgere fra flere land omfattende aktivitet på øygruppen. Derfor " ... måtte norske

---

⁴²¹ UD, 36.6/60, "Miljøvern på Svalbard", bind II, JN. 019456. Norsk tilsvaer til sovjetisk *démarche*. "lik" understreket i originalen

⁴²² UD, 36.6/60, "Miljøvern på Svalbard", bind II, JN. 022217. Referat fra samtale mellom statssekretær Svennevig og ambassadør Romanovski

myndigheter gripe inn, og de konkrete naturverntiltak hadde sitt utspring spesielt i virksomhet hos andre lands borgere, nemlig når det gjaldt oljeboring og tilknyttet virksomhet”.⁴²³

Meningsutvekslingen viser at utenriksledelsen bevisst spilte på den sovjetiske misnøyen med vestlig oljevirkosomhet. At oljeselskapenes utfoldelsesvilkår ble begrenset, var i Sovjetunionens interesse. Tilstedeværelsen av vestlige og norske oljeselskaper – *sekundærtrusslene* myndighetene med rette antok ville skape reaksjoner fra *primærtrusselen* Sovjetunionen – ble benyttet til å forsvare norsk regulering av sovjetisk virksomhet. Hva angikk særbehandling av sovjetiske interesser, var Norges hender bundet av likebehandlingsprinsippet, både relatert til næringsdrift og sovjetiske krav om forhåndskonsultasjoner.

Ikke overraskende ble ikke Svennevig og Romanovski enige. I likhet med innføringen av miljøvernforskrifter er det rimelig å se den sovjetiske reaksjonen på verneområdene som en refleks av frykt for utestengelse fra Svalbard. Sovjetunionen kom på 1970-tallet flere ganger tilbake med krav om fri adgang og mistanker om norske eksklusjonsforsøk. I praksis kom Arktikugol imidlertid til å respektere miljøverntiltakene, både forskriftene og verneområdene. Også andre norske reguleringstiltak ble akseptert. Trolig innså russerne etter hvert at det ikke skjulte seg noen vestlig konspirasjon bak den mer aktive norske reguleringspolitikken.⁴²⁴

Oppsummering

Det norske miljøvernregime på Svalbard ble en varig konstruksjon. Det ble aldri oppdaget olje på Svalbard. De dispenserte utmålene ble innlemmet i verneområdene, som dermed utgjorde cirka halvparten av øygruppens landareal.

I likhet med deltakerrettsspørsmålet innebar utviklingen en styrking av den norske suverenitetsposisjon. Dersom naturvern skulle bli en realitet på Svalbard, måtte det fastslås at Norge hadde myndighet til å avgjøre om miljøvern eller næringsvirksomhet skulle være bestemmende for Svalbards utmark. Svalbardtraktaten ble ikke lenger oppfattet som en garantist for næringsvirksomhet. Verneområdene var symboltunge i den sammenheng. For norsk suverenitetsutøvelse var imidlertid miljøforskriftene et større aktivum. De gjorde

---

⁴²³ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 022217. Referat fra samtale mellom statssekretær Svennevig og ambassadør Romanovski

⁴²⁴ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 022217. Referat fra samtale mellom statssekretær Svennevig og ambassadør Romanovski; R.Tamnes, 1997, s. 270

myndighetene i stand til å stille kvalitative krav til selskap på Svalbard. Det var ikke mulig gjennom Bergverksordningen. Selv Arktikugol måtte belage seg på å følge regelverket, noe som russerne fant seg i til slutt. I sum ble det etablert en praksis hvor Norge hadde rett til å innskrenke olje- og gruveselskaperens rettigheter til fordel for miljøvern.

To sider ved etableringen av miljøbeskyttelse på Svalbard er fremtredende. For det første var norsk svalbardpolitikk mer initiativrik og pågående enn før. Den norske ”non-policy” var over, og det ble i økende grad fokusert på utnyttelse av norske rettigheter. Det reflekterte at Evensens postulat om en mer aktiv tilnærming til traktaten hadde slått rot i administrasjonen. For det andre ble også trusseloppfatningen noe endret. Med styrkingen av Norges kontrollapparat – ikke bare over miljøforhold – var ikke *sekundærtruslene* like potente som før. I løpet av første halvdel av 1970-tallet var det i hovedsak norske reguleringstiltak Sovjetunionen reagerte på, blant annet etableringen av miljøvern på Svalbard. Samtidig benyttet norske myndigheter oljeselskaperens tilstedeværelse til å begrunne at norske miljøbeskyttelsestiltak også måtte gjelde for Sovjetunionen.

Norske myndigheter lyktes i stor grad med sin taktikk. Som forventet protesterte russerne. De norske tiltakene var traktatstridige, ble det hevdet. Den sovjetiske skepsisen kan sannsynligvis tilskrives Den kalde krigens trusselbilde og russisk frykt for utestengelse fra Svalbard. Og den nye norske reguleringslinjen var et langt skritt vekk fra Sovjetunionens ønske om særstilling på Svalbard.

Fra sovjetisk hold ble det ikke lagt skjul på at så lenge Norge ikke respekterte ” ... de sovjetiske interessers spesielle karakter, ville det bestandig foreligge problemer”.⁴²⁵ Men i praksis kom Sovjetunionen til å etterleve det norske miljøvernregimet. At den sovjetiske reaksjonen i stor grad bestod av krav om særbehandling og forhåndskonsultasjon, gjorde saken prinsipielt viktig for Norge. Det handlet om mer enn miljøvern: Det var viktig å markere at retten til å fatte reguleringsvedtak over næringsinteresser tilfalt Norge alene, og at denne retten kunne brukes på en forretningsmessig basis så lenge likebehandlingsprinsippet ble opprettholdt. Samme prinsipp utelukket dessuten forhåndskonsultasjoner og norsk særbehandling av Sovjetunionen på Svalbard.

---

⁴²⁵ UD, 36.6/60, ”Miljøvern på Svalbard”, bind II, JN. 022217. Referat fra samtale mellom statssekretær Svennevig og ambassadør Romanovski

I praksis oppnådde likevel sovjetiske interesser på Svalbard å slippe lettere unna norske reguleringsbestemmelser enn vestlige selskap. Maktpolitiske forhold var fortsatt tungtveiende, så fasthet i prinsippsspørsmål ble kombinert med imøtekommenhet på det praktiske plan. Norske myndigheter var imidlertid mindre ettergivende overfor sovjetiske interesser når det gjaldt miljøtiltakene. Det hadde sammenheng med at tiltakene i utgangspunktet var myntet på vestlig oljevirkosomhet. Det utvannet – til en viss grad – anklagene om at miljøvern bare var et påskudd for å stenge sovjetiske interesser ute. Miljøverntiltakene overfor oljeinteressene førte dermed også til en styrking av norsk suverenitetsutøvelse overfor sovjetisk næringsvirksomhet.

Av det ovennevnte går det klart frem at myndighetenes miljøbeskyttende tiltak videreførte hevdelsen av norsk suverenitet på Svalbard. Det kan imidlertid ikke sies at miljøvern var motivert av et ønske om kontroll over oljeselskapene i den grad de utgjorde sikkerhetspolitiske uromomenter – *sekundærtrusler*. Derimot kan det hevdes at tiltakene var motivert av et ønske om kontroll over oljeselskapene ut fra miljøhensyn. Det ble antatt at den største trusselen mot Svalbards miljø var oljefirmaer, spesielt kapital- og teknologisvake selskap.

Samtidig ble begrensningen av utfoldelsesvilkårene for småfirmaer ansett som et gode utover miljøvern. Det var av betydning for hvordan næringspolitikk kunne passe inn som ledd i norsk suverenitetsutøvelse. Som nevnt i kapittel 2 ønsket myndighetene ” ... positiv norsk aktivitet som understreket at Svalbard var en del av Norge”.⁴²⁶ En viss vestlig næringsvirksomhet var også ønskelig, blant annet for å redusere det iøynefallende ved Sovjetunionens posisjon. Erfaringsmessig hadde de fleste private foretak forårsaket hodebry. Med mulighet for kvalitative krav ble det anledning til å prioritere næringsvirksomheten til større og mer seriøse selskap. For norsk oljepolitikk på Svalbard betød det at kravene stilt til selskapene ble mer parallelle med forholdene i Nordsjøen. Der ønsket myndighetene som nevnt å få inn ” ... tunge selskaper ... økonomisk solide hvis det skulle volde noen skade ... ”.⁴²⁷ For trusselbildet på Svalbard og øygruppens forankring i et utenrikspolitisk rammeverk, betød det at sanksjonsmulighetene overfor *sekundærtruslene* ble større. At myndighetene var klar over denne effekten er klart, men naturbeskyttelse var ikke et påskudd for norsk suverenitetsutøvelse. Miljøvern hadde et selvstendig rasjonale.

---

⁴²⁶ Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007, i forfatterens privatarkiv

⁴²⁷ Intervju med prof. C.A.Fleischer, 19.4.2007, i forfatterens privatarkiv

6. Konklusjon

Fra 1960 til 1973 hadde norsk oljepolitikk på Svalbard gjennomgått en omfattende utvikling. I dette kapitlet skal vi forsøke å samle trådene og løfte blikket. Først vil det gis en kort oppsummering av hendelsesforløpet. Deretter oppsummeres problemstillingenes konklusjoner. Avslutningsvis drøftes perspektivene som ble introdusert i første kapittel.

Norsk oljepolitikk på Svalbard startet i 1961 da Caltex sikret seg utmål på øygruppen. Da utmålene ble gitt så Industridepartementet bort fra kravet om innlevering av funnprøver. Geologiske indikasjoner på at olje kunne være tilstede ble ansett som tilstrekkelig. Det ble ikke foretatt noen bedømmning av hvilke utenrikspolitiske konsekvenser disse beslutningene kunne få, ikke minst for forholdet til Sovjetunionen. Behandlingen av Caltex skapte imidlertid presedens. Traktatens likebehandlingsprinsipp ga et betydelig spillerom for andre selskaper, og innen kort tid var både Norsk Polar Navigasjon og Arktikugol engasjert i oljeleting på Svalbard.

For Utenriksdepartementet ble det etter hvert klart at staten måtte engasjere seg mer aktivt hvis det skulle være mulig å kontrollere utviklingen. I utgangspunktet ble denne holdningen motarbeidet av Industridepartementet, men i løpet av våren 1963 ble en omfattende snuoperasjon gjennomført. Norske myndigheter greide imidlertid ikke å forhindre at russerne fikk oljeutmål, men mer markant enn tidligere forsøkte embetsverket å gjennomtenke og koordinere sine posisjoner. Det ble norsk svalbardpolitikk at staten måtte utnytte seg av den reguleringsrett som traktaten skapte. Det resulterte i en rekke praktiske tiltak for å regulere forskjellige aktivitetsområder på øygruppen.

Det gjaldt særlig miljøvern. I løpet av 1960-årene ble det klart at Svalbards miljø var sårbart overfor oljeforurensning. Ved inngangen av 1970-tallet ble det derfor opprettet miljøforskrifter og verneområder. Via inspeksjoner og andre kontrollordninger ble norske myndigheter mer engasjert i driften til selskapene på øygruppen. Ved å begynne med slike tilsynelatende altruistiske tiltak håpet myndighetene å utdype norsk kontroll over Svalbard, uten å fremprovosere sovjetiske reaksjoner. Det lyktes delvis. Fra sovjetisk side ble det reist innvendinger mot den norske miljøvernlinsen, ut fra en tese om at norske myndigheter ikke kunne innføre nytt regelverk uten forhåndskonsultasjoner. I praksis kom imidlertid Arktikugol til å tilpasse seg det nye regelverket.

I første kapittel ble det oppstilt som hovedproblemstilling: Hvordan truet oljeinteressene med å undergrave norsk suverenitet på Svalbard, og hvordan ble utviklingen reversert av norske mottiltak? Her er min påstand at norsk suverenitetsutøvelse på øygruppen ble vesentlig styrket fra 1960 til 1973. Innenfor denne rammen har jeg behandlet fire delproblemstillinger: Hvordan greide Caltex å oppnå så gode betingelser på Svalbard, og hvilke motiver lå bak? Vanskeliggjorde komplikasjoner og uenighet innad i forvaltningsapparatet myndighetenes behandling av Caltex, og hvilke konsekvenser fikk det for senere administrasjon av Svalbard? Ble hensynet til miljøvern benyttet som et påskudd av myndighetene til å styrke norsk suverenitetsutøvelse? Hvordan hang svalbardpolitikkenes forskjellige dimensjoner (utenriks-, olje-, forvaltnings- og miljøpolitikk) sammen?

Oljeinteressene truet med å undergrave norsk suverenitet på flere måter. Uavhengig av Industridepartementets behandling av Caltex var muligheten for oljefunn alene en utfordring. Retten til søk etter olje og mineraler var nærmest et allemannseie på Svalbard. Om olje – som var en strategisk ressurs – skulle bli oppdaget, risikerte norske myndigheter at Svalbard ville bli åsted for et kappløp mellom amerikanske og sovjetiske oljeselskaper. Økt stormaktsinteresse kunne i seg selv være nok til at lavspenningen forvitret. Om det i tillegg skulle oppstå konflikter mellom amerikanske og sovjetiske interesser på øygruppen, kunne Norge havne i en situasjon hvor hevdelsen av norsk overhøyhet ville bli vanskelig. Fra en slik synsvinkel ble det i tillegg problematisk at Caltex hadde fått slippe så lett til. Det skapte presedens. John Lyng spissformulerte situasjonen slik: "[D]et er flere flekkete bikkjer enn prestens ... Det varte ikke så lenge før det neste storkonsern meldte seg med *sine* 'geologiske indikasjoner'. At det var det russiske statselskap Arktikugol kunne ikke overraske noen".⁴²⁸ At oljeletingen innebar uromomenter for norsk utenrikspolitikk i et kald krig-perspektiv, er derfor klart.

Det ble aldri funnet drivverdige petroleumsressurser på Svalbard. Det bidro til å minske håndteringsproblemene for myndighetene. Oljeletingen var likevel en utfordring for Norges posisjon på øygruppen. I forkant av utmålssaken var Norges suverenitetsutøvelse lite aktiv. Det hadde sammenheng med manglende norsk interesse for Svalbard. Særlig overfor sovjetiske interesser var norsk myndighetsutøvelse svært lavmælt sammenlignet med hva

---

⁴²⁸ J.Lyng, 1973, s. 252

traktaten ga rom for. Med Industridepartementets behandling av Caltex ble inntrykket av at norsk suverenitet ikke var mer enn et vaktmesteroppdrag utvidet til også å gjelde næringsinteresser. Det var Norges plikt å legge forholdene til rette for næringsvirksomhet, hevdet Industridepartementet. Av hensyn til Caltex ble retten til å regulere kriteriene for oljeutmål oppgitt. Det ble med andre ord lagt opp til en praksis hvor norske suverenitetshensyn var underlagt hensynet til næringsdrift. Denne utviklingen ble enda mer alvorlig da Caltex bestred statens deltakerrett. Om professor Johs. Andenæs' rettsforståelse ble akseptert, ville det langt på vei bekreftet at Norges høyhetsrett over Svalbard var kvalitativt annerledes enn over resten av Norge. Dersom utviklingen ikke hadde blitt reversert, hadde den norske "non-policy" blitt bekreftet både politisk og rettslig. Svalbard ville i realiteten være et *terra communis*.

Hvordan ble utviklingen snudd? Det var spørsmålet om statens deltakerrett som gjorde Utenriksdepartementet klar over omstendighetene rundt oljeletingen på Svalbard. Norsk oljepolitikk på øygruppen ble dermed innhentet av utenrikspolitiske trusselbilder. Utenriksdepartementets utgangspunkt var todelt: Det reelle innholdet i suvereniteten over Svalbard var avhengig av i hvilken grad Norge gjorde sine rettigheter gjeldende, og Norge var ikke forpliktet til å akseptere andre suverenitetsinnskrenkninger enn de som uttrykkelig fremgikk av traktaten. Derfor ble det departementets politikk at Norges reguleringsrett måtte utøves aktivt. Men om Norge ikke hadde vanlig statsrettslig eiendomsrett over allmenningen, ville retten til å regulere samme område stå svakt. Spørsmålet om statens deltakerrett handlet dermed både om hvordan reguleringsretten skulle praktiseres og om suverenitetens reelle innhold. Det var en viktig prinsipp sak som i høyeste grad angikk Norges nasjonale interesser på Svalbard.

Det var ikke lett for Utenriksdepartementet å få gjennomslag for en omlegging av oljepolitikken. Med bytte av statsråd og utskifting av ledende embetsmenn i Industridepartementet gikk det til slutt Utenriksdepartementets vei. Norsk svalbardpolitikk brøt dermed fra den omtalte "non-policy". Det ble erkjent at Norge måtte føre en aktiv og regulerende politikk for å underbygge sin suverenitet på Svalbard. Og den rettighetsfokuserende politikken ga positive resultater: Royalty-avtaler med Caltex og Arktikugol og deltakeravtale med Norsk Polar Navigasjon, innebar i praksis at det reelle innholdet i Norges suverenitet over Svalbard ble anerkjent av internasjonale og nasjonale aktører til også å omfatte

eiendomsrett over øygruppens allmenning. Som en konsekvens fikk staten etablert sin rett til omfattende regulering av oljeselskapenes utfoldelsesvilkår på øygruppen.

Spekteret av reguleringstiltak ble etter hvert omfattende. Miljøvern er behandlet i denne oppgaven på grunn av motsetningsforholdet til petroleumsindustrien. Etableringen av miljøbeskyttende tiltak bygde videre på at Norge som overherre på Svalbard hadde rett til å innføre vidtrekkende tiltak – uavhengig av konsekvensene for oljeselskapene. Opprettelsen av miljøforskrifter og verneområder var betydningsfullt og symboltungt. I likhet med royalty- og deltakeravtalene understreket dette norsk kontroll over Svalbards grunn, også over områder som var utmålsbelagt.

Fra 1960 til 1973 er utviklingslinjen derfor klar. Oljeinteressen utgjorde i utgangspunktet en utfordring for norsk suverenitet – særlig på grunn av Industridepartementets lempelige behandling av Caltex og selskapets bestridelse av statens deltakerrett. Norske mottiltak reverserte denne utviklingen. Via suvereniteten over Svalbard hadde staten eiendomsrett over allmenningen og rett til å regulere næringsvirksomhet på øygruppen. På den bakgrunn ble norske reguleringstiltak utbygd. Innen 1973 hadde miljøvernbestemmelser på øygruppen gått fra å være nærmest ikke-eksisterende til å bli omfattende. Myndighetenes svar på utfordringene som oljeindustrien førte med seg, hadde som konsekvens at norsk suverenitet på Svalbard var styrket i 1973.

Hvordan greide Caltex å oppnå så gode betingelser på Svalbard, og hvilke motiver lå bak? Dette er oppgavens første delproblemstilling. For det første er det klart at Industridepartementet sympatiserte med Caltex' holdninger angående vanskelighetene med å skaffe funnprøver. Videre lot departementet seg imponere av at selskapet valgte å ta opp saken i stedet for å skaffe seg utmål på mineraler. Caltex' mulighet til å påvirke Industridepartementet ble desto større ved at sistnevnte departement opptrådte særdeles beskyttende overfor bergverkspolitikk på øygruppen. Det skulle være Industridepartementets eksklusive domene, og irrelevant for norsk utenrikspolitikk for øvrig. Det var i koplingen mellom segmentet og administrasjonen – Caltex og Industridepartementet – at saken ble avgjort. Det var ingen mulighet for verken Utenriksdepartementet, utenrikskomiteen eller regjeringen til å komme med innspill. Koalisjonen mellom Caltex og Industridepartementet og avgjørelsen av utmålsspørsmålet var med andre ord isolert fra andre svalbardinstanser. Det

utenrikspolitiske aspektet var ikke en del av saksbehandlingen. Det var vesentlig for at Caltex fikk så liberale inngangsbetingelser.

På samme tid var det særegne forhold i Industridepartementet som forsterket ovennevnte utvikling. Særlig Lindstrøms rolle var vesentlig i det bildet. Han var temperamentsfull og ” ... hadde ikke noen departemental legning ...”.⁴²⁹ Dertil hadde han langt på vei monopol på departementets svalbardsaker, var mistroisk til Utenriksdepartementet og hevdet at bergverkssaker på Svalbard bare var Industridepartementets anliggende. At denne innstillingen ble akseptert av statsråd Holler og departementsråd Skjærdal, forseglet Industridepartementets alenegang i utmåls spørsmålet og bidro til at Caltex fikk så gode startvilkår på Svalbard.

Vanskeliggjorde komplikasjoner og uenighet innad i forvaltningsapparatet myndighetenes behandling av Caltex, og hvilke konsekvenser fikk det for senere administrasjon av Svalbard? Dette er oppgavens andre delproblemstilling, og som vist surnet samarbeidet mellom Industridepartementet og Utenriksdepartementet etter at deltakersaken ble brakt på banen. Industridepartementets posisjon stammet fra en forestilling av Norges svalbardregime som en internasjonal allmenning for bergverksdrift. Utenriksdepartementet hevdet derimot at myndighetene måtte kontrollere oljeletingen og at Norges reguleringsrett derfor måtte benyttes aktivt. Praksis ved utmål var alt for lempelig, og staten burde gjøre deltakerretten gjeldende uavhengig av hva Andenæs måtte mene om saken.

I Industridepartementet ble særlig byråsjef Lindstrøm så indignert over rettsavdelingens opposisjon til bergverkskontorets behandling av Caltex at saken utviklet seg til en følelsesladet interdepartemental krangel. Lindstrøms aversjon mot Utenriksdepartementet og manglende evne til å se at bergverkspolitikk på Svalbard kunne ha utenrikspolitiske konsekvenser, ødela mulighetene for enighet. At administrasjonen ikke opptrådte samlet vanskeliggjorde behandlingen av saken. Ved uenighet mellom to departementer var det prosedyre at en avgjørelse ble fattet i regjeringskonferanse. Det ble utfallet i denne saken.

I tillegg avslørte forholdene bak Caltex' utmål en strukturell svakhet ved norsk svalbardadministrasjon. Industridepartementets beslutning om å godta geologiske

---

⁴²⁹ K.Skjærdal, 1967, s. 80

indikasjoner på linje med funnprøver fikk følger for norsk suverenitetsutøvelse og sovjetisk aktivitet på øygruppen. Med andre ord synliggjorde utmålssaken at problemer kunne oppstå når fagdepartementer fattet avgjørelser uavhengig av hverandre, men på overlappende saksområder. Det eksisterte imidlertid ingen fastlagte kriterier for hvilke svalbardsaker som kunne få utenrikspolitiske konsekvenser. For å unngå at fagdepartementer i fremtiden fattet avgjørelser som kunne få lignende følger, var det behov for informasjonsutveksling mellom svalbardinstansene på fast basis. Utmålssaken var ikke det eneste som trakk i den retning. Kings Bay-ulykken, flyplass-saken og ESRO-saken belyste også behovet for en mer samstemt svalbardpolitikk. Som følge ble Svalbardutvalget opprettet i 1965, og det ble en arena hvor Utenriksdepartementet kunne våke over de utenrikspolitiske sidene ved svalbardspørsmål.

Spørsmålet om miljøvern ble innført som et påskudd for å styrke norsk suverenitetsutøvelse på Svalbard er oppgavens tredje delproblemstilling. Svaret er klart. Miljøvern hadde et selvstendig rasjonale. Med andre ord var det ikke suverenitetshensyn som aktualiserte miljøvern på Svalbard, men en kombinasjon av vitenskapelig press og en mer miljøbevisst opinion. Som vist delte myndighetene langt på vei oppfatningen av Svalbards natur som sårbar for oljeforurensning. I tillegg var det ingen tunge norske interesser å forsvare blant oljeselskapene. Den politiske gevinsten lå med andre ord i effektiv miljøbeskyttelse, og det krevde et effektivt og omfattende regelverk. I sum er dette forhold som kan forklare hvorfor tiltakene ble så pass omfattende.

Myndighetene var imidlertid klar over at konsekvensene av det norske miljøvernregime innebar styrket norsk suverenitetsutøvelse. Siden Bergverksordningen ikke gir anledning til vurdering av et selskaps økonomiske og tekniske soliditet var oljeleting i praksis en allemannsrett. Det var beklagelig fra et miljøvernspunkt, men at oljeselskapene kunne etablere seg så lett var også beklagelig fra et sikkerhetspolitisk synspunkt: Det vitaliserte *trusselmønsteret* på Svalbard. At miljøtiltakene ga mulighet til en kvalitativ avgrensning overfor mindre selskap tjente begge forhold. Sammenfattet kan det sies at selv om miljøvern ikke var et påskudd for å styrke av norsk suverenitetsutøvelse, var miljøtiltakenes iboende mulighet for utøvelse av norsk reguleringsrett – og særlig mulighetene for suverenitetsmarkering overfor sovjetiske interesser – et forhold som talte for et forholdsvis strengt miljøvernregime på Svalbard.

Den siste delproblemstillingen som ble tatt opp var hvordan svalbardpolitikkenes forskjellige dimensjoner (utenriks-, olje-, forvaltnings-, og miljøpolitikk) hang sammen. Det virker klart at utenrikspolitiske forhold bandt svalbardpolitikkenes dimensjoner sammen. Traktaten skapte et internasjonalt rammeverk på øygruppen, særlig for ressursutvinning. Traktatpartenes interesse for Svalbard var imidlertid svært beskjedne på 1960-tallet. Som vist i denne oppgaven var Sovjetunionen unntaket. Enkelt sagt skapte traktaten en anledning for russisk engasjement og overvåkenhet. For Norge som et lite land var det betydningsfullt. Det skapte et asymmetrisk maktforhold i sovjetisk favør, og likebehandlingsprinsippet ga et stort spillerom for sovjetiske foretak. Til sammen skapte det et strukturelt press i retning av norsk tilpasning overfor sovjetiske disposisjoner.

Konsekvensen av det ovennevnte forhold kom klart frem etter at Caltex hadde fått utmål. Industridepartementet hadde i realiteten bundet fast statens opsjonsmuligheter. Med henvisning til at det ville utgjøre et traktatbrudd om norske myndigheter behandlet Arktikugol annerledes enn Caltex, forlangte russerne å få utmål. Det hensyn som Industridepartementet viste Caltex fikk med andre ord som resultat at sovjetisk aktivitet økte på Svalbard. Den tiltagende oljeinteressen var på sin side medvirkende til at svalbardpolitikken på øygruppen ble mer rettighetsfokuseret. Utøvelse av statens reguleringsrett ble betont av Utenriksdepartementet. I den forbindelse måtte forvaltningsapparatet måtte styrkes og koordineres. Som vist førte det til opprettelsen av Svalbardutvalget.

Men norsk suverenitetshevdelse måtte følge en smal sti. En mer kraftfull politikk kunne føre til reaksjoner fra Moskva. Det kunne få negative følger for fremtidig suverenitetsutøvelse. Var myndighetene unnfallende kunne det få samme virkning. Og likebehandlingsprinsippet gjorde det vanskelig å kontrollere sovjetiske foretak via reguleringsbestemmelser fordi Store Norske i så fall måtte akseptere samme vilkår. Dimensjonene ble med andre ord knyttet sammen ved at bevegelser innefor et saksområde kunne skape vansker for andre norske målsetninger. Det skapte et ” ... et catch 22-preg. Det kunne bli galt hva enn man gjorde”.⁴³⁰

I oppgavens første kapittel ble tre idealtyper i analysen av norsk utenrikspolitiske beslutningsprosesser presentert. Spørsmålet var om noen av disse kunne kaste lys på forholdene bak oljeleting på Svalbard. Som antatt var Jens Arup Seips tese om at den

---

⁴³⁰ Intervju med prof. C.A.Flesicher, 19.4.2007

utenrikspolitiske beslutningsprosessen ble ført til topps og avsluttet innen Arbeiderpartiets partiapparat lite treffende for norsk oljepolitikk på Svalbard. Det skyldtes imidlertid ikke at Arbeiderpartiet opplevde indre spenninger over utenrikspolitiske spørsmål eller at partiet mistet sitt rene flertall i 1961. Årsaken er at utformingen av norsk oljepolitikk i første omgang ble gjort av Industridepartementet alene. Det var ikke noe politisk press bak vedtaket om å gi Caltex utmål. På lignende måte ble innstramningen av reguleringspraksisen heller ikke båret fram av politikere, men av Utenriksdepartementets embetsverk. Seips tese om at Stortinget var degradert til å formalisere beslutninger som allerede var de facto vedtatt er heller ikke dekkende for oljepolitikk på Svalbard. I løpet av 1960-årene ble de folkevalgte i økende grad opptatt av svalbardsaker. At Stortinget forkastet Utenriksdepartementets første forslag til avtale med Caltex bærer vitnesbyrd om engasjement og påvirkningsvilje.

Hernes-skolens betoning av samlivet mellom organisasjoner og byråkrati kan gi et mer presist bilde av oljepolitikken på Svalbard. Utenriksdepartementet var tradisjonelt i sentrum for norsk svalbardpolitikk. Denne posisjonen ble imidlertid utfordret av Industridepartementet. Fra slutten av 1940-tallet opplevde sistnevnte departement institusjonell vekst og fikk samtidig ansvar for stadig flere svalbardsaker. Da Caltex meldte sin interesse sympatiserte Industridepartementet med selskapet og handlet i stor grad på dets premisser. Petroleumsvirksomhet ble antatt å være en ren industriaffære og ikke Utenriksdepartementets anliggende. Oljesegmentets innflytelse ble desto større ved at avgjørelsen i utmålsspørsmålet ble tatt uten at regjeringen eller Stortinget ble informert om saken. Industridepartementets bestrebelser for ikke å gjøre deltakerretten gjeldene er illustrerende på at departementet identifiserte seg med oljeselskapets interesser.

Med tvisten rundt deltakersaken oppstod det en tidvis bitter tautrekking om grenseoppgangen mellom Utenriksdepartementet og Industridepartementet i svalbardsaker. Med utskiftelsen av Industridepartementets ledelse var det Utenriksdepartementet som gikk seirende ut. Det førte til et forholdsvis klart brudd på Caltex' innflytelse over oljepolitikken på Svalbard, og dermed rekkevidden av Hernes-skolens gyldighet. Utenriksdepartementet fikk en ledende rolle og institusjoner som regjeringen, Stortinget og Norsk Polar Institutt ble involvert. Myndighetenes tilnærming til oljeinteressen ble mer samordnet og analysert i lys av nasjonale interesser.

Hernes-skolen innfanger altså vesentlige trekk ved startfasen av norsk oljepolitikk på Svalbard. Som antatt innledningsvis er imidlertid Skodvin-skolens vektlegging av Norge som

småstat i et internasjonalt rammeverk en mer treffende innfallsvinkel for oljepolitikken på øygruppen. Den kalde krigen gjorde Nordområdene til en strategisk sensitiv region og Svalbardtraktaten åpnet for sovjetisk engasjement på Svalbard. For norske myndigheter var bipolariseringen og traktaten konstante størrelser. Og etter Utenriksdepartementets inntreden i Caltex-saken ble disse forhold avgjørende for norske myndigheters disposisjoner. Særlig var forholdet til Sovjetunionen tungtveiende. Fra spørsmålet om Arktikugols utmål til opprettelsen av verneområder var det Utenriksdepartementets mål å styrke norsk suverenitetsutøvelse uten å skape grunnlag for sovjetiske reaksjoner.

Skodvin-skolens relevans understreks av at Norges påvirkningsmuligheter overfor det ytre rammeverket forble minimal. Den ytre maktpolitiske rammen lå fast. Oljeletingene skapte ikke en sterkere politisk interesse for Svalbard blant vestmaktene. Ved å vende tilbake til Rolf Tamnes' "Svalbard-system", som ble skissert innledningsvis, er det klart at Norge og Sovjetunionen fremdeles utgjorde "[s]ystemets indre sirkel ...".⁴³¹ Så selv om norsk svalbardpolitikk ble mer aktiv forble spillerommet begrenset. Myndigheten måtte derfor velge sine kampsaker med omhu. Miljøvern var en av dem. I den forbindelse var det av betydning at traktaten ikke etterlot noen tvil om at Norge hadde myndighet over miljøspørsmål. Det ville være påfallende å ikke gjøre den gjeldende. Men myndighetene var påpasselige med ikke å ramme sovjetiske interesser. Sovjetunionen ble fortsatt tatt hensyn til på Svalbard på en måte som gikk langt utover traktatens likebehandlingsprinsipp.

Betydningen av det ytre rammeverket reflekteres også av at det *trusselbildet* som ble presentert i kapittel 1 er et presist analyseverktøy for oljepolitikken på Svalbard – etter Utenriksdepartementets involvering. Norske myndigheter anså Sovjetunionen som *primærtrusselen*. Nasjonale og vestlige aktører utgjorde henholdsvis de *indre* og *ytre sekundærtrusslene*. Caltex-saken bekrefter langt på vei dette mønsteret. Om myndighetene åpnet for utvidet virksomhet fra vestlige og nasjonale aktører ville russerne kreve det samme. Som vist var det ikke lenge etter at Caltex og Norsk Polar Navigasjon fikk utmål at Arktikugol meldte sin interesse. Tilsvarende antok rettsavdelingen at et norsk deltakerkrav umulig kunne gjøres gjeldende overfor Arktikugol om ikke Caltex godtok det først. Fra 1960 til 1973 var maktpolitiske forhold fortsatt avgjørende på Svalbard selv om Norges suverenitetsutøvelse ble styrket.

---

⁴³¹ R.Tamnes, 1991, s. 9

Videre forskning

Som nevnt innledningsvis er det ikke mye historiefaglig litteratur om Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard. I all hovedsak utgjør denne oppgaven derfor ny forskning og er i det vesentlige basert på arkivmateriale. Det er min oppfatning at i arbeidet med denne oppgaven, har jeg benyttet alt tilgjengelig skriftelig norsk materiale. Jeg har også intervjuet flere personer som har hatt befatning med norsk oljepolitikk på Svalbard, og jeg har sett på arkivmateriale fra det amerikanske State Departement.

Det kan imidlertid gjøres flere undersøkelser. To arkiver fremstår som særlig interessante. Det ene er arkivet til Sovjetunionens utenriksdepartement. Hva russerne tenkte om oljeletingen på Svalbard generelt, og spesielt hvilke tanker som ble gjort rundt spørsmålet om Norges deltakerrett, er ikke fullt ut dokumentert i denne oppgaven. Det andre arkivet av interesse må være Caltex'. Av alle oljeinteressentene var det utvilsomt Caltex som var best forberedt og mest innstilt på å drive virksomhet på Svalbard. Spørsmålet om statens deltakerrett er igjen sentralt. Som nevnt hevdet Andenæs at saken ble forelagt ham av Caltex' representanter etter at arbeidet med eiendomsoversikten var påbegynt, men når begynte Caltex å sette spørsmålstegn ved om staten kunne gjøre en slik rett gjeldende? Deretter er det interessant å undersøke hvilke vurderinger som lå bak selskapets avgjørelse om inngåelse av royalty-avtale med staten. Delte Caltex for eksempel Evensens vurdering av at sannsynligheten for amerikansk innblanding var lav?

For videre forskning er det imidlertid et bredere perspektiv som umiddelbart melder seg som vesentlig. I hvilken grad var utviklingen på Svalbard betydningsfull for generell norsk politikk i havområdene i nord? I løpet av 1960-tallet satt Norge med to utviklingsmodeller for oljeutvinning. Den ene er skissert i denne oppgaven. Den andre var utviklingen i Nordsjøen, hvor hevdelsen av norske rettigheter skjedde uhindret av Den kalde krigen og Svalbardtraktaten. Det ble raskt klart at den økonomiske gevinsten var enorm sammenlignet med 10 % royalty på Svalbard. Etter hvert reiste spørsmålet seg om Svalbardtraktatens spesialbestemmelser også måtte ha gyldighet for norsk kontinentalsokkel og økonomisk sone rundt Svalbard. Fra norsk hold var svaret et klart nei. I hvilken grad var oljeletingen på 1960-tallet avgjørende for det standpunktet? I løpet av 1970-tallet ble også USA noe mer interessert i havområdene rundt Svalbard fra et økonomisk perspektiv. Det samme gjaldt flere andre vestmakter. Og overfor Sovjetunionen kom det nye og vanskelige spørsmål, særlig angående delelinjen i Barentshavet. Norge havnet i en situasjon der landet måtte balansere mellom

alliansetilhørighet, beroligelse og suverenitetshevdelse. En naturlig forlengelse av denne oppgaven ville derfor være en undersøkelse av utviklingen av norsk politikk i havområdene på Nordkalotten generelt.

Arkiv- og litteraturoversikt

Riksarkivet

John Lyngs privatarkiv, PA-0672 John Lyng, serie Fc – Stortingspapirer, nr. 16 "Caltex-saken" 1964-1965

Industridepartementet, div. arkivskapere, Daf. 56, 1A15212

Industridepartementet, div. arkivskapere, Daf. 60, svalbardpolitikk generelt, 1A15212

Industridepartementet, div. arkivskapere, Daf. 61, 1A15211

Industridepartementet, div. arkivskapere, Daf. 71, Svalbard A/S Berabo, 1A15212

Industridepartementet, div. arkivskapere, Daf. 72, fritakelse for arbeidsplikt på utmål, 1A15212

Statsministerens kontor, regjeringskonferansen, 26.10.1961

Statsministerens kontor, regjeringskonferansen, 11.1.1962

Statsministerens kontor, regjeringskonferansen, 25.6.1963

Statsministerens kontor, regjeringskonferansen, 12.11.1963

Stortingsarkivet

Referat fra komitémøter, Stortingets utenriks- og konstitusjonskomité, 8.5.1946, "Norges Ishavsadministrasjon"

Innstilling om administrasjonsordningen og forvaltningen i Industridepartementet, 15.11.1963

Innstilling om utmål på Svalbard, 15.8.1964

Tilleggsinnstilling om utmål på Svalbard, 1.10.1965

Møte for lukkede dører i Stortinget 25. februar 1965, kl. 12.45

Møte for lukkede dører i Stortinget 14. mai 1965, kl. 10.00

Møte for lukkede dører i Stortinget 18. juni 1965, kl. 09.00

Stortingsproposisjon nr. 146 (1962-63)

Stortingsproposisjon nr. 16 (1967-68)

Stortingsproposisjon nr. 79 (1972-73)

Stortingsmelding nr. 36 (1964-65)

Stortingsmelding nr. 37 (1964-65)

Stortingsmelding nr. 43 (1964-65)

Stortingsmelding nr. 64 (1965-66)

Utenriksdepartementets arkiv

UD, 36.6/39, "Oljeforekomster på Svalbard", bind II, III og IV

UD, 36.6/60, "Miljøvern på Svalbard", bind I og II

National Archives and Records Administration

Record Group 59, Records of the Department of State:

Subject –Numeric File 1964-66, Box 2535, POL 18 Privancial, Municipal & State Government (mappe), NOR 1/1/64, Svalbard E: 180-195

Subject –Numeric File 1970-73, Stack area 150, Box 2513, Pol 15-2 NOR 1/1.70 (mappe), flypost datert 2/4.71 C: 73-80, Nord-Norge og Svalbard; Pol 15-2 NOR 1/1.70 (mappe), Svalbard C: 85-101, 103-104; Box 2514, Pol NOR-USSR 1/1.70 (mappe), Svalbard. C:195-197

Forfatterens privatarkiv

Intervju med Leif Terje Løddesøl, 11.4.2007

Intervju med prof. Carl August Fleischer, 19.4.2007

Intervju med Willum Steen, 28.8.2007

Lindstrøm, Harry: *Notatsamling med kommentarer*, ukjent utgivelsesår.⁴³²

Litteraturliste

Andenæs, Johs, 1986: *Statsforfatningen i Norge*, 6. utg., Oslo

Andenæs, Johs, 1998: *Statsforfatningen i Norge*, 8. utg., Oslo

Arlov, Tor Bjørn, 1996: *Svalbards historie 1596 - 1996*, Oslo

Arter, David, 1999: *Scandinavian politics today*, Manchester

Berg, Roald, 1995: *Norsk utenrikspolitikks historie. Norge på egen hånd*, bind II, Oslo

Castberg, Frede, 1950: *Utredninger om folkerettslige spørsmål, 1922-41*,

Utenriksdepartementet/Oslo

Eriksen, Knut Einar & Pharo, Helge, 1995: *Norsk utenrikspolitikks historie. Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, bind IV, Oslo

Fleischer, Carl August, 1983: *Petroluemsrett*, Oslo

Fleischer, Carl August, 1997: *Studier i folkerett*, Oslo

Fleischer, Carl August, 2006: *Korrupsjonskultur, kameraderi og tillitssvikt i Norge*, Oslo

Fliflet, Arne, 2006: *Statsforfatningen i Norge*, 10. utg., Oslo

---

⁴³² Som henvist til i tidligere note utarbeidet Lindstrøm i forbindelse med egen gjenopptakelsessak og injuriersøksmål, en samling av egne notater fra tiden som byråsjef. Notatene var bakgrunn for en vesentlig del av kritikken som var blitt reist mot ham. Det eneste offentlige tilgjengelige eksemplaret gikk tapt fra studentbiblioteket Sophus Bugge i 1987. Forfatteren fikk en kopi av notatsamlingen fra Lindstrøms biograf, Hjalmar Markussen.

- Fure, Odd-Bjørn, 1995: *Norsk utenrikspolitikks historie. Mellomkrigstid 1920-1940*, bind III, Oslo
- Haugan, Arnt Robert, 1997: *Et vernekupp? Opprettelsen av et verneområde på Svalbard i 1973*, hovedoppgave, NTNU
- Kjeldstadli, Knut, 1999: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo
- Lindstrøm, Harry, 1965: *Svalbard og norske nåtidspolitikeres behandling av norske interesser i Svalbardområdet. En samtidshistorie om nasjonal galskap*, Oslo
- Lundestad, Geir, 2000: *Øst-Vest-Nord-Sør*, Oslo
- Lyng, John, 1973: *Vaktskifte. Erindringer 1953- 1965*, Oslo
- Markussen, Hjalmar, 2000: *Prosessen mot Lindstrøm. et politisk justismord*, Oslo
- Moe, Arild, 1983: *Utenrikspolitiske rammebetingelser og norsk Svalbard-politikk*, hovedoppgave, Universitetet i Oslo
- Oppenheim, L. & Lauterpacht, H., 1955: *Oppenheim's International Law*, 8. utg., Edinburgh
- Pedersen, Erling Sverre, 1969: *Polarbasillen. Tredve år rundt Arktis*, Oslo
- Retzer, Berit Ruud, 1999: *Makten, myten og mennesket Jens Evensen*, Gjøvik
- Rokkan, Stein, 1987: *Stat, nasjon, klasse. Essays i politisk sosiologi*, Oslo
- Skagestad, Odd Gunnar, 1975: *Norsk Polarpolitikk*, Oslo
- Skjerdal, Karl, 1967: *I demokratiets navn*, Oslo
- Sverdrup, Jakob, 1995: *Norsk Utenrikspolitikks historie, bind IV, Inn i storpolitikken 1940-1949*, Oslo
- Tamnes, Rolf, 1991: *The United States and the Cold War in the High North*, Oslo
- Tamnes, Rolf, 1995: *Norsk utenrikspolitikks historie, bind VI, Oljealder 1965-1995*, Oslo

Avisartikler

- ”Russiske Svalbard-krav”, i *Aftenposten*, 17.4.2007
- ”En øy av ren marmor”, i *Aftenposten*, 2.5.2007
- ”Search in the Arctic”, i *Oil – Life Stream of Progress*, 2/1968
- “Bergmester Welde var imot å foreta Caltex-konsernets utmål på Svalbard”, i *Verdens Gang*, 26.08.1965
- ”Fra vondt til verre”, i *Verdens Gang*, 23.8.1965
- ”Skylder Bjørnøy 90.000”, i *Dagens Næringsliv*, 18.5.2007
- ”Andenæs’ advokat redegjør”, i *Morgenbladet*, 16.2.1974
- ”Ja, god jul da, Fredrik”, i *Lofotposten*, 24.12.1970
- ”Svalbard, fremtidslandet vi sløser bort”, i *Lofotposten*, 24.12.1970

Artikler

- Allison, Graham T., 1969: "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", i *American Political Science Review*, 3/1969
- Arlov, Tor Bjørn & Hoel, A.H, 2004: "Kulldrift i kald krig", i Jølle, H.D (red.), 2004: *Norsk Polarhistorie*, bind III, Oslo
- Berg, Roald, 1993: "Spitsbergen-saken 1905-1925", i *Historisk Tidsskrift*, 4/1993
- Eriksen, Knut Einar, 1989: "Svalbardspørsmålet fra krig til kald krig", i Bergh, Trond & Pharo, Helge (red.), 1989: *Historiker og veiledere: Festskrift til Jakob Sverdrup*, Oslo
- Fife, Rolf Einar, 2006: "Folkerettslige spørsmål i tilknytning til Svalbard og de omkringliggende havområder", i *Studiehefte – studietur nord*, 1/2006
- Fleischer, Carl August, 2000: "Svalbardtraktaten – undersøkelser i arkivene i det franske utenriksministerium", i *Svalbard 75 år* (Det norske Svalbard-akademi), 1/2000
- Hoel, Adolf, 1967: "Svalbards historie 1956-1965", i *Svalbard*, bind III, Oslo
- Holtmark, Svein G., 2004: "Høyt spill. Svalbardspørsmålet 1944-47", i *Forsvarsstudier*, 1/2004
- Pedersen, Einar Sverre, 1969: "Svalbard i flyvningens tidsalder", i *Polarboken 1961-62*, Oslo
- Riste, Olav, 1981: "Svalbard-krisen 1944-45", i *FHFS-Notat* (Forsvarshistorisk forskningssenter), 5/1981
- Smith, Carsten, 2003: "Johs. Andenæs' minneord", i *Lov og Rett*, 6/2003
- Tamnes, Rolf, 1986: "Ettpartistat, småstat, og særinteresser. Tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk", i *Nytt Norsk Tidsskrift*, 3/1986
- Tamnes, Rolf, 1987: "Svalbard mellom Øst og Vest. Kald Krig og lavspenning i nord 1947-1953", i *Forsvarsstudier*, 4/1987
- Tamnes, Rolf, 1991: "Svalbard og stormaktene. Fra Ingenmannsland til Kald Krig, 1870-1953", i *Forsvarsstudier*, 7/1991
- Tamnes, Rolf, 1992: "Svalbard og den politiske avmakt. Striden om flyplass, olje og telemetri-stasjon", i *Forsvarsstudier*, 1/1992
- Pharo, Helge, 2004: "Norway during the Cold War: A Historiographical Survey of the Recent Literature", i Olesen, T.B. (red.), 2004: *The Cold War and the Nordic Countries*, Odense